

TSHIVENጁA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA

*Tshitatamennde tsha
Kharikhuጁamu ya Lushaka*

*Tshitatamennde tsha Pholisi ya
Kharikhuጁamu na u Linga*

*Vhuimo ha Vhukati
Gireidi dza 4-6*

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**TSHITATAMENNDE TSHA PHOLISI YA KHARIKHULAMU NA U LINGA
GIREDI YA 4-6**

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYAN

DISCLAIMER

In view of the stringent time requirements encountered by the Department of Basic Education to effect the necessary editorial changes and layout to the Curriculum and Assessment Policy Statements and the supplementary policy documents, possible errors may occur in the said documents placed on the official departmental websites.

There may also be vernacular inconsistencies in the language documents at Home-, First and Second Additional Language levels which have been translated in the various African Languages. Please note that the content of the documents translated and versioned in the African Languages are correct as they are based on the English generic language documents at all three language levels to be implemented in all four school phases.

If any editorial, layout or vernacular inconsistencies are detected, the user is kindly requested to bring this to the attention of the Department of Basic Education.

E-mail: capslangcomments@dbe.gov.za or fax (012) 328 9828

Department of Basic Education

222 Struben Street
Private Bag X895
Pretoria 0001
South Africa
Tel: +27 12 357 3000
Fax: +27 12 323 0601

120 Plein Street Private Bag X9023
Cape Town 8000
South Africa
Tel: +27 21 465 1701
Fax: +27 21 461 8110
Website: <http://www.education.gov.za>

© 2011 Department of Basic Education

ISBN: 978-1-4315-0461-9

Design and Layout by: Ndabase Printing Solution

Printed by: Government Printing Works

FOREWORD BY THE MINISTER

Our national curriculum is the culmination of our efforts over a period of seventeen years to transform the curriculum bequeathed to us by apartheid. From the start of democracy we have built our curriculum on the values that inspired our Constitution (Act 108 of 1996). The Preamble to the Constitution states that the aims of the Constitution are to:

- heal the divisions of the past and establish a society based on democratic values, social justice and fundamental human rights;
- improve the quality of life of all citizens and free the potential of each person;
- lay the foundations for a democratic and open society in which government is based on the will of the people and every citizen is equally protected by law; and
- build a united and democratic South Africa able to take its rightful place as a sovereign state in the family of nations.

Education and the curriculum have an important role to play in realising these aims.

In 1997 we introduced outcomes-based education to overcome the curricular divisions of the past, but the experience of implementation prompted a review in 2000. This led to the first curriculum revision: the *Revised National Curriculum Statement Grades R-9* and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* (2002).

Ongoing implementation challenges resulted in another review in 2009 and we revised the *Revised National Curriculum Statement* (2002) and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* to produce this document.

From 2012 the two National Curriculum Statements, for *Grades R-9* and *Grades 10-12* respectively, are combined in a single document and will simply be known as the *National Curriculum Statement Grades R-12*. The *National Curriculum Statement for Grades R-12* builds on the previous curriculum but also updates it and aims to provide clearer specification of what is to be taught and learnt on a term-by-term basis.

The *National Curriculum Statement Grades R-12* represents a policy statement for learning and teaching in South African schools and comprises of the following:

- (a) Curriculum and Assessment Policy Statements (CAPS) for all approved subjects listed in this document;
- (b) *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12; and*
- (c) *National Protocol for Assessment Grades R-12.*

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Angie Motshekga'.

MRS ANGIE MOTSHEKGA, MP
MINISTER OF BASIC EDUCATION

ZWI RE NGOMU

KHETHEKANYO YA 1: U DIVHADZA TSHITATAMENNDE TSHA PHOLISI YA KHARIKHULAMU NA U LINGA	3
1.1 Siangane	3
1.2 Nyangaredzo	3
1.3 Ndivhonyangaredzi ya Kharikhulamu ya Afrika Tshipembe	4
1.4 U avhela tshifhinga	6
1.4.1 Vhuimo ha Fhasi/Mutheo	6
1.4.2 Vhuimo ha Vhukati	7
1.4.3 Vhuimo ha Ntsha (Sinia)	7
1.4.4 Gireidi ya 10-12	8
KHETHEKANYO YA 2: U DIVHADZA NYAMBO	9
2.1 Nyambo kha Tshitatamennde tsha Pholisi ya Kharikhulamu na u Linga	9
2.2 Ndivhotiwa dza u guda nyambo	15
2.3 Nyangaredzo ya kharikhulamu ya Nyambo	1
KHETHEKANYO YA 3: MAGUDISWA NA PULANE DZA U FUNZA ZWIKILI ZWA LUAMBO	17
3.1 U Thetshelesa na u Amba	17
3.2 U Vhala na u Talela	29
3.3 U Nwala na u Nokedza	39
3.4 Zwivhumbeo na milayo ya kushumisele kwa luambo	41

KHETHAKANYO YA 4: U LINGA KHA LUAMBO LWA HAYANI	96
4.1 Mvulatswinga	96
4.2 U linga ha ḑuvha ḑiḑwe na ḑiḑwe kana hu si ha fomaḑa	97
4.3 U linga ha fomaḑa	98
4.4 Mbekanyamushumo ya u linga	102
4.5 U rekhoda na u vhiga	112
4.6 U modareitha ndingo	112
4.7 Nyangaredzo	113
GUḒOZARI.....	114

KHETHEKANYO YA 1: U DIVHADZA TSHITATAMENNDE TSHAPHOLISI YA KHARIKHULAMU NA U LINGA

1.1 SIANGANE

Tshitatamennde tsha Kharikhulamu ya Lushaka tsha Gireidi ya T-12 (TKL) NCS)) tshi talutshedza pholisi nga ha kharikhulamu na u linga kha miḥwaha ya u dzhena tshikolo. Gireidi ya T nga Tshivendḁa ndi Gireidi ya u Tḁanganedza (Gireidi ya T).

U itela u khwinisa kufunzele kwa kharikhulamu iyi, ho shandukiswa Tshitatamennde tsha Kharikhulamu ya Lushaka hune tshanduko dza ḁo thoma u shuma nga ḥwedzi wa Phando 2012. Ho bveledzwa liḥwalwa la Tshitatamennde tsha Pholisi tsha Kharikhulamu na u Linga tsha Lushaka liḥhihi li pfeseseaho hu u itela uri thero iḥwe na iḥwe i vhe na liḥwalwa layo. Liḥwalo ili li khou ya u shuma vhuimoni ha maḥwalwa a kale ane a nga sa zwitatamennde zwa thero dzoḥe, Tsumbamaitele a Mbekanyamushumo ya u Guda na Tsumbamalingele a Thero u bva kha Gireidi ya T-12.

1.2 NYANGAREDZO

- (a) *Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T-12 (Phando 2012) tsho imela mulayo wa u guda na u funza kha zwikolo zwa Afrika Tshipembe nahone tsho imela zwi tevhelaho:*
 - (i) Tshitatamennde tsha Kharikhulamu na u Linga tsha Lushaka tsha thero iḥwe na iḥwe yo randelwaho;
 - (ii) Liḥwalo la pholisi, Pholisi ya Lushaka malugana na ḥoḁea dza mbekanyamushumo na u aluswa ya Tshitatamennde tsha Kharikhulamu ya Lushaka Gireidi ya T-12; na
 - (iii) Liḥwalo la pholisi, Phurothokhoḁo ya Lushaka ya u Linga ya Gireidi T-12 (Phando 2012).
- (b) *Tshitatamennde tsha Kharikhulamu ya Lushaka tsha Gireidi ya T-12 (Phando 2012) tshi ima vhudzuloni ha zwitatamennde zwa kharikhulamu ya lushaka zwivhili zwine zwa khou shumiswa zwa zwino, zwine zwa vha*
 - (i) *Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsho Khwinifhadzwaho tsha Gireidi ya T-9, Gazette ya Muvhuso ya Nomboro 23406 ya 31 Shundunthule 2002, na*
 - (ii) *Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsho Khwinifhadzwaho tsha Gireidi ya 10-12, Gazette ya Muvhuso ya Nomboro 25545 ya 6 Tshimedzi 2003 na Nomboro 27594 ya 17 Shundunthule 2005.*
- (c) *Zwitatamennde zwa kharikhulamu zwa lushaka sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha pharaḥhukhu ya b(i) na*
 - (ii) *zwo faredza maḥwalwa a pholisi a tevhelaho ane a ḁo shandukiswa nga zwiḥuku nga zwiḥuku, vhudzuloni hazwo ha shumiswa Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T-12 (Phando 2012). Tshandukiso iyi i ḁo thoma u shumiswa nga 2012-2014.*
 - (i) *Zwitatamennde zwa Thero / Sia la u Guda, Tsumbamaitele ya Mbekanyamushumo dza u Guda na Tsumbamaitele a Mbekanyamushumo dza u Linga dza Gireidi ya T-9 na Gireidi ya 10-12;*
 - (ii) *Liḥwalo la pholisi, Pholisi ya Lushaka ya u linga na ndalukano dza zwikolo kha Bennde ya u Pfumbudza na Pfunzo Nyangaredzi, yo rwelwaho ḥari kha Nḁivhadzo ya Muvhuso ya Nomboro 124 kha Gazete ya Muvhuso ya Nomboro 29626 ya 12 Luhuh 2007;*

- (iii) Liṅwalo la pholisi, *Thanziela ya Nṯha ya Lushaka (National Senior Certificate)*: Ndalukano ya Vhukoni ha vhuimo ha 4 ha Muangarambo wa Ndalukano ya Lushaka (*National Qualifications Framework (NQF)*); le la aṅadziwa kha *Gazethe ya Muvhuso ya Nomboro 27819 ya 20 Fulwana 2005*;
- (iv) Liṅwalo la pholisi, *Khwinifhadzo (Adendamu)* ya liṅwalo la pholisi, *Thanziela ya Nṯha ya Lushaka*: Ndalukano ya Vhukoni ha vhuimo ha 4 ha Muangarambo wa Ndalukano ya Lushaka (*National Qualifications Framework (NQF)*), malugana na vhagudi vha vhaholefhal, le la aṅadziwa kha *Gazethe ya Muvhuso ya nomboro 29466 ya 11 Nyendavhusiku 2006*, yo katelwa ngomu kha liṅwalo la Pholisi la Pholisi ya Lushaka ya malugana na ṯhōḍea dza mbekanyamaitele na u pfukela phanḍa zwa Tshitatamennde tsha Kharikhuḷamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T-12 ; na
- (v) Liṅwalo la pholisi, *Khwinifhadzo (Adendamu)* ya liṅwalo la pholisi, *Thanziela ya Nṯha ya Lushaka*: Ndalukano ya Vhukoni ha vhuimo ha 4 ha Muangarambo wa Ndalukano ya Lushaka (*National Qualifications Framework (NQF)*), malugana na Phurothokholo ya Lushaka ya u Linga (Gireidi T-12), sa zwe ya dzudzanyiswa zwone kha Nḍivhadzo ya Nomboro 1267 kha *Gazete ya Muvhuso ya Nomboro 29467 ya 11 Nyendavhusiku 2006*.
- (d) Liṅwalo la pholisi, *Pholisi ya Lushaka ya malugana na ṯhōḍea dza mbekanyamaitele na u pfukela phanḍa zwa Tshitatamennde tsha Kharikhuḷamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T-12* , na khethekanyo dzine dza vha kha *Pholisi ya Kharikhuḷamu na u Linga* sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha Nḍima ya 2, 3 na 4 dza heli liṅwalo, zwi vhumba tshipiḍa tsha maga ane a fanela u tevhezwa na maimo kana zwitandadi zwa Tshitatamennde tsha Kharikhuḷamu ya Lushaka tsha Gireidi ya T-12 (*Phando 2012*). Ngauralo, u ya nga ha *Khethekanyo 6A ya Mulayo wa Zwikolo zwa Afurika Tshipembe (Mulayo wa Vhu 84 wa 1996)*, i vhumba tshipiḍa tsha muteo une ngawo, Minista wa Pfunzo ya Muteo a tsha mvelelo na zwitandadi zwa fhasisa, khathihi na maitele na maga u itela u linga zwine vhagudi vha tea u zwi swikelela kha zwikolo zwa nnyi na nnyi na zwo ḍiimisaho nga zwoṯhe.

1.3 NDIVHONYANGAREDZI YA KHARIKHUḶAMU YA AFRIKA TSHIPEMBE

- (a) Tshitatamende tsha Kharikhuḷamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T-12 tshi bvisela khagala zwine zwa dzhiwa sa ṅḍivho, vhukoni na zwa ndeme zwine zwa tea u gudiwa. Tshone i ita uri vhagudi vha wane na u shumisa ṅḍivho na vhukoni nga ṅḍila dzine dza ḍisa mbuelo matshiloni avho. Ngauralo, kharikhuḷamu i ṯuṯuwedza uri vhagudi vha vhe na ṅḍivho yo goḍombelaho ya vhupo hapo, zwi sa ambi u dzhiela fhasi kana u sathula kuhumbulele kwa mashangoḍavha.
- (b) Tshitatamende tsha Kharikhuḷamu ya Lushaka tsha Gireidi ya T-12 tshi na mishumo heyi:
- u shomedza vhagudi, zwi sa sedzi vhubvo, tshiimo tsha ikonomi na matshilisano, murafho, mbeu, tshiimo tsha miraḍo na ṯhalukanyo, musi hu tshi ṅetshedzwa ṅḍivho, vhukoni na ndeme zwa zwine zwa tea u gudiwa uri vhagudi vha khunyeledze mbidzo yavho, na u vha vhashumeli kha vhupo ha havho sa vhadzulapo vha shango lo vhofoholowaho;
 - u dzudzanya vhuswikeli kha pfunzo ya nṯha;
 - u leludza muratho kha vhagudi u bva kha tshiimiswa tsha vhugudi u ya kha tshiimiswa tsha mushumo; na
 - u ṅetshedza vhatholi mbonwasia yo eḍanaho na vhukoni ha mugudi.

(c) Tshitatamende tsha Kharikhuḷamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T-12 tsho ḡitika nga milayo i tevhelaho:

- Tshanduko ya matshilisano kha vhadzulapo: u vhona uri nangoho tshayandinganyelo ye ya vha i hone siani ḷa pfunzo yo fheliswa, vhudzuloni hayo hu dzudzanywe khonadzeo dzine dza eḡana dza pfunzo u itela zwitshavha zwoṱhe;
- U guda nga u ḡidzhenisa khazwo na vhusedzi: u tuṱuwedza u ḡidzhenisa kha maitele a vhusedzi kha ngudo, u fhirisa u guda ha u tou netshedzwa zwo fhelaho sa yone ngoho;
- Nḡivho ya nṱha na vhukoni ha nṱha: maimo o linganywaho a fhasisa (gumoṱuku / minimamu) a nḡivho na vhukoni zwi teaho u swikelwa kha gireidi iṱwe na iṱwe zwo tiwaho ya dovha ya ṱea maimo a nṱha a swikeleaho kha thero dzoṱhe;
- U bvela phanḡa: zwi re ngomu na vhuvha kana zwi re mafhungoni kha gireidi iṱwe na iṱwe zwi sumbedza u bvela phanḡa u bva kha zwithu zwa tswititi u ya kha zwa tserekano;
- Pfanelo dza vhathu, vhuṱanganyi ha vhathu, fhethuvhupo na vhulamukanyi ha matshilisano a vhathu: u dzhenisa pfunzoni maitele na maga ane a tea u tevhedzelwa malugana na vhulamukanyi ha mupo na matshilisano na pfanelo dza vhathu sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha Ndayotewa ya Riphabuḷiki ya Afrika Tshipembe. Tshitatamennde tsha Pholisi tsha Kharikhuḷamu na u Linga tsha Lushaka a tshi nyefuli kana u dzhiela fhasi zwithu zwa phambano zwi no nga sa vhushayi, u sa eḡana, murafho, mbeu, luambo, miṱwaha/vhukale, vuholefhali na zwiṱwe;
- U dzhiela nṱha kana u ṱea ndeme sisiteme ya nḡivho yapo: u ṱanganedza lupfumo lwa ḡivhazwakale na ifa zwa shango ḷino sa zwithu zwa ndeme siani ḷa u fhaṱa mikhwa sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha Ndayotewa; na
- U fulufhedzea, u tendisea, zwa ndeme na vhukoni: u dzudzanya pfunzo ine vhuvha hayo vhu a vhambedzea na ha maṱwe mashango ho sedzwa tshileme (ndeme), vhugodombeli na zwiṱwe.

(d) Tshitatamende tsha Kharikhuḷamu ya Lushaka tsha Gireidi ya T-12 tsho ḡiimisela u bveledza vhagudi vhane vha kona u:

- topola kana u ṱalusa na u tandulula thaidzo na u ṱea muhumbulo kana u dzhia tsheo yo dziaho (u humbula nga nḡila yo vhibvaho);
- shuma zwavhuḡi u woṱhe na musi u na vhaṱwe sa muraḡo wa tshigwada;
- ḡilanga na u laula mishumo yavho nga nḡila i pfadzaho nahone ine ya nyaula;
- kuvhanganya, u saukanya, u dzudzanya na u sengulusa mafhungo;
- davhidzana nga nḡila i pfadzaho musi hu tshi khou shumiswa zwikili zwa u tou vhona, zwiga na luambo nga nḡila dzo fhambanaho;
- shumisa saints i na thekhinolodzhi nga nḡila i pfadzaho zwavhuḡi, hu na vhuḡifhinduleli siani ḷa mupo na mutakalo wa vhaṱwe; na
- sumbedza u pfesesa ḷifhasi sa tshiimiswa tshine ha vha na vhushaka khatsho. Nga maṱwe maipfi, hu tea u ḡivhiwa uri nyimele ya u tandulula thaidzo a yo ngo ḡiimisa nga yoṱhe.

- (e) Vhukateli vhu tea u vha mudzi muhulwane siani la u dzudzanya, u pulana na u gudisa tshikoloni tshiwe na tshiwe. Hezwi zwi nga itea musi vhadedzedzi vhothe vha tshi pfesesa u kona u divha na u tandulula zwi thivhelaho kana u thithisa u guda, vha dovha hafhu vha kona u pulanela nyimele dzo fhambanaho.

Khii kana ndeme ya u langula u vhukateli ndi u vhona uri zwithithisi zwo topolwa na uri zwo shunwa nga zwiimiswa zwa u nea thuso zwo teaho nga ngomu ha zwitshavha zwa tshikoloni, hu tshi dzheniswa na vhagudisi, thimu dza u nea thuso dzo tiwaho kha Tshiriki, thimu dza u thusa dza kha maimo a zwiimiswa. U shuma na zwikundisi kilasini, vhagudisi vha tea u shumisa zwiirathedzhi zwo fhambanaho sa zwe zwa dzheniswa kha *Ndededzi ya u Gudisa na u Guda ha Vhukateli (2010) (Guidelines for Inclusive Teaching and Learning)* ya Muhasho wa Pfunzo ya Muteo.

1.4 U AVHELA TSHIFHINGA

1.4.1 Vhuimo ha Fhasi

- (a) Tshifhinga tsha u gudisa tsha thero dza Vhuimo ha Fhasi tsho ima nga ndila i tevhelaho:

THERO	GIREDI YA R (AWARA)	GIREDI YA 1-2 (AWARA)	GIREDI YA 3 (AWARA)
Luambo lwa Hayani	10	7/8	7/8
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma		2/3	3/4
Mbalo	7	7	7
Zwikili zwa Vhutshilo	6	6	7
• Ndivho ya Muteo	(1)	(1)	(2)
• Vhutsila na Mishumo ya Zwanza (Arts na Craft)	(2)	(2)	(2)
• Ngudo ya Nyonyoloso	(2)	(2)	(2)
• Ngudamutakalo na Matshilisano	(1)	(1)	(1)
TSHIVHALOGUṬE	23	23	25

- (b) Tshifhinga tsha u gudisa kha Gireidi ya R, 1 na 2 ndi awara dza 23. Kha Gireidi ya 3 ndi awara dza 25.
- (c) Kha nyambo, awara dza 10 dzo avhelwa Gireidi ya 1-2 na awara dza 11 kha Gireidi ya 3. Awara dza nthesa kana gumofulu la awara dza 8 na gumotuku la awara dza 7 dzo avhelwa Luambo lwa Hayani na gumotuku la awara dza 2 na gumofulu la awara dza 3 kha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma kha Gireidi ya 1-2. Kha Gireidi ya 3 gumofulu la awara dza 8 na gumotuku la awara dza 7 dzo avhelwa Luambo lwa Hayani na gumotuku la awara dza 3 na gumofulu la awara dza 4 kha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma.
- (d) Kha Zwikili zwa Vhutshilo, Ndivho ya Muteo (Beginning Knowledge) yo avhelwa awara 1 kha Gireidi ya 1-2 na awara dza 2 sa zwe zwa sumbedziswa nga awara kha zwitange (buraketse) kha Gireidi ya 3.

1.4.2 Vhuimo ha Vhukati

- (a) Tshifhinga tsha u gudisa kha Vhuimo ha Vhukati (Gireidi ya 4-6) tsho dzudzanywa kha thebuḽu i re afho fhasi nga ḡḽila i tevhelaho:

THERO	AWARA
Luambo lwa Hayani	6
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma	5
Mbalo (Mathematics)	6
Saintsi ya Mupo na Thekhinoḽodzhi	3,5
Saintsi dza Matshilisano	3
Zwikili zwa Vhutshilo	4
• Vhutsila (Creative Arts)	(1,5)
• Ngudo ya Nyonyoloso	(1)
• Ngudamutakalo na Matshilisano	(1,5)
TSHIVHALOGUṼE	27,5

1.4.3 Vhuimo ha Nṽha (Sinia)

- (a) Tshifhinga tsha u gudisa kha Vhuimo ha Nṽha (Gireidi ya 7-9) tsho dzudzanywa nga ḡḽila i tevhelaho:

THERO	AWARA
Luambo lwa Hayani	5
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma	4
Mbalo (Mathematics)	4,5
Saintsi dza Mupo	3
Saintsi dza Matshilisano	3
Thekhinoḽodzhi	2
Saintsi dza Ndango ya Ikonomi	2
Ngudo ya Vhutshilo	2
Vhutsila na Mvelele	2
TSHIVHALOGUṼE	27,5

1.4.4 Gireidi ya 10-12

(a) Tshifhinga tsha u gudisa kha Gireidi ya 10-12 tsho dzudzanywa nga nqila i tevhelaho:

Thero	U Avhela Tshifhinga nga Vhege (Awara)
Luambo lwa Hayani	4.5
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma	4.5
Mbalo	4.5
Ngudo ya Vhutshilo	2
Tshivhalo tsha fhasisa tsha thero tharu dzine ha nangwa khadzo u bva kha Tshigwada B - Anekitsha B, Thebulu B1-B8 dza lɪnwalo la pholisi, <i>Pholisi ya lushaka ya malugana na thodea dza mbekanyamaitele na u pfukela phanda zwa Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya 1-12</i> , zwi tshi bva kha nzudzanyo dza pharagirafu ya 28 ya lɪnwalo la pholisi lo bulwaho afho ntha.	12 (awara 3x4)
TSHIVHALOGUṬE	27,5

Tshifhinga tsho avhelwaho nga vhege tshi nga shumiselwa fhedzi thero dza TKL (NCS) dzi thodeaho dza tshivhalo tsha fhasisa sa zwe zwa sumbedziswa afho ntha. Tshifhinga a tshi tei u shumiselwa thero dza u engedzedza dzo engedzwaho kha mutevhe wa thero dza tshivhalo tsha fhasisa. Arali mugudi a tshi thoda u nkedza kana u ita thero dza u engedzedza, tshifhinga tsho engedzwaho tshi tea u avhelwa u itela u nkedza idzi thero.

KHETHEKANYO YA 2: U DIVHADZA LUAMBO LWA HAYANI KHA VHUIMO HA VHUKATI

2.1 NYAMBO KHA TSHITATAMENDE TSHA PHOLISI YA KHARIKHULAMU NA U LINGA

Luambo ndi tshishumiswa tshi shumiswaho kha u humbula na vhudavhidzani. Lu dovha hafhu lwa vha ndila ya mvelele na u takalela vhuḍi ha luambo lu kovhekanywaho vhukati ha vathu u itela u pfesesa lifhasi line vha khou tshila khalo. U guda u shumisa luambo zwavhuḍi zwi ita uri vhagudi vha kone u humbula na u wana ndivho, u bvisela khagala vhuvha havho, vhuḍipfi na mihumbulo, u davhidzana na vhaṁwe na u langa shango javho. Lu dovha lwa nea vhagudi zwivhumbeo zwinzhi na mihumbulo yo pfumaho, nga maanda zwine zwa nga shumiswa u ita uri lifhasi javho li vhonele li la kale kha zwine la vha zwone; javhuḍi u fhirisa zwine la vha zwone; li tshi pfalesa u fhirisa zwine la vha zwone. Ndi nga luambo hune u fhambana ha mvelele na matshilisano zwa sumbedzwa na u fhatwa, ndi nga luambo hune zwo fhatwaho zwa nga shandukiswa, zwa hudzwa na u lulamiswa.

2.1.1 Maimo a nyambo

U guda luambo kha Vhuimo ha Vhukati ho angaredza nyambo dzothe dza tshiofisi dza Afrika Tshipembe, dzine dza vha, Afrikaans, English, isiNdebele, isiXhosa, isiZulu, Sepedi (Sesotho sa Leboa), Sesotho, Setswana, Siswati, Tshivenda, Xitsonga – na Luambo lwa Zwanda na nyambo dzi si dza tshiofisi. Nyamo idzi dzi nga gudwa kha maimo a nyambo o fhambanaho.

Luambo lwa Hayani (LH) ndi luambo lwa u thoma u wanwa nga vhagudi. Fhedzi-ha, vhunzhi ha zwikolo zwa Afrika Tshipembe a zwi gudisi nyambo dza hayani dza vhaṁwe kana dza vhagudi vhothe vho diṁwalisaho, fhedzi vha nga funza luthihi kana mbili dza nyambo dza hayani. Zwenezwo-ha, madzina **Luambo lwa Hayani (LH)**, **Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma (LET)** na **Luambo lwa u Engedza lwa Vhuvhili (LEV)** hu ambiwa maimo a vhukoni ha u funza luambo, hu si luambo lwapo (Hayani) kana lwe lwa wanwa (sa kha **Nyambo dza u Engedza**). Kha iyi pholisi, hu tshi ambiwa nga Luambo lwa Hayani, zwi tea u divhea uri hu khou ambiwa vhuimo, hu si luambo lwone lunge.

Vhuimo ha Luambo lwa Hayani vhu nekedza vhukoni ha luambo zwine zwa nea muteo wa zwikili zwa u davhidzana na vhaṁwe vathu zwine zwa toḍea hune ha tshilwa hone na zwikili zwa u kona u pfesesa zwa pfunzo zwine zwa toḍea kha u guda kha masia othe a kharikhulamu. Hu na khwaṁhisedzo ya u funza zwikili zwa U thetshesela, U amba, U vhalana na U ṁwala kha vhuimo uvhu ha luambo. Vhuimo uhu vhu nekedza vhagudi vhukoni ha zwibveledzwa, u takalela vhuḍi ha luambo na ha u humbulela vhune ha vha nekedza vhukoni ha u vhumbulula, u humbulela na u khwaṁhisedza kupfesesele kwa lifhasi line vha tshila khalo. Fhedzi-ha, khwaṁhisedzo na tshikalo tsha zwikili zwa U thetshesela na U amba u bva kha Gireidi 4 u ya phanda zwi fhasi ha khwaṁhisedzo na tshikalo tsha zwikili zwa U vhalana na U ṁwala.

Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma (LET) zwi amba luambo lune lu si vhe lwa ḡamuni, fhedzi lune lwa shumiswa kha nyambedzano kha tshitshavha, zwi amba uri ndi luambo lwa u guda na u funza kha pfunzo. Kharikhulamu i nekedza thikhedzo yo khwaṁhahoko kha vhagudi vhane vha ḡo shumisa Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma sa luambo lwa u guda na u funza. Mafheloni a Gireidi ya 9 vhagudi avha vha tea u kona u shumisa Luambo lwa Hayani na Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma zwavhuḍi vhe na vhuḍifulufheli u itela ndivho dzo fhambanaho hu tshi katelwa na u guda.

Afrika Tshipembe, vhagudi vhanzhi vha thoma u shumisa luambo lwa u engedza, English, sa Luambo lwa u Guda na u Funza (LGF) kha Gireidi ya 4. Hezwi zwi amba uri vha tea u swikelela kha vhuimo ha nṁha ha vhukoni ha English mafheloni a Gireidi ya 3, vha dovha vha tea u kona u vhalana zwavhuḍi nga English.

Tshiimo tsha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma tshi dzhia uri vhagudi vha vha vha sin a ndivho ya luambo musi vha tshi swika tshikoloni. Ngaualo, miṁwaha ya u thoma i fanela u tou fombe kha u bveledza vhukoni ha vhagudi u itela uri vha kone u pfesesa na u amba luambo ulwo. Hu fanela u bveledzwa muteo wa zwikili zwa vhudavhidzani. Vhagudi vha Gireidi 2 na 3 vha ranga nga u fhaṭa ndivho ya u vhala na u ṁwala u bva heneṁfha kha muteo wa oraḷa. Vha dovha hafhu vha shumisa zwikili zwa ḷitheresi zwe vha guda kha Luambo lwa Hayani.

Kha Vhuimo ha Vhukati na ha Nṯha, vhagudi vha bvela phanda na u khwaṯhisedza zwikili zwa U thetshesela, U amba na U ṁwala. Vhunzhi ha vhagudi nga hetshi tshifhinga vha vha vha tshi khou guda nga English (Tshiisimane), Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma, nahone vha tea u lu shumisesa. Ngaualo, nyombedzelo khulwane i tea u vha kha u shumisa Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma kha ndivho dza u humbula na u ṁea muhumbulo. Hezwi zwi thusa vhagudi u bveledza zwikili zwa kuhumbulele na kupfesesele kwa akhademi, zwine vha ḑo zwi shumisa kha u guda thero dzine dza nga sa Saintsi nga English (Tshiisimane). Vhagudi vha dovha hafhu vha shumisa zwibveledzwa zwinzhi zwa ḷitheresi na u thoma u bveledza vhukoni ha zwikili u vhona lunako na u humbulela kha Luambo lwavho lwa u Engedza.

Musi vhagudi vha tshi swika kha Vhuimo ha Nṯha, vha tea u vha vho no vha na ndivho yo ṯandavhuwaho ya Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma zwi tshi yelana na zwoṯhe zwikili zwa matshilisano na zwa kuhumbulelele na kupfesesele kha zwa akhademi. Fhedzi-ha, ngoho ndi ya uri vhunzhi ha vhagudi vha kundelwa u ita nyambedzano kana u davhidzana nga ṁḽila i pfadzaho musi vha tshi khou shumisa Luambo lwa u Engedza kha vhuimo uvhu. Khaedu kha Vhuimo ha Vhukati, honeha, ndi u ṁea thuso kha vhagudi avha nga tshifhinga tshithihi na u ṁea kharikhulamu ine ya ḑo thusa vhagudi u swikelela maimo a ṯodeaho kha gireidi dza phanda. Maimo haya a tea u vha nga ṁḽila ine vhagudi vha tea u kona u shumisa luambo lwa u engedza nga ṁḽila ya maimo a nṯha hu ndingedzo dza u vha dzudzanyela musi vha tshi ya phanda na pfunzo dza nṯha kana kha ḷifhasi ḷa mushumo.

2.1.2 Zwikili zwa luambo

Kharikhulamu ya Luambo lwa Hayani yo vhekanywa u ya nga zwikili zwi tevhelaho:

1	U thetshesela na U amba
2	U vhala na U ṯalela
3	U ṁwala na U ṁekedza
4	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo

U thetshesela na U amba

U thetshesela na U amba ndi zwa ndeme kha u guda kha thero dzoṯhe. Nga U thetshesela na U amba, vhagudi vha kuvhanganya na u ita mafhungo, u fhaṭa ndivho, u tandulula thaidzo, na u bvsela khagala mihumbulo na kuvhonele kwa zwithu. Zwikili zwa u thetshesela zwa ndeme zwi thusa vhagudi u ḑivha ndeme na vuvha zwo angaredzwaho kha zwibveledzwa na khaedu kha luambo lwa u fhuredzela na u dzhia sia.

Kha Vhuimo ha Vhukati, vhagudi vha Luambo lwa Hayani vha ḑo shumisa zwikili zwa U thetshesela na U amba u davhidzana na u wana ṯhalutshedzo. Vha ḑo fhaṭa kha zwikili zwo bveledzwaho kha Vhuimo ha Muteo u isa phanda nyambedzano, u amba na mikumedza mipufhi ya oraḷa zwi sa imiho.

Kha vhuimo uvhu, luambo lwa u amba lwa vhagudi lu kha ḑi tea u khwathiswa (zwi amba u modeḷa na u tikedzwa, tsumbo: nga fureme ya ḑivhaipfi na ya mafhungo). Mudededzi u tea u vhona uri vhagudi vhoṯhe vha wane tshifhinga tsha u amba nga Nyambo dzavho dza Hayani. Ngauri vhagudi ḑo bvelela nga maga o fhambanaho, mudededzi u tea u langa khonadzeo dza u amba (tsumbo: mbudziso dzine a vhudzisa) u ya nga vhuimo/leveḷe ya ṁwana muṁwe na muṁwe. Musi vhagudi vha tshi khou bva kha gireidi iṁwe vha tshi ya kha iṁwe, mudededzi u tea u lavhelela uri

vhagudi vha do amba zwinzhi nahone u amba havho hu thoma u lapfa. Vhagudi vha do pfukisela zwikili izwi kha nyambo dzavho dza u engagedza.

U guda hu do fhatwa kha tshaka dza zwibveledzwa zwo divhadzwaho kha Vhuimo ha Muteo (tsumbo: tshitori, mafhungo a iwe mune na ndaela) nahone vhagudi vha do divhadzwa kha tshakha dza zwibveledzwa ntswa (tsumbo: zwiitori zwa vhukuma/zwo disendekaho nga mbuno, tshakha dzo fhambanaho dza zwiitori, mivhigo ya oraia, nyambedzano pfufhi).

Tshifhinga tsha u funza tshi tea u dzhenisa ndowendowe ya divha liinwe na liinwe ya nyito pfufhi dza U thetshesela na U amba na u tou fombe kha nyito ndapfu dzo padaladzwaho kha vhege yothe.

U vhala na U talela

Zwikili zwa U **vhala na U talela** zwo bveledzwaho zwavhuqi ndi zwa ndeme kha u guda ho bvelelaho hu katelwaho masia othe a kharikhulamu. Vhagudi vha bveledza vhukoni kha U vhala na U talela zwibveledzwa zwa litheraia na zwi si zwa litheraia zwo fhambanaho, hu tshi katelwa zwibveledzwa zwi vhonealaho. Vhagudi vha divha ndila ine tshaka dza litheretsha na ridzhisitara zwa sumbedza ndivho, vha tangedzaho mafhungo na nyimele kha zwibveledzwa. Nga u vhala kilasini na musu nugudi e ethe, vhagudi vha vha vhahumbuli vha ndeme na vha re na vhusiki.

U vhala zwi nea vhagudi tshenzhemo nnzhi kha luambo lwavho lwa u engagedza. Ri divha u bva kha thodisiso uri mveledziso ya divhaipfi ya vhagudi yo disendeka kha vhunzhi ha zwe vha vhala.

Kha Vhuimo ha Vhukati, hu do fhatwa kha muteo wo sethiwaho kha Gireidi ya 1 u swika kha ya 3. Arali hu na thodea, kha hu shumiswe u vhala na vhagudi mathomoni a Gireidi ya 4 u itela u thusa/gaida vhagudi kha vhuimo uvhu. Hu a konwa u shumisa maitele aya tshinwe tshifhinga arali hu na Bugu Khulwane dzo linganaho kha vhuimo uvhu, hone arali hu si na kha hu shumiswe zwibveledzwa zwi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala. Hu nga dovha ha shumiswa ngona dzi ngaho sa u vhala na vhagudi na U vhalela kilasi yothe.

Kha hu shumiswe ngona dza u vhala na vhagudi na u vhala mugudi e ethe/nga vhavhili-vhavhili na u ita uri vhagudi vha dowe u vhala nga u engagedza maitele a u vhala nge ethe. U vhala e ethe zwi ambiwe nga hazwo kha pulane ya u funza, zwi tea u wanala kha tshifhinga tsho avhelwaho u vhala. Kha hu tshuwedzwe uri vhagudi vha vha vhe vhothe nga tshifhinga tshavho tshinwe na tshinwe tshine vha vha natsho.

Hu do tea u dovha ha sethiwa nyito dza tholokanyondivho dzo fhambanaho u itela uri vhagudi vha pfesese zwine vha vhala.

Maitele a u vhala

Maitele a u vhala o itwa nga maga a u rangela u vhala, u vhala na a nga murahu ha u vhala. Nyito ine mugudi a do didzhenisa khayi i nweledzwa nga ndila i tevhelaho:

U rangela u vhala:

- U shumisa ndivho thangeli
- U sedza kha zwiko, muhwali, na datumu ya u gandisa.
- U vhala pharagirafu ya u thoma na ya u fhedza ya tshipida.
- U humbulela.

U vhala:

- U awelanyana u itela u vhona uri u khou pfesesa hani na u ita uri mihumbulo i nwelele.
- U vhambedza magudiswa na mahumbulelwa au.
- U shumisa nyimele u wana tḥalutshedzo ya maipfi a sa ḑivhei hune zwa konadzea; honeha hune zwi si konadzee hu shumiswe tḥalusamaipfi.
- U vhona muhumbuloni zwine wa khou vhala.
- U isa phanda na u vhala na musi hu na zwipiḑa zwine u si zwi pfesese fano na fhaḑa.
- U vhalula tshipiḑa arali u sa tshi pfesesi na luthihi. U vhalela nḑha zwipiḑa zwi no kanganyisa, nga luvhilo lwa u ongolowa, kana u ita zwoḑhe.
- U humbela muḑwe uri a u thuse uri u pfesese tshipiḑa tshi konḑaho.
- U engedza tswayo dza u vhala na u dzhiela nḑha mbuno dza ndeme
- U vhuisa muhumbulo nga zwe wa vhala

Nga murahu ha u vhala:

- Arali u tshi ḑo tḑoḑa u dovha wa humbula mafhungo o khetheaho, u ita nzudzanyo ya girafu kana u ḡwala manweledzo a mbuno dza ndeme na mihumbulo miḑukunyana i tikedzaho.
- U pendela.
- U ḡwala manweledzo a u thusa u tḥalutshedza na u dovha wa humbula nga ha mihumbulo mihulwane.
- U humbula nga hazwo na u ḡwala mbudziso ntswa dzine wa vha nadzo nga ha tḑoho.
- U ḑivhudzisa arali wo bveledza ndivho yau.
- U pfesesa – u khwaḑhisedza kupfesesele kwau nga ha tshibveledzwa.
- U tḑaḑhuvha – u sedza sia liḑihi, vhuronwane, vhuḑi ha tshibveledzwa.
- U tatamudza muhumbulo wau – wa shumisa mihumbulo ye wa i vhona kha zwibveledzwa.

U ḡwala na U ḡkedza

U ḡwala ndi tshishumiswa tsha maanda tsha vhudavhidzani tshine tsha tendela vhagudi u fhaḑa na u pfukisela ngelekanyo na mihumbulo nga nḑila i tevhekanaho. U dzulela u ita nḑowenḑowe dza u ḡwala kha nyimele dzo fhambanaho, mishumo na thero zwi thusa vhagudi u ita vhudavhidzani hu shumaho na nga nḑila ya u sumbedza vhusiki. U ḡwala he ha bveledzwa hu sumbedzaho nyaluwo yo teaho hu tshi shumiswa muhangarambo wa u ḡwala, hu bveledza vhaḡwali vha re na vhukoni vhane vha ḑo kona u shumisa zwikili zwavho u bveledza na u ḡkedza zwibveledzwa zwa u ḡwalwa, zwa u vhone na midia nnzhi, hu tshi itelwa ndivho dzo fhambanaho.

U ḡwala ndi zwa ndeme ngauri zwi itisa uri vhagudi vha humbule nga girama na mupeleḑo. Izwi zwi tḑuḑwedza vhagudi u shumisa luambo, u tḑavhanyisa u kona luambo na u engedza vhukoni. Vhagudi vha ḑo guda u ḡwala vhone ha zwibveledzwa zwa vhusiki na mafhungo, tsha u thoma hu tshi shumiswa muhangarambo wa u ḡwala sa

thikho na nga u guda zwiṭuku u ṅwala luṅwe lwa lushaka lwa zwibveledzwa nga eṭhe. Vha ḑo shumisa maitele a u ṅwala u bveledza tshibveledzwa tsha u ṅwala tshone tsha girama tsho dzudzanywaho zwavhuḑi.

Ngila ya maitele a u ṅwala

U ṅwala na vhutsila ha u ola zwibveledzwa ndi maitele a re na ngila dzi tevhelaho:

- U pulana/u rangela u ṅwala
- U ita mvetomveto
- U dovholola
- U dzudzanya
- U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na
- U ṅekedza

Vhagudi vha ṭoda tshifhinga tsha u guda aya maitele, ngaualo vha tea u:

- dzhia tsheo nga ha ndivho na vha ṭanganedzaho mafhungo a zwibveledzwa zwine zwa ḑo ṅwalwa na/kana u dizainiwa;
- kovhekana mihumbulo nga u shumisa, tsumbo, mimapa ya mihumbulo, tshati dza nyelelo kana mitevhe;
- shumisa zwiko zwo teaho, u nanga mafhungo o teaho na u dzudzanya mihumbulo;
- bveledza mvetomveto ya u thoma ine ya dzhiela ṅṭha ndivho, vha ṭanganedzaho mafhungo, ṭhoho na tshivhumbeo tsha tshibveledzwa;
- vhala mvetomveto nga vhusedzi na u wana muvhigo u bva kha vhaṅwe (tsumbo, vhagudingae kana mudededzi);
- dzudzanya na u vhalulula mvetomveto; na
- u bveledza vesheni ya u fhedzisela yo ṅwalwaho na u dzudzanywa zwavhuḑi.

Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo

Ngivho yavhuḑi ya ḑivhaipfi na girama i ṅekedza muteo wa mveledziso ya zwikili (U thetshesela, U amba, U vhalu na U ṅwala) kha Luambo lwa Hayani. Vhagudi vha Vhuimo ha Vhukati vha ḑo fhaṭa kha muteo wo tewaho kha Gireidi dza ṭ - 3.

Vhagudi vha ḑo guda ngila ine **luambo lwa shumiswa ngayo**, na u guda luambo na vhagudi-ngavho nga u amba nga ha luambo ('luambo lune lwa shumiswa u guda luambo'), u itela u ṭhaṭhuvha zwibveledzwa zwavho na zwiṅwe nga vhusedzi zwi tshi elana na ṭhalutshedzo, kushumele ku pfadzaho na nga vhuronwane. Vha ḑo dovha vha kona u shumisa iyi ngivho u ita ṭiedza nga luambo u itela u fhaṭa ṭhalutshedzo i bvaho kha vhuimo ha maipfi na mafhungo kha zwibveledzwa zwo fhelelaho, na u vhona ngila ine tshibveledzwa na nyimele yatsho zwa elana ngayo. Nga u shumisa zwibveledzwa zwo fhambanaho, vhagudi vha ṭandavhudza kushumisele kwavho kwa ḑivhaipfi na u sumbedza nga ngila yo teaho kupfesesese kwavho kwa **Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo**.

Zwi khou lavhelelwa uri Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo zwi do funzwa kha nyimele ine zwiñwe zwikili zwa luambo zwa funzwa na u bveledzwa. Pulane ya u funza i na mutevhe wa Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo (zwiteñwa) zwine zwa tea u itwa kha gireidi inwe na inwe. Musi hu tshi nangwa zwibveledzwa zwa U thetshesela na U vhala kha sekele ya vhege mbili inwe na inwe, hu tea u vhonwa uri i na zwiñwe zwa zwiteñwa zwa luambo zwine zwa tea u funzwa kha themo yeneyo. Kha hu sikwe nyito dzi re na vhushaka na zwibveledzwa izwi dzine dza do konisa vhagudi u shumisa zwiteñwa izwo kha nyimele. Nga yeneyo ndila, zwibveledzwa zwa u ñwala zwine vhagudi vha do ñwala zwi do dzhenisa zwiñwe zwa zwiteñwa zwa luambo. Kha hu ñekedzwe vhagudi thuso kha kushumisele kwone na kwa vhukuma kwa izwi zwiteñwa. Kha hu nangwe zwiñwe zwa zwiteñwa zwine vhagudi vha vha na vhukongi nazwo u itela u vha ñea ndowendowe ya fomaļa. Kha Vhuimo ha Vhukati, minetse ya mahumi mararu nga vhege yo vhetshelwaho thungo u itela u funza na ndowendowe zwa fomaļa kha zwa Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo.

2.1.3 Maitele a funza luambo

Maitele a funza luambo o ñisendeka nga tshibveledzwa, a simuwa kha vhudavhidzani na maitele a zwigwa. **Maitele o ñisendekaho nga tshibveledzwa na maitele a vhudavhidzani**, vhuvhili hazwo zwo ñitika kha u dzulela u shumisa na u bveledza zwibveledzwa.

Maitele o ñisendekaho kha tshibveledzwa a wanulusa uri zwibveledzwa zwi shuma hani. Ndivho ya **Maitele o ñisendekaho kha tshibveledzwa** i thusa vhagudi uri vha vhe vhavhali, vhañwali, vhañaleli na vhadizaini vha zwibveledzwa vha re na vhukoni, vhuñifhulufheli na vhusedzi. I katela U thetshesela, U vhala, U ñalela na u sengulusa kha zwibveledzwa u itela u pfesesa uri zwithu zwo bveledzwa hani na uri zwi ñisa mini. Nga kha vhudavhidzani honohu ha ndeme, vhagudi vha bveledza vhukoni ha u ñhañhuvha zwibveledzwa. Maitele o ñisendekaho kha tshibveledzwa a dovha a katela u bveledza tshaka dza zwibveledzwa zwo fhambanaho u itela ndivho na vha ñanganedzaho mafhungo zwo khetheaho. Maitele aya a ñutuwedzwa nga u pfesesa uri zwibveledzwa zwi fhañwa hani.

Maitele a vhudavhidzani a tsivhudza uri musu hu tshi gudwa luambo, mugudi u tea u ñi wana e fhethu hune luambo lune a ñoda u lu guda lwa ambeswa hone a dovha a wana tshifhinga tshinzhi tsha u lu shumisa kha ndivho ya zwa matshilisano na ya u ita zwithu. U guda luambo zwi tea u iswa kijasini hune zwikili zwa vhufunzei ha U vhala/ñalela na U ñwala/ñekedza zwa gudwa hone nga u ita mushumo munzhi wa u vhala na u guda u ñwala.

U guda luambo zwi tea u itea kha ndila ya mvanganyo hune mudededzi a modela maitele avhuñi, vhagudi vha guda zwikili zwo teaho vhe kha zwigwada vha sa athu shumisa zwikili izwi nga vhone vhañe. Tshivhumbeo tsha ngudo inwe na inwe tshi tea u vha tshine tsha dzhenisa kijasini yoñhe musu vha sa athu ita ndowendowe vhe kha zwigwada na u shumisa zwikili zwiswa nga muthihi nga muthihi. Mathemo o shumiswaho ndi **U thetshesela na U amba, U vhala na U ñwala na vhagudi, U vhala/ñwala nga zwigwada, na vhagudi na mugudi e eñhe.**

2.2 TSHIFHINGA TSHO AVHELWAHO TSHA LUAMBO LWA HAYANI

Tshifhinga tsha u funza tsha Luambo lwa Hayani ndi awara dza 6 nga vhege. Magudiswa othe a luambo a gudiswa kha sekele ya vhege mbili (awara dza 12). Mbekanyatshifhinga i tea u nekedza phiriodo mbili dzi tevhekanaho nga vhege. Kha sekele ya vhege mbili tshifhinga tsho avhelwaho tshi tevhelaho tsha zwikili zwa luambo zwo fhambanaho tsho nekedzwa afho fhasi.

Zwikili	U avhelwa ha tshifhinga nga sekele ya vhege mbili (Awara)		
	Gireidi ya 4	Gireidi ya 5	Gireidi ya 6
*U thetshesela na U amba (Oraḷa)	Awara 2		
*U vhala na U ṭalela	Awara 5		
*U ṛwala na U nekedza	Awara 4		
Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo	Awara 1		
	* Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo zwo vanganywa/tanganywa kha tshifhinga tsho avhelwaho tsha zwikili zwiraru zwi re afho nṭha. Hu dovha ha vha na tshifhinga tsho avhelwaho u guda ha fomaḷa. Zwikili zwa u humbula na u elekanya zwo dzeniswa kha zwikili na zwiṭirathedzhi zwi ṭodeaho kha U thetshesela na U amba, kha U vhala na U ṭalela, kha U ṛwala na U nekedza.		

Tsivhudzo ya zwifhinga zwa u funza nga vhege

Giridi i tevhelaho i sumbedza uri tshifhinga tsha u funza tshi nga avhelwa hani kha zwikili zwa luambo zwo fhambanaho. Kha sekele ya vhege mbili hu tea u vha na tshifhinga tsha u tou fombe kha u funza luambo/girama fhedzi.

Tshifhi-nga	Musumbuluwo	Ḳavhuvhili	Ḳavhuraru	Ḳavhuṇa	Ḳavhuṭanu
Awara 1	U vhala na vhagudi (kha ndivho ya u thetshesela)	U ṛwala na vhagudi – u ita muhangarambo	U vhala na vhagudi (tshibveledzwa tshiswa kana u bvela phanḡa na tshibveledzwa tsho vhalwaho tshifhinga tsho fhiraho)	U ṛwala na vhagudi – u vhuisa muhumbulo kha zwikili zwa u bvela phanḡa na zwo khetheaho	U vhala na vhagudi (tshibveledzwa tshiswa kana u bvela phanḡa na tshibveledzwa tsho vhalwaho tshifhinga tsho fhiraho)
	U ita nyambedzano nga ha tshibveledzwa hu tshi shumiswa tshivhumbeo tsha luambo lwo teaho (U amba)	U ṛwala na tshigwada na u ṛwala hu na u sumbiwa ṇḡila	U ita nyambedzano nga tshibveledzwa hu tshi shumiswa luambo lwo teaho (U amba)	U ṛwala na tshigwada na u ṛwala hu na u sumbiwa ṇḡila – u sedzulusa nga mugudi-ngae na/ kana mudededzi ha u pulana kana u ṛwala	U ita nyambedzano nga ha tshibveledzwa hu tshi shumiswa zwivhumbeo zwa luambo zwo teaho
	U ṛwala na tshigwada na u ṛwala hu na u sumbiwa ṇḡila (na vhane vha vhalela nṭha)		U ṛwala na tshigwada na u ṛwala hu na u sumbiwa ṇḡila (na vhane vha vhalela nṭha)		Ṅḡowedzo ya kupfesesese (nga murahu ha vhege ya vuvhili iṇwe na iṇwe) hu tshi shumiswa lushaka lwa tshibveledzwa lu no fana
	U vhuisa muhumbulo kha u vhala e eṭhe		U vhuisa muhumbulo kha u vhala e eṭhe		
Minethe ya 30		U ṛwala e eṭhe		U ṛwala e eṭhe	

2.3 ZWISHUMISWA ZWA THIKHEDZO ZWA U GUDA NA U FUNZA

Vhagudi vha tea u vha na zwi tevhelaho kha u guda Luambo lwa Hayani kha Gireidi dza 4-6:

GIREDI DZA 4-6	
Zwishumiswa zwa ndeme	
Bugupfarwa dza luambo dzo randelwaho Luambo lwa Hayani	✓
Ṭhalusamaipfi	✓
Bugu ya/dza u vhala dzi re na tshaka dza zwibveledzwa zwi tevhelaho:	
Foḽokuḽoo	✓
Nganeapfufhi	✓
Nganea	✓
Ḑirama	✓
Vhurendi	✓
Zwishumiswa zwa midia	
Gurannḑa	✓
Magazini	✓
Mbekanyamushumo dza thelevisini	✓
Mbekanyamushumo dza radio	✓

Vhadededzi vha Luambo lwa Hayani vha tea u vha na:

- Liṅwalo la Tshitatamennde tsha Pholisi ya Lushaka ya Kharikhuḽamu na u Linga
- Pholisi ya Luambo Pfunzoni
- Bugupfarwa dza luambo dzo randelwaho dzi shumiswaho nga vhagudi na dziṅwe bugupfarwa dza ndivho ya zwiko kha dze dza randelwa
- Ṭhalusamaipfi (luambo luthihi, nyambo mbili, nyambo nnzhi, thesorasi, inisaiklopedia)
- Tshaka dza zwibveledzwa zwa liṭheretsha zwo randelwaho
- Zwishumiswa zwo fhambanaho zwa midia: gurannḑa, magazini na burotsha
- U kona u swikela zwishumiswa zwa u tou pfa/vhonwa zwi shumiswaho kiḽasini

Zwishumiswa zwa kiḽasini

- Vhunzhi ha zwibveledzwa zwi dzhenisaho vhuimo ho fhambanaho ha u vhala, tsumbo: u nangwa ha bugu dza u vhala dzi re na khophi dzo linganaho dza zwibveledzwa kha vhuimo vhuṅwe na vhuṅwe kiḽasini.
- Vhunzhi ha zwishumiswa zwa midia: gurannḑa, magazini, burotsha, fuḽaya, khungedzelo, phosiṭara, nḑivhadzo, nz
- Thusedzi dza u thetshesela/vhona

KHETHEKANYO YA 3: MAGUDISWA NA PULANE DZA U FUNZA ZWIKILI ZWA LUAMBO

3.1 NYANGAREDZO YA MAGUDISWA, ZWIKILI NA ZWIṬIRATHEDZHI

Zwi tevhelaho ndi nyangaredzo ya magudiswa, zwikili na zwiṭirathedzhi zwi no ḡo wanala kha pulane dza u funza

Thebuḷu ya nyangaredzo ya magudiswa, zwikili na zwiṭirathedzhi

GIREDI DZA 4-6		
Zwikili	Magudiswa	Magudiswa na zwikili zwiṭuku
U thetshesela na U amba	• Tholokanyondivho ya u thetshesela • Zwivhumbeo zwo fhambanaho zwa vhudavhidzani ha oraḷa: • Tshipitshi tsho lugiselwaho na tshi so ngo lugiselwaho • U vholela nṯha ho lugiselwaho na hu so ngo lugiselwaho • U amba: masia na ndaela • U anetshela tshiṭori • Ndivhuho • Nyedziselo • Nyambedzano nga tshigwada • Dibeithi • Inthaviyu	Tholokanyondivho ya U thetshesela na U amba • U dovha u anetshela tshiṭori • U humbula zwidodombedzwa zwo khetheaho kha tshibveledzwa • U vhuisa mihumbulo kha ndeme na milaedza kha tshibveledzwa • U vhuisa mihumbulo nga ha u sedza sia ḷithihi na u dzhia sia • U amba nga ha muanewa/mubvumbedzwa, puloto na fhethuvhupo • U bvisela khagala kuvhonele kwa zwithu • U bvisela khagala mbudziso Vhudavhidzani ha ndivho dza matshilele • U thoma na u isa phanda khaseledzo/u haseledza • Milayo ya u sielisana • U imelela vhuimo • Nyambedzano • U ḡadza magake na u tuṭuwedza muambi • U kovhekana mihumbulo na tshenzhemo na u sumbedza u pfesesa khontseputi

GIREIDI DZA 4-6		
Zwikili	Magudiswa	Magudiswa na zwikili zwiṭuku
U thetsheshelesa na U amba		Tshipitshi tsho lugiselwaho • Ṭhodiṣiso • U dzudzanya zwishumiswa nga ṇḑila i tevhekanaho • U nanga na u bveledza mihumbulo mihulwane hu na tsumbo • Fomethe, ḡivhaipfi, luambo na milayo zwi re zwone • Thouni, kubviselwe kwa ipfi, luvhilo, u ṭanganya maṭo, kuimele na ngafhadzo • Marangaphanḑa na magumo zwi pfadzaho • U dzhenisa thusedzi dza u vhonwa, dza u pfiwa na/kana dza u pfiwa na u vhonwa dzo teaho dzi ngaho sa tshati, phosiṭara na zwifanyiso U vhala ho lugiselwaho(u vhalela ṇṭha) • U vhala nga u tou elela zwi tshi elana na ndivho • U bula maipfi hu si na u khakhisa ṭhalutshedzo • U shumisa thouni, kubviselwe kwa ipfi, luvhilo, u ṭanganya maṭo, kuimele na ngafhadzo nga ṇḑila yone U vhala hu so ngo lugiselwaho (u vhalela ṇṭha) • U vhala nga vhukoni u ya nga ndivho • U bula maipfi hu sa shandukiswi ṭhalutshedzo • U shumisa thounu, u bvisa ipfi, ḷiga, u ṭanganya maṭo, kuimele na u amba nga zwiga nga ṇḑila yone irathedzhi zwa u vhala/u ṭalela: U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u rangela u vhala, u vhala na nga murahu ha u vhala • U pfesesa tshibveledzwa • U vhala ha ndeme na vhudzivha ha tshibveledzwa (tholokanyonḡivho ya u vhala) • U sumbedza u kona u vhala e eṭhe (u vhala ho ṭanḡavhuwaho u itela u ḡiphina, mafhungo na u guda) ZwiṭU ḡivhadza vhagudi kha: • Mbonalo dza tshibveledzwa - dzina ḷa bugu, nyolo, girafu, tshati, dayagiram, ṭhoho, ṭhohwana, u nombora, khepisheni, ṭhoho dza mafhungo, fomethe, tsumbo: kholumu ya gurannḑa, nz • Zwivhumbeo dza tshibveledzwa – mutevhe, nzudzanyo i tevhekanaho, ṭhaluso, matshimbidzele/maitele, mbuno khulwane na dzi tikedzaho, thevhekano ya nganetshelo • Zwipiḑa zwa bugu - Siaṭari ḷi re na dzina ḷa bugu, zwi re ngomu, ndima, guḷosari, nz

GIREDI DZA 4-6		
Zwikili	Magudiswa	Magudiswa na zwikili zwiṭuku
U vhala na U ṭalela	Tshaka dza tshibveledzwa dzo randelwaho • Foḵokuloo • Nganeapfufhi • Ḑirama • Vhurendi • Zwiṭirathedzhi zwa u vhala na u ṭalela • Manweledzo • Ḑitheresi ya u vhone: U kungedzela (phosiṭara, phamufeḷethe), khathuni, zwipiḑa zwa khomiki, dayagiramu/girafu/ • thebuḷu/tshati • Kushumisele kwa luambo nga ṇḑila ya vhudzivha (u vha na nzhele na ṭhalutshedzo dzi re khagala na dzo dzumbamaho dza maipfi na uri dzi fara ṭhalutshedzo na milaedza zwo dzumbamaho, tsumbo, u sedza sia ḷithihi (siteriothaiphi) luvhengela mbiluni lwa muambi na zwipikwa) • U kona u pfesesa/kupfesesele • U vhalela ṇṭha ho lugiselwaho na hu so ngo lugiselwaho	• Zwiṭirathedzhi zwa U vhala na U ṭalela - U sikima u itela u wana mihumbulo mihulwane - U sikena u itela u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho - U humbulela ṭhalutshedzo dza maipfi a so ngo ḑowealeho na zwifanyiso zwa muhumbulo nga u shumisa zwikili zwa u shumisa zwipiḑa zwa ipfi u itela u wana ṭhalutshedzo yaḷo na ludungela lwa mafhungo ho sedzwa nyimele. - U vhalulula - U ita notsi (mihumbulo mihulwane na ine ya i tikedza) - U nweledza mihumbulo mihulwane na ine ya i tikedza nga ṇḑila ya u tou ṇwala mbuno/pharagirafu zwi tshi ya nga vhuḷapfu vhu ṭodeaho - U ṭandavhudza/u bvisela khagala - U ita mahumbulelwa wo ḑisendeka nga vhuṭanzi vhu re hone - U ṭalutshedza kuvhonele kwa muṇwali - U dzhia tsheo/kuvhonele kwa iwe muṇe • Ḑitheresi ya u tou vhone • (zwibveledzwa zwinzhi zwa zwifanyiso na zwa u tou vhone, tsumbo: khungedzelo, ṇḑivhadzo, phosiṭara, khomiki, khathuni, zwinepe, zwifanyiso): • Thekhinikhi dza u kwengweledza: luambo lwa nyanyuwo, u dzhia sia • Zwi ḑiswaho nga u shumisa mbonalo dza kudzudzanyele na u dizaina, tsumbo: tshaka na saizi dza fonto, ṭhoho na khepisheni, zwifanyiso Vhurendi • ṭhalutshedzo i so ngo dzumbamaho/ḷitheraḷa, ṭhalutshedzo yo dzumbamaho/figarethivi • Thero na mulaedza • Zwifanyiso zwa muhumbulo, tsumbo: ḷifanyisi na ḷifanyamuthu/ḷiedzamuthu, • kunangele kwa maipfi, thouni, u ḥindula nga nyanyuwo • Zwishumiswa zwa mibvumo, tsumbo: mutaladzi/vese, maipfi, ndima/tshitanza, pfanapheledzo/raimi, mutevhetsindo/rithyimu, ndongazwiga, ndovhololo, aḷitheresheni (ndovhololo ya pḑalandoṭhe/asonentsi na ndovhololo ya themba/khontsonentsi),

GIREIDI DZA 4-6		
Zwikili	Magudiswa	Magudiswa na zwikili zwiṭuku
U vhala na U ṭalela		Onomatopia Zwiṭori, ḑirama Mbonalo dza ndeme dza zwibveledzwa • Puloto • Vhabvumbedzwa/vhaanewa • Vhubvumbedzi • Thero na milaedza • Siangane na fhethuvhupo – vhushaka ha muanewa na thero/muhumbulo muhulwane • Tshivhumbeo na fomethe zwa tshibveledzwa • Mbonalo dza ndeme dza tshibveledzwa Zwibveledzwa zwa mafhungo na matshilisano • Vha ṭanganedzaho mafhungo na ndivho • Muhumbulo muhulwane na mihumbulo i u tikedzaho/zwidodombedzwa zwo khetheaho • Tshivhumbeo na fomethe zwa tshibveledzwa • Mbonalo dza ndeme dza tshibveledzwa U vhala ho lugiselwaho na hu so ngo lugiselwaho (u vhalela nṭha) • U shumisa thouni, u bvisa ipfi, luvhilo, u ṭanganya maṭo, kuimele na ngafhadzo • U bula maipfi hu si na u khakhisa ṭhalutshedzo. U vhala hu so ngo lugiselwaho (u vhalela nṭha) • U vhala nga u elela zwi tshi ya nga ndivho • U bula maipfi hu si na u khakhisa ṭhalutshedzo • U shumisa thounu, u bvisa ipfi, ḷiga, u ṭanganya maṭo, kuimele na u amba nga zwiga nga nḑila yone

GIREIDI DZA 4-6		
Zwikili	Magudiswa	Magudiswa na zwikili zwiṭuku
U ṅwala na U ṅekedza	• U ṅwala maipfi, tsumbo: mutevhe • U ṅwala mafhungo • U ṅwala pharagirafu Tshibveledzwa tsha vhusiki • Mbuletshedzo, tsumbo: mbuletshedzo/ṭhaluso ya vhathu, fhethu, phukha, zwimela, zwithu, nz • Nganetshelo, tsumbo: zwiṭori, zwiṭori zwa iwe muṅe • Khumbulelo, tsumbo: zwirendo zwipufhi • Mifhindulano na zwipiḡa zwa matambwa mapufhi zwo ḡisendekaho nga zwiṭori Zwibveledzwa zwa vhudavhidzani/tshumiswa (zwibveledzwa zwa matshilisano, tshumiswa, midia na mafhungo) • Notsi, milaedza, marifhi, garaṭa ndumeliso, thambo • Phosiṭara, ṅdivhadzo, burotsha, khungedzelo • Zwipitshi zwipufhi zwo tou ṅwalaho • Zwibveledzwa zwa matshimbidzele/maitele a zwithu na zwa ene muṅe • Vhuṭanzi ha ene muṅe, zwibveledzwa zwa mafhungo, tsumbo: muvhigo wa mafhungo, zwibveledzwa zwa dziṅwe thero, zwibveledzwa zwa zwifanyiso	Maitele a u ṅwala • U pulana/u rangela u ṅwala • U ita mvetomveto • U dovholola • U dzudzanya • U vhalulula na • U ṅekedza U rangela u ṅwala/u pulana • U dzhiela ṅṭha vhaṭanganedzaho mafhungo vho livhiwaho khavho na ndivho • U dzhiela ṅṭha lushaka lwa tshibveledzwa • U kuvhanganya/ṭuṭula mihumbulo nga u shumisa mapa wa muhumbulo/mitevhe • U dzudzanya mihumbulo U ita mvetomveto • U nanga maipfi • U dzudzanya mafhungo • Mihumbulo mihulwane na i tikedzaho • Mbonalo dzo khetheaho dza tshibveledzwa tshi ṭodeaho (tsumbo: tshipitshi tsho livhaho tsha mufhindulano) • U vhalu tshibveledzwa tsha vhuṅe nga ṅḡila ya vhudzivha • U wana muvhigo kha vhagudi-ngavho na mudededzi U dovholola, u dzudzanya, u vhalulula na u ṅekedza • U dovholola: u khwinisa magudiswa na tshivhumbeo tsha mihumbulo • U khwinisa na u nanga maipfi • U dzudzanya: u lulamisa khakho dzi re kha girama, mupeleṭo na ndongazwiga. • U ṅekedza vesheni ya u fhedzisela yo ṅwalwaho na u dzudzanywa zwavhuḡi.

Tsumbo dza Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo	
Ndongazwiga	Tshithoma, tshigagarukela, zwivhudzisi, khoma, kholoni, semi-kholoni, lunala/aphositirofi, zwiḑevhe, pharenthesisi/burakete, zwithoma zwi sumbedzaho u isa phanḑa ha mafhungo/elipisisi, tshifhandi
Mupeleṭo	Phetheni ya mupeleṭo, milayo ya mupeleṭo, kukhethekanyeke kwa maipfi, kuungele kwa maḑere/maipfi, pfufhifhadzo ya ipfi/aburivisheni, kushumisele kwa ḑivhaipfi
Zwipiḑa zwa maipfi	Thangi, midzi na mitshila
Madzina	Tshaka dza madzina • Madzina vhukuma, tsumbo, Muthuhadini, Makuya, Nyabele, Dokotela • Madzinazwao, tsumbo, mulambo, muthu, muri, dokotela • Madzina a ngelekanyo, tsumbo, lufuno, vuhali, lufu • Madzina a zwi fareaho, tsumbo, tshidina, ngilasi, muri • Madzina a zwi vhaleaho, tsumbo, lebula, zwidina • Madzina a zwi sa vhaleiho, tsumbo, malofha, maḑi, muṭavha, swigiri, vhukhopfu • Madzinambumbano, tsumbo: <i>khuhumulambo, muthu-muthu, nguluvheḑaka, nyamutsa-nga-davhi</i> • Madzina tserekano – Yunivesithi ya Venḑa, mmbwa i huvhaho • Madzinaguṭe na makateli, tsumbo, <i>guma ndi ḑa ṇotshi, vhuswa vhu so ngo vhibvaho ndi mbodza, mutshilinzhi wa vhusunzi</i> • Nomboro (vhuthihi na vhunzhi), tsumbo: <i>tshidulo/zwidulo</i> • Zwivhumbeo zwa masumbavhune zwa madzina tsumbo, Goloi ya Tshilidzi, Rokho ya Zwonaka • Dzinaḑiti (inifinithivi / dzherandi), tsumbo, <i>u bambela</i> ndi zwavhuḑi, <i>u reila</i> hu a takadza, <i>u lila</i> hu a ilafha/fhodza • Madzina a mbeu, tsumbo, malume - makhadzi, dzothwa-dzothwana • Madzinamapambwa: goloi, ḑorobo • Madzina a vhushaka a dzhiaho thangi <i>Ra-, Ne-, Nya-, Ma-, nz.</i> • Zwiduna na zwisadzi, tsumbo: <i>mukuku - phambo, ṭhongola - matunde</i> • ṭhukhufhadzo ya madzina, tsumbo: <i>mulambo – mulambwana/ kudambo, thavha - kutavha</i> • Thithilidzo, tsumbo, <i>riwana > ḑana</i> • Madzina a bvaho kha dziṇwe thinwaipfi dza muambo, tsumbo, <i>vhuṭali <ṭalifha, tshilimo<lima</i>

Thangi dza madzina	Vhuthihi na vhunzhi • Mu – vha-, tsumbo, muthu – vhathu • Mu - mi-, tsumbo, muri – miri • Ḑi- ma-, tsumbo, ḑinngo-manngo • Tshi- zwi-, tsumbo, tshisibe-zwisibe • N-dzi-, tsumbo, nngu - (dzi)nngu • Lu- , tsumbo, luvhuḑa • Vhu-, tsumbo, vhutshilo • U- (ya inifinithivi (dzinaḑiiti) / dzherandi) , tsumbo, U bammela hu a takadza, U gidima hu a homolosa • Fha-, tsumbo, fhasi • Ku-, tsumbo, kule • Mu-, tsumbo, murahu
	Thangi dza vhuḑe kana mbeu • Ḑe-, tsumbo, Ḑemurangoni • Nya-, tsumbo, Nyabele • Ra-, tsumbo, Ravhuhali, Raḑhogwa, Ratshisase
	Thangi dza mabulafhethu • Ha-, tsumbo, HaMphego • ha-, tsumbo, ha Mashudu • kha-, tsumbo, kha tombo
	Thangi dza u ḑukufhadza • tshi-, tsumbo, tshitanda • zwi-, tsumbo, zwitanda • ku-, tsumbo, kubudzi • lu-, tsumbo, luḑhannga • vhu-, tsumbo, vhutanda
	Thangi dza u titilidza • Ḑi-, tsumbo, ḑiduna • Ḑi-, tsumbo, ḑithu
Mitshila	Mitshila ya u ḑukufhadza • -ana, tsumbo, mbudzana • -na, tsumbo, ntsana, muḑhanngana • -nyana, tsumbo, ḑwananyana, tshifhinganyana
	Mitshila ya mabulafhethu • -ni, tsumbo, tshikoloni
	Mitshila ya mbeu • -kadzi, tsumbo, ḑḑoukadzi • -lume, tsumbo, ḑḑoulume

Zwiḑalusi (dithamaina)	Masumbi: <i>tshino, itshi, izwo, izwi</i> (tsumbo: <i>Bugu iyo</i> ndi yanga) Masalavhunzhi 1: <i>zwoḑhe, zwiṛwe, vḥunzhi</i>, (tsumbo: Vḥunzhi ha vḥagudi vho pfesesa ngudo) Masalavhunzhi 2: <i>vhuvhili hazwo</i>, (tsumbo: Vhuvhili ha vḥagudi vho takuwa) Masalavhunzhi 3: <i>zwinzhi, zwiḑuku, zwinzhi</i> (tsumbo: <i>Tshikolo tshi na vḥagudi</i> vhanzhi) Masalavhunzhi 4: <i>tsumbo, zwiṛwe, tshiṛwevho, tshiṛwe na tshiṛwe</i> (tsumbo: <i>Mugudi</i> muṛwe na muṛwe o wana bugu)
Masala	Masala a vḥukuma sa ṛefhungo: <i>tsumbo, nṛe, inwi, ene, tshone, riṛe, vhone</i>, (tsumbo, <i>Vhone</i> vha dinwa nga vḥutsha) Masala a vḥukuma sa tshiitwa tsho livhaho na tshi so ngo livhiswaho: <i>tsumbo, nṛe, inwi, ene, tshone</i>, (tsumbo, <i>O i ṛea</i> nṛe) Masala a mbuelamurahu: <i>tsumbo, nṛe muṛe, iwe muṛe, riṛe vḥaṛe, vhone vḥane</i>, (tsumbo: <i>Mulalo o kuvha zwiambaro</i> ene muṛe). Masalavhushaka: <i>tsumbo, tshine, ane</i> (tsumbo, <i>Tshiṛoni</i> tshine tsha lalamesa ndi goni). Mavhudzisi: <i>tsumbo, nnyi, mini, tshifhio, tsha nnyi</i>, (tsumbo, <i>Ndi</i> nyyi o yaho tshikoloni?) Masumbi: <i>tsumbo, itshi, tshiḑa, uyu</i> (tsumbo, <i>Ndi</i> tshidulo tsha nnyi itsho?) Masala a sa gumi: <i>tsumbo, muṛwe na muṛwe, huṛwe na huṛwe</i> (tsumbo, <i>Muthu</i> muṛwe na muṛwe u na mpho yawe) Masala a tshivhalo: <i>tsumbo, vhoḑhe</i> (Vho swika vhoḑhe) Masala a vḥathu: tsumbo, nṛe- inwi- ene na vḥunzhi hao riṛe-vḥoinwi/vḥoiwe/vḥeiwe-vhone *Masalavhukuma a a hwetekana musi a tshi shuma na thangeladzina, sa: <i>O ṭuwa na vhone</i> > <i>O ṭuwa navho</i>
Maṭaluli	Vhuimo ha maṭaluli, <i>tsumbo, Mulapfu</i> munna u dzula Thathe (phanda ha dzina); <i>O ḑa</i> ḑitswuku ḑinngo (nga murahu ha ḑiiti) Mbambedzo ya maṭaluli, <i>tsumbo, takala, takalesa, takalesesa</i> (tsumbo, <i>Mbulaheni</i> o vha o takalesa musi a tshi wana mendele) Maṭaluli a mbalo: <i>-thihi, -vhili, -raru, -ṭanu</i> (tsumbo, <i>Munna</i> o renga kholomo tharu) Masumbi: <i>itshi, tshiḑa, avha</i> (tsumbo, <i>Tshikolo</i> itshi ndi tsha hashu) Maitimaṭaluli: <i>tshine, zwine, ine</i>, (tsumbo, <i>Ndau</i> ine ya zwima ndi ya tsadzi)
Maḑadzisi	Maḑadzisi a maitele: <i>tsumbo, zwavḥuḑi</i>, nga maanda, nga u ṭavhanya, (tsumbo, <i>Mpho</i> u imba zwavḥuḑi) Maḑadzisi a tshifhinga: <i>tsumbo, mulovha, matshelo, mahoḑa</i> (tsumbo, Mahoḑa ro ḑiphina nga mitambo ya bola) Maḑadzisi a tshipikepike/vhungana: <i>tsumbo, tshifhinga tshoḑhe, tshiṛwe tshifhinga, na luthihi</i> (tsumbo, <i>riwana</i> u tea u ṭhonifha vḥabebi tshifhinga tshoḑhe) Maḑadzisi a khonadzeo: <i>tsumbo, khamusi</i> (tsumbo, <i>Makole</i> o swifhala, khamusi mvula i nga na) Maḑadzisi a tshifhinga tshi bvelaho phanda, <i>tsumbo, tshee, kha ḑi</i> (tsumbo, <i>Ni</i> tshee no ima heneḑha na zwino?) Maḑadzisi a digirii: <i>tsumbo, tshoḑhe, zwihulu, zwinzhi</i> (tsumbo, <i>tsumbo, Lufuno</i> o ri dalela lunzhi+-sa>kana, <i>Lufuno</i> o ri dalela lunzhilunzhi/lunzhisa) Mafurase a maḑadzisi: <i>tsumbo, ṛḑha</i> ha ṭafula, nga ngomu kiḑasini (tsumbo, <i>Lufuno</i> o dzula ṛḑha ha ṭafula/ nga ngomu kiḑasini)

Thangeladzina	• Thangeladzina tswititi (Thangeladzina ya ipfi ḽithihi) tsumbo, <i>kha, na, nga, ya</i> (tsumbo, Tshiḽoni tsho kavha kha muri; O swika na Maemu; Vele o ḽuwa nga bisi ya Enos). • Thangeladzina – mbumbano (thangeladzina ya maipfi mavhili), tsumbo, <i>ya nga</i> (<i>Goloi ya nga thungo yo mbo ḽi thuliwa</i>) • Thangeladzina-tserekano, (thangeladzina ya maipfi mararu kana manzhi), tsumbo, <i>u ḽadzisa kha</i> (<i>U ḽadzisa kha</i> mafhungo oṽhe haya, o mbo ḽi dovha a feila; U ya nga ha Phaswana, dendeke kha iyi bugu ho ngo bvela khagala zwavhuḽi) • Thangeladzina ya tshifhinga: tsumbo, <i>nga ḽavhuvhili</i> (tsumbo, <i>Vho ḽa nga ḽavhuvhili</i>) • Thangeladzina ya fhethu: tsumbo, <i>kha</i> (tsumbo, <i>Tshiḽoni tsho kavha kha muri</i>) • Thangeladzina ya musudzuluwo/mutshimbilo: tsumbo, <i>U tshimbila na, O sera nga fhasi ha danda</i> • Thangeladzina ya mathemathikhi: tsumbo, <i>-kovha nga, -andisa nga, -ḽusa kha – tsumbo, (tsumbo, <i>Fumi ra kovha nga mbili ndi ṽhanu; Fumi ra ḽusa malo ndi mbili</i>).</i> • ḽiṽaluli+thangeladzina, tsumbo, Nṽuwiseni ndi muhulwane kha Takalani • Dzina+thangeladzina, tsumbo, <i>thambo kha, maambiwa kha</i> (<i>Kha maambiwa</i> o raliho a thi na <i>mulomo</i>)
----------------------	--

Maiti	Maiiti vhukuma, maiti a pfukelaho/mapfukeli, maiti a sa pfukeli, mbofho Mbuletshedzo, mitshila ya maiti (maiti-masikwa), Maiti a re na zwiitwa zwivhili (a livhaho na a sa livhi/so ngo livhiswaho), tsumbo, <i>O mpha bugu/ Ndo rengela nwana bugu</i>
	Mamudi a: • Thendelo: tsumbo, <i>Ndi shuma uri ndi pfume.</i> • Ndaela: tsumbo, <i>Ni so ngo nwa na reila! Gidimani!</i> • Tsumbo: tsumbo, <i>Mphwe dzi a fusha.</i> • Gonelo: <i>Ndi nga phasa</i> • Tshitevheli: U vhala <i>a tshi nḱwala</i> • Dzinaljiiti: U shuma <i>u linda</i> • Thevhekano : <i>Ro swika ra ḱa, ra eḱela</i>
	Matikedzi a shumaho na mamudi • U sumbedza u konadzea/vhukoni/u sa konadzea, tsumbo, <i>Ndi nga kona u ambaTshisuthu.</i> • U bvisela khagala/sumbedza thendelo, tsumbo, <i>Ndi nga tendelwa uri ndi ḱuwe?</i> • U sumbedza ndaela/khumbelo, tsumbo, <i>Ni nga vula fasiḱere afho? Ndi nga dzhena?</i> • U sumbedza khonadzeo/u sa konadzea, tsumbo, <i>Zwi nga ḱisa vhuleme/ Zwi nga vha zwone</i> • U sumbedza u fanela ha zwthu, tsumbo, <i>Ndi fanela u swika Tshififi nga awara ya fumi.</i> • U sumbedza u tea ha zwthu, tsumbo, <i>Vha tea u vha vho tou hangwa.</i>
	Zwifhinga • Tshifhinga tsha zwino, (tsumbo, <i>Ndi tamba thenisi ḱuvha ḱinḱwe na ḱinḱwe</i>). • Tshifhinga tsha zwino tsha <i>khōu</i> (u bvela phanḱa) (tsumbo, <i>Ndi khōu ḱa vhuswa</i>). • Tshifhinga tsha zwino tsha u vhuisa mihumbulo/<i>vhuya</i>, (tsumbo, <i>Ndo vhuya nda dzula Tshipako</i>). • Tshifhinga tsha zwino tsha <i>khōu ḱi</i> (u bvela phanḱa), (tsumbo, <i>U feila a tshi khōu ḱi vhala</i>). • Tshifhinga tsho fhelaho, (tsumbo, <i>O nḱwala mulingo wa nnḱa</i>). • Tshifhinga tsho fhelaho tsha <i>tshi khōu</i> (kana u bvela phanḱa) • tsumbo, <i>Vhakale vho vha vha tshi khōu ḱi tshila zwo ralo</i> • Tshifhinga tsho fhelaho tsha <i>vha</i>, tsumbo, <i>O ya hayani ngauri o vha o hangwa khii.</i> • Tshifhinga tsho fhelaho tsha <i>no</i>, tsumbo, <i>Ndo vha ndo no lindela awara mbili musi a tshi swika</i> • U sumbedza tshifhinga tshi ḱaho: tsumbo, <i>ḱo</i>, (Vhangani u <i>ḱo ḱa matshelo</i>) • Tshifhinga tshi ḱaho tsha <i>vha</i>, tsumbo, <i>Ndi ḱo vha ndi tshi khōu lima ḱuvha ḱoḱhe.</i> • <i>Tshifhinga tshi ḱaho tsha no</i>, tsumbo, <i>Ndi ḱo vha ndo no swika musi ḱi tshi thabama</i>
	Mapfanisi Mapfanisi a neḱhungo, tsumbo, <i>Tshililo u lima tsimu, Lusani u bika vhuswa, Zwivhuya o gavha bola.</i> Mapfanisi a tshiitwa, tsumbo, <i>Vhangani o i raha bola, Ngodiseni o vhu ḱa vhuswa.</i>

Matanganyi na maipfi na malungekanyi (maipfi a pfukiselaho / lungekanyaho nyito)	- Nzudzanyo ya ndunzhendunzhe/thevhekano: tsumbo, <i>tsha u thoma, tsha vhuvhili, tsha vhuraru, hu sa athu/phanda ha, nga murahu, musi, u swikela, tevhelaho, fhelaho, hu si kale</i> - Thalutshedzo/Zwiitisi na zwi dswaho: tsumbo, <i>ngauralo, ngauri, nga inwe ngila, vhunga, honeha, nahone, ngeno</i> - Maitele: tsumbo, <i>tsha u thoma, tsha vhuvhili, tsha vhuraru, tsumbo, Vho mu khathutshela lwa u thoma; lwa vhuvhili vha mu fara.</i> - Vhambedza/fhambanya: tsumbo, <i>fana, fhambana, thukhu kha, khulwane kha, honeha, fhedzi,</i> - Nzudzanyo ya tshikhala: tsumbo, <i>nga ntha, nga fhasi, tsha monde, tsha ula, nz</i> - Nyangaredzo: tsumbo, <i>nga u angaredza, u fhedza nga, nz</i> - Pharagirafu ya u nanga: tsumbo, <i>nga muhumbulo wanga, ndi tenda uri, ndi vhona unga, nga kuvhonele kwanga.</i> - Pharagirafu ya mbekanyo/khethekanyo: tsumbo, <i>lushaka lwa, u wela fhasi ha, tshipiqa tsha, u elana na</i> - Pharagirafu ya mbuletshedzo: tsumbo, <i>ntha ha, fhasi ha, nga matungo, tsini, devhula/tshipembe, saizi, muvhala, tshivhumbeo, ndivho, vhlupfu, vhuphara, tshileme, luvhilo, zwi tou nga</i> - Pharagirafu ya thathuvho: tsumbo, <i>zwivhuya/zwivhi, zwone/zwi si zwone, zwavhuqi/zwi si zwavhuqi, ngeletshedzo, tsivhudzo, themendelo</i> - Pharagirafu ya thalutshedzo: tsumbo: <i>thalutshedzwa sa, no nga sa</i> - Pharagirafu ya phendelo: tsumbo, <i>u pendela, u nweledza, nga u pfufhifhadza</i>
Manyanyu	Tsumbo, <i>bi! mboo! wee! thwee!</i>
Maaravhi	Tsumbo, <i>Koto! Ebo! Yuwi! Ahaa!</i>
Mveledziso ya divhaipfi na luambo lwo dzumbamaho	Pfanywa, mafhambanyi, pharonimi, polisemi, nyambahunzhi, alitheresheni (ndovhololo ya themba/khontsonentsi na ndovhololo ya pfalandothe/asonentsi), makateli Figira dza muambo (<i>lifanyisi, limethafore, lifanyamuthu, okizimoroni, mavhuvhisi, onomatopia, jinaqedzi/likaluli, phambano, tshigodo, tsatsaladzo, mathakhetshandwa, tshiga, litatathino, litotisi, phani, liimeli</i>) Maambebe, maidioma/mirero/makateli/luambo lwa musanda Maipfi o pambiwaho, maipfi a adophuthivi, maipfi maswa (nyuolodzhizimu), na etimomolodzhi (vhuvho ha maipfi)
Fhungodavhi	- Fhungodavhitsinde: tsumbo, <i>Ndo dalela Masuwa.</i> - Fhungodavhi la liqadzisi: tsumbo, <i>Vhangani o swika musi ri khou la vhuswa.</i> - Fhungodavhi la liqadzisi la vhangani: tsumbo, <i>Ro dala Durban nga Fulwi ngauri hu a dudela vhuria.</i> - Fhungodavhi la litalusi: tsumbo, <i>Iyi ndi dorobo ye ra i dalela mahoja.</i> - Fhungodavhi la dzina: tsumbo, <i>Zwe ra zwi vhona Table Mountain zwi a mangadza.</i> - Fhungodavhi la nyimele (arali): tsumbo, <i>Arali nda ni vhona madekwana a namusi, ndi do ni fha tshelede yanu.</i>
Mafurase	- Mafurase a vhukuma: Fhethu ha vhufa ndi Mapungubwe - Lifurase la dzina: Tshi-wa-nga-matembebe - Lifurase la dzina-liiti, tsumbo, U vhalu bugu zwo thanyisa vhathu. - Lifurase la liiti: tsumbo, Khetho dza u thoma dza demokirasi dzo farwa nga 1994. - Lifurase la thangeladzina: tsumbo, U ima hanga ntha ha thavha ho itisa uri mukosi wanga u pfale kule.

Mafungo	<i>Tswititi, mbumbano, tserekano</i>
Mafungo a nyimele	- Nyimele ya u thoma i sumbedza khonadzeo ya vhukuma, <i>tsumbo, Arali ya na ri do gobela mavhele.</i> - Nyimele ya vhuvhili i sumbedza tshithu tshine a zwi konadzei uri tshi itee, <i>tsumbo, Arali ndi wine loto, ndi musi ndi tshi do vha ndo renga golo.</i> - Nyimele ya vhuraru i sumbedza khonedzeo ya mitoro, <i>tsumbo, Arali ndo vha ndo vhalo ndi musi ndi tshi do vha ndo phasa Gireidi ya 12.</i>
Maambwa-itwa/Phasivi	- Tshifhinga tsha zwino: <i>tsumbo, Munango u valiwa</i> nga awara ya rathi duvha liriwe na liriwe. - Tshifhinga tsha zwino tsha do: <i>tsumbo, Munango u khou do valiwa</i> nga awara ya rathi... - Tshifhinga tsho fhelaho: <i>tsumbo, Tshikolo tsho valwa</i> u itela uri vhagudi vha awele. - Tshifhinga tsho fhelaho tsha do: <i>tsumbo, Vho do tea u lindela</i> u itela uri golo yavho i lugiswe.
Maambelwa/mafungo oa u vhigela	Mbudziso dzo vhigwaho, <i>tsumbo, O mmbudzisa uri ndi nga mini ndo lenga.</i> Fhungodavhi la 'uri': <i>tsumbo, O amba uri o vha a sa zwi divhi.</i>

3.2 PHADALADZO YA ZWIBVELEDZWA KHA GIREDI DZA 4-6

U vhona uri tshaka dzo fhambanaho dza zwibveledzwa dzo itwa kha ṛwaha kha gireidi iṛwe na iṛwe na u ya kha gireidi dziṛwe kha vhuimo, giridi i shumiswa u sumbedza mushumo wa zwibveledzwa kha pulane ya u funza kha gireidi iṛwe na iṛwe. Tshaka dza rathi dzo fhambanaho dza zwibveledzwa dzo shumiswa u dzudzanya zwibveledzwa zwa vhuimo. Ndi zwibveledzwa zwa mafhungo, zwa nganetshelo, zwa u kwengeledza, zwa u ṛnea ndaela (maitele), zwa vhudavhidzani na zwibveledzwa zwa ḽitheretsha (vhurendi, ḽirama na phurosa). Tshivhalo tsha zwibveledzwa zwa lushaka luthihi zwi nga shumiswa kha sekele ya vhege mbili zwi tshi ya nga vhulapfu ha tshibveledzwa tsha tshiko (tsha u thoma). Zwibveledzwa zwi tea u nangiwa, u nea tsumbo dza vhuḽi dza lushaka lwa ḽitheretsha sa izwi zwi tshi ḽo shumiswa sa muhangarambo wa u ṛwala.

Zwibveledzwa zwo fhambanaho zwo nangwa kha tshifhinga tsha vhege mbili dziṛwe na dziṛwe. Zwibveledzwa zwa ndeme zwo ṛwalwa afho fhasi. Vhagudi vha vha ḽo ita zwiṛwe kana zwibveledzwa zwoṽthe nga tshifhinga tsha vhege mbili, zwi amba uri, vha ḽo thetshesela kana vha zwi ṛnekedza nga u tou amba kana u vhala kana u ṛwala. Zwoṽthe u guda na u funza zwi tea u ḽisendeka kha zwibveledzwa izwi, ho sedzwa kha mveledziso ya zwikili na zwikili zwiṽtuku zwa luambo sa zwe zwa sumbedziswa zwone afho ṛṽha.

3.2.1 Thebuḽu ya phadaladzo ya zwibveledzwa

Vhege	Gireidi ya 4	Gireidi ya 5	Gireidi ya 6
Themo ya 1			
Vhege 1&2	Zwiṽtori zwipfufhi na zwiṽtori zwa ene muṽne	Zwiṽtori zwipfufhi na zwiṽtori zwa ene muṽne	Atikili ya gurannḽa/ magazini/radio
Vhege 3&4	Vhurendi	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhone, tsumbo, tshati/thebuḽu/ dayagiramu/mapa wa muhumbulo/mapa/ zwifanyiso/ girafu/khaseledzo/ zwiṽtori zwi re na mbuno	Foḽukuḽoo
Vhege 5&6	Foḽukuḽoo	Atikili ya gurannḽa/magazini	Tshibveledzwa tsha u kwengweledza – khungedzelo
Vhege 7&8	Tshibveledzwa tsha ndaela	Foḽukuḽoo	ḽirama
Vhege 9&10	Tshibveledzwa tsha gurannḽa kana magazini	Vhurendi	Vhurendi

Themo ya 2			
Vhege 1&2	Tshibveledzwa tsha mafhungo – mutsho	Tshibveledzwa tsha mafhungo: ndaela	Tshibveledzwa tsha mafhungo: ndaela
Vhege 3&4	Zwiṭori zwipfufhi	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhonwa, tsumbo, tshati/thebuḽu/ dayagiramu/mapa wa muhumbulo/mapa/ zwifanyiso/ girafu/mbuletshedzo dza tshi/ zwithu/zwimela/fhethu	Nganetshelo
Vhege 5&6	Foḽukuḽoo	Vhurendi	Zwiṭori zwipfufhi
Vhege 7&8	Matshimbidzele/ maitele, ndaela Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhonwa, tsumbo, tshati/thebuḽu/ daigiramu/ mapa wa muhumbulo/ mapa/zwifanyiso/ girafu.	Foḽokuḽoo	Tshibveledzwa tsha mafhungo: tshati ya mutsho
Vhege 9&10	U LINGA HA SAMETHIVI		
Themo ya 3			
Vhege 1&2	Nganetshelo	Nganetshelo	Nganetshelo
Vhege 3&4	Tshibveledzwa tsha mafhungo: tsumbo, zwiṭori zwi re na mbuno, atikili ya mafhungo/ muvhigo; tshibveledzwa tsha u tou vhonwa: tsumbo, phosiṭara, nḑivhadzo, khaseledzo	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhonwa: tsumbo, tshati/thebuḽu/ dayagiramu/mapa wa muhumbulo/mapa/zwifanyiso/ girafu	Foḽukuḽoo
Vhege 5&6	Tshirendo	Foḽukuḽoo	Zwiṭori zwipfufhi, vhurifhi, dayari
Vhege 7&8	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhonwa; tsumbo, tshati/thebuḽu/ dayagiramu/ mapa wa muhumbulo/ mapa/zwifanyiso/ girafu, ṭhaluso ya fhethu/zwimela phukha/zwithu/ maitele a zwithu	Tshibveledzwa tsha mafhungo – muvhigo wa mutsho	Tshibveledzwa tsha u vhonwa
Vhege 9&10	Ḑirama	Ḑirama	Ḑirama

Themo ya 4			
Vhege 1&2	Atikili ya gurannda kana ya magazini	Zwiṭori zwipfufhi	Tshibveledzwa tsha mafhungo Maanea a mbuletshedzo
Vhege 3&4	Zwiṭori zwipfufhi	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhone, tsumbo, tshati/thebuḽu/ dayagiramu/zwifanyiso	Tshibveledzwa tsha ndaela
Vhege 5&6	Tshibveledzwa tsha mafhungo: khungedzelo	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhone, tsumbo, tshati/thebuḽu/ dayagiramu/mapa wa muhumbulo/mapa/girafu	Zwiṭori zwipfufhi
Vhege 7&8	Ḑirama	Tshibveledzwa tsha mafhungo – maitele/ndaela	Vhurendi
Vhege 9&10	U LINGA HA SAMETHIVI		

3.2.2 Manweledzo a tshaka dza zwibveledzwa kha vhuimo hoṭhe

Thebulu dzi re afho fhasi dzi ṭalusa tshaka nnzhi dza zwibveledzwa dzine vhagudi vha tea u funzwa na u ṛwala kha Gireidi dza 4-6; zwiṛwe zwibveledzwa zwi nga ḑi shumiswa musi zwo tea. Zwiṛwe zwa zwibveledzwa izwi a zwo ngo shumiswa kha thebulu ya pulane ya u funza. Izwi a zwi ambi uri a zwi tei u vha tshipiḑa tsha u funza na u guda sa musi na zwone zwi tshi ḑi vha zwa ndeme.

Maanea			
Lushaka lwa tshibveledzwa	Ndivho	Tshivhumbeo tsha tshibveledzwa	Mbonalo dza luambo
Tshibveledzwa /maanea a nganetshelo	U mvumvusa	Maraphanḑa a ḑivhadzaho vhaanewa na fhethuvhupo: tsumbo, <i>Kale—kale ho vho hu na mukegulu we a vha a tshi dzula na ṛwana wawe we a vha a tshi pfi Rofhiwa. Vho vha vhe vhashai vhukuma.</i> Zwiwo zwi isaho maṭhakheni: <i>tsumbo, Rofhiwa o shumisa tshede ye mme vha mu fha kha u tamba magaraṭa. Mme awe vho dinalea nga maanḑa.</i> Thasululo na magumo: tsumbo, <i>Rofhiwa o vhuya na lupfumo lwa Madyavhathu nahone u bva afho vha tshila nga dakalo tshoṭhe.</i>	Tsho/o ṛwalwa e kha vhuimo ha muthu wa u thoma kana wa vhuraru. Tsho/o ṛwalwa e kha tshifhinga tsho fhelaho Zwiwo zwo ṭalutshedzwa nga u tevhekana Zwiṭanganyi zwi sumbedzaho tshifhinga, tsumbo, nga murahu, musi A shumisa muḑhindulano Luambo lwo shumiswaho u sika Tshileme tsha tshibveledzwa kha muvhali, tsumbo, maḑadzisi, maṭaluli, zwiḑanyiso zwa muhumbulo
Tshibveledzwa tsha mbuletshedzo/maanea	U ṭalusa tshithu nga ṇḑila i re khagala	Kuḑivhelwe: tshi/a ṇea muhumbulo nga u angaredza nga ha ṭhoho, tsumbo, <i>Ho vha hu na tshivhingwi tshihulu</i> ṭhaluso: u ṭalusa mbonalo kana vhabvumbedzwa vha tshibveledzwa, tsumbo, tsho vha tshi na ṭhoho khulu na mulomo u dzulaho wo aṭama u tshi khou rothisa na nthe.	Tshi/a nga ṛwalwa e kha tshifhinga tsho fhelaho kana tsha zwino U sika tshifanyiso kha maipfi U shumisa maṭaluli, maḑadzisi U shumisa luambo lwo dzumbaho, tsumbo, ḑifanyisi, ḑimethafore, ḑifanyamuthu, aḑitheresheni

Zwibveledzwa zwa vhudavhidzani			
Lushaka lwa tshibveledzwa	Ndivho	Tshivhumbeo tsha tshibveledzwa	Mbonalo dza luambo
Vhurifhi ha vhuṇe (vhukonani)	Vhu ḑivhadza na u khwaṭhisa vhushaka	Ḑiresi, datumu na theshano Tshivhumbeo tsha mulaedza tshi ḑo fhambana zwi tshi bva kha ndivho (tsumbo, u ḑivhadza mafhungo, u fhululedza, u khuthadza) Hu nga shumiswa lushaka lwa tshibveledzwa tshi sumbedzaho tshenzhemo ya vhuṇe (hu sedzwe afho fhasi) Phendelo	Kanzhi tshitaela a si tsha fomaḑa, fhedzi vhu nga fhambana, tsumbo, vhurifhi ha ndiliso vhu ḑo vha ha fomaḑa vhukuma Mbonalo dza luambo dzi ḑo fhambana zwi tshi bva kha ndivho ya mulaedza

Zwibveledzwa zwa vhudavhidzani			
Lushaka lwa tshibveledzwa	Ndivho	Tshivhumbeo tsha tshibveledzwa	Mbonalo dza luambo
Vhurifhi ha tshiofisi	Ho fhambana, tsumbo, u humbela mushumo, kana basari; u vhilaela, humbela, nz	Ɓiresi ya muṛwali, datumu, Ɓiresi ya muṭanganedzi, theshano Vhu nga vha na ṭhoho Tshivhumbeo tsha mulaedza tshi Ɓo fhambana zwi tshi bva kha ndivho, tsumbo, vhurifhi vhu yaho kha guranṁa Phendelo, tsaino	Kanzhi tshitaila tshi vha tsha fomaḷa U shumisa milayo ya luambo, tsumbo, Aa/Ndaa, Wavho a fulufhedzeaho Nga u angaredza – vhu tea u vha vhpufufhi nahone vhu sa monamoni.
Liṇwalovhune	U ṇea manweledzo a vhutshilo ha muthu	Zwidodombedzwa zwa vhuṇe: dzina, datumu, mbeu, lushaka, nomboro ya Liṇwalo ḷa vhuṇe, Ɓiresi ya hayani, Ɓiresi ya poswo, nomboro ya luṭingo (i nga vha ya vhabebi/muunḁi), nz. Zwine wa zwi funesa na dzangalelo Refirii Dizaini na nzudzanyo ndi zwa ndeme	Ḳipfufhi – hafu ya siaṭari Ṭhoho na buḷethe Tshitaila ndi tsha fomaḷa na tsho livhaho
Dayari/ dzhenala	U rekhoda na u vhuisa muhumbulo nga ha tshenzhemo ya vhuṇe	Kanzhi i ṇwalwa kha bugu yo khetheaho (dayari kana dzhenala) Zwidzheniswa/zwiṇwalwa zwi ṇwalwa tshifhinga tshoṭhe (tsumbo, Ɓuvha kana vhege iṇwe na iṇwe) Zwidzheniswa zwi na datumu Hu shumiswa lushaka lwa tshibveledzwa tsha mafhungo a iwe muṇe	Kanzhi i ṇwalwa kha tshifhinga tsho fhelaho I ṇwalwa nga tshitaila tshi si tsha fomaḷa Muṛwali u vha a tshi khou ṇwalela ene muṇe
E-meili	U Ɓivhadza na u khwaṭhisa vhushaka	Ɓiresi ya muṭanganedzi – ine kanzhi, i vha dzina ḷa muṭanganedzi na seva pointhi, khathihi na shango ḷine seva pointhi ya vha khaḷo. Tsumbo, Mudau.q@dbe.gov.za • CC: izwi zwi nga vha vhaṭanganedzi • Ṭhoho: Haya ndi manweledzo a mafhungo a e-mail. • Mulaedza • Dzina ḷa murumeli Dzhielani nzhele: Ɓiresi ya murumeli i sumbedza nga yone ine tshifhinga tshe e-mail ya ṭanganedzwa ngatsho. Murumeli a nga nanga u ṇea zwiṇwe zwidodombedzwa zwa vhukwamani magumoni. Izwi zwi vhidzwa u pfi tsaino.	Vhudavhidzani vhu no nga tshipitshi

Zwibveledzwa zwa vhudavhidzani			
Lushaka lwa tshibveledzwa	Ndivho	Tshivhumbeo tsha tshibveledzwa	Mbonalo dza luambo
Thambo	U ramba muñwe kha vhuṭambo kana u ita tshinwe (nahone a nga tenda kana a hana)	I nga dzhia tshivhumbeo tsha vhurifhi ha vhuṇe kana ha shumiswa garaṭa ya thambo. I dzhenisa: Lushaka lwa vhuṭambo Hune ha ḑo farelwa hone Datumu na tshifhinga I nga dzhenisa na kuambarele Dzina ḵa murambwa I nga dzhenisa na PYM (phindulo ya murambwa) I nga vha na eḷemente dza u vhone na dza u dizaina Phindulo i nga vha kha tshivhumbeo tsha mulaedza kana luñwalo.	I na tshitaila tsha fomaḵa kana tshi si tsha fomaḵa Nga u angaredza i nga vha pfufhi – nahone i sa monamoni I shumisa mafurase a milayo, tsumbo, <i>Vha khou rambiwa...</i> Phindulo ndi ya vhulenda, tsumbo, <i>Ndi khou livhuha nga maanḑa u rambiwa, fhedzi ndi khou ofha uri a thi nga koni u vha hone</i>
Nganea-vhutshilo ya vhuṇe	U lilisa na u ḑivhadza vhañwe nga ha lufu lwa muñwe	<i>Dzina ḵo fhelela; datumu ya mabebo, he mufu a vha a tshi dzula hone musi a tshi lovha; datumu ya mabebo; he a bebiwa hone; vho salaho vha ndeme (mufarisi, vhana) na madzina avho; tshifhinga, datumu na fhethu ha mbulungo</i> <i>Zwiñwe zwa zwi tevhelaho zwi nga ḑi dzheniswa: Tshivhangi tsha lufu; nganeavhutshilo ya mufu; mafhungo nga ha u lilela mufu)</i>	I na tshitaila tsha fomaḵa Hu nga shumiswa matatathino, tsumbo, <i>o ria vhudzuloni ha uri o fa</i> Kanzhi i vha pfufhi Hu shumiswa milayo ya luambo, tsumbo, A hu ṭoḑei maluvha, zwifhiwa zwi nga ṇekedzwa...
U ṇea ndaela	U vhudza muñwe ṇḑila ine a nga ya ngayo huñwe fhethu	• U shumisa nzudzanyo i re na ndunzhendunzhe • I amba nga sia ḵo khetheaho • I sumbedza tshikhala tsho anganyelwaho • I ṇea mafhungo nga ha zwiga zwi re tsini na ṇḑila	• Kanzhi i shumisa tshivhumbeo tsha ndaela • I shumisa mafhungo mapfufhi nahone a pfalaho

Zwibveledzwa zwa vhudavhidzani			
Lushaka lwa tshibveledzwa	Ndivho	Tshivhumbeo tsha tshibveledzwa	Mbonalo dza luambo
Maitele (tsumbo, ndaela, masia na milayo)	U buletshedza kana u laela u ri tshithu tshi itiswa hani nga maga a tevhekanaho	Tshipikwa: tshitatamennde tsha zwine zwa tea u swikelwa: tsumbo, <i>Ndila ine ra nga ita ngayo khavara ya photifolio</i> Zwishumiswa zwine zwa do todea zwo nwalwa nga mutevhe, tsumbo, <i>Bambiri lihulwane la u olela khalo, pennde, nz</i> Maga a tevhekanaho a u swikelela kha tshipikwa, tsumbo, <i>Tsha u thoma, penndani tshivhumbeo tshidala kha bambiri.</i> A nga vha tshibveledzwa tsha u vhone tshi shuma nao. Bodo ya tshitori, dayagiramu, nz	A nwalwa nga ndila ya ndaela, tsumbo, <i>Penndani tshivhumbeo tshidala kha bambiri...</i> Nga nzudzanyo i re na ndunzhendunzhe, tsumbo, <i>Tsha u thoma, ... tshi tevhelaho ...</i> U shumisa nomboro na zwiga zwa bulethe u sumbedza nzudzanyo U sedza kha vhumelwa nga u tou angaredza u fhirisa u tou bula vhathu nga madzina U sumbedza zwiitisi na zwi zwi disaho
Khungedzelo/positara/ndivhadzo	U kwengweledza muhwe muthu u renga tshinwe tshithu kana u shumisa tshumelo	I dzhia zwiivhumbeo zwo fhambanaho U shumisa zwiijogeni na logo Kanzhi hu shumiswa elemente ya u vhone, u dizaina. U shumisa thekhiniki ya u kungedzela U shumisa nyolo u ita khungedzelo i kungaho mato na u sa hangwisa	Luambo lwo dzumbamaho na zwishumiswa zwa vhurendi zwo shumiswa u sika zwa ndeme na u ita uri luambo lu humbulee, tsumbo, <i>limethafore, lifanyisi, alitheresheni, ndovhololo, raimi, mutevhetsindo</i>

Zwibveledzwa zwa Litheretsha na zwa midia			
Lushaka lwa tshibveledzwa	Ndivho	Tshivhumbeo tsha tshibveledzwa	Mbonalo dza luambo
Tshitori/Mafhungo a ene mune	U amba nga ha tshenzhemo ya ene mune	U divhadza: U sika fhethuvhupo kana u sumbedza nyimele, tsumbo, <i>Ho vha hu holidei dza tshikolo</i> U anetshela nga ha tshiwo tsha itea, tshifhinga tshinzhi zwi kha nzudzanyo i re na ndunzhendunzhe, tsumbo, <i>Ndo ya hu dzulaho Tshilidzi... Nga murahu...</i> Zwiwe zwidodombedzwa nga ha tshiwo tshinwe na tshinwe, tsumbo, <i>O mangala a tshi mmbona.</i> U dovha u divhadza: - tshitatamennde tsha u vhina mafhungo tshine tsha nga dzhenisa, tsumbo, <i>ndi vhona u nga ndi nga fhedza tshifhinga tshinzhi na Tshilidzi. Ro tamba.</i>	Kanzhi i nwalwa i kha tshifhinga tsho fhelaho Zwo talutshedzwa nga kha vhuimo ha muthu wa thoma kana wa vhararu. Zwianganyo zwa tshifhinga zwi a shumiswa, tsumbo <i>Tsha u thoma, nga murahu, ha tevhela, zwenezwo, nga murahu ha izwo,</i> I anzela u sedza kha muthu muthihi kana tshigwada tsha vhashelamulenzhe I nga vha kha tshitaila tshi si tsha foma

Zwibveledzwa zwa Litheretsha na zwa midia			
Lushaka lwa tshibveledzwa	Ndivho	Tshivhumbeo tsha tshibveledzwa	Mbonalo dza luambo
Mufhindulano	Ndi rekhodo ya u fhiriselana mafhungo musi hu tshi khou ambiwa, zwi tshi bva kha kuvhonele kwa muambo.	Musi u tshi n'wala mufhindulano u tea u; • n'wala madzina a vhabvumbedzwa kha tshanda tsha monde tsha siafari. • shumisa kholoni nga murahu ha dzina la mubvumbedzwa ane a khou amba; • shumisa mutaladzi muswa u sumbedza muambi muswa muñwe na muñwe; • tsivhudzo kha vhabvumbedzwa (kana vhavhali) nga ha kuambele kana u nekeda nyito zwi tea u n'ewa zwi kha zwitangi hu sa thu ambiwa maipfi; • nea nyimele hu sa athu thoma u n'waliwa.	Musi mufhindulano u tshi katela miraḡo ya muḡa kana khonani dza tsini (tshitaila tshi si tsha fomaḡa) tshi a shumisa. Milayo i ḡivhea kha u humbela, mbudziso, nzudzanyo, tsivhudzo na u tenda i a shumiswa. Musi khaseledzo i tshi katela vhotsinda tshitaila tsha vhukwamani tshi a shumiswa. Matshimbidzele a re na vhulenda o ḡandavhuwesaho a engedziwa kha milayo i ḡivheswaho ya khumbelo, mbudziso, nzudzanyo, tsivhudzo na u tenda.
Riviyu/ tsedzuluso (tsumbo, tshitori, tsedzuluso ya bugu kana filimu)	U n'weledza, u sengulusa na u fhindula kha zwibveledzwa zwa litheretsha kana mishumo yo itwaho	Nyimele: mafhungo a siangane a ngaho sa muñwali, muoli, lushaka lwa mushumo Ṱhaluso ya tshibveledzwa: u ḡalusa zwipida/elemente dza tshibveledzwa kana mveledziso i ngaho ya vhabvumbedzwa vhahulwane, zwiwo zwa ndeme na mbonalo dza tshitaila. Mawanwa: Ṱhathuvho ya mushumo nga u bvisela khagala muhumbulo kana mawanwa	I n'walwa i kha tshifhinga tsha zwino/tsho fhelaho U shumisa ḡivhaipfi ya u takala u Ṱhathuvha tshibveledzwa, tsumbo, <i>u takalelea, matakadzambilu, u seisa, u takadza, u sengenedza, zwa ndeme, zwo pfumaho mafhungo, zwa maḡhakheni</i>
Atikili ya gurannda/ zwiṰori zwa mafhungo a vhukuma	U ḡivhadza, u funza/funza, u tsivhudza na u mvumvusa tshitshavha	• U bula mbuno nga u pfufhifhadza, hone nga ḡila yone. • U lwela u pfukisela zwa ndeme hu si na u xeelwa nga vhavhali. • U nweledza nga vhuronwane, hu si na u shanda mafhungo. • U nea Ṱhoho pfufhi i pfalaho na u engedza Ṱhohwana i pfalaho. • U thoma nga mbuno dza ndemesa: ndi dza nnyi, mini, hani, lini, ngafhi, ngani, na u swika ngafhi	• Luambo lu pfadzaho nahone lu pfufhi • I n'walwa i kha vhuimo ha muthu wa vhuraru • I nga shumisa maambwaita kana maambwaitwa, zwi tshi bva kha he ya livhiswa hone nahone ya vhalea nga muvhali. • I tea u katela mafhungo o ambiwaho nga muñwe a re kha zwiḡevhe, maambiwa, kuvhonele kwa zwithu, zwiṰatamennde na tsedzuluso dzi bvaho kha vha kwameaho kana vhaḡivhi/ • vhomakone nga ha Ṱhoho.

Zwibveledzwa zwa Litheretsha na zwa midia			
Lushaka lwa tshibveledzwa	Ndivho	Tshivhumbeo tsha tshibveledzwa	Mbonalo dza luambo
Atikili ya magazini	U divhadza, u funza/gudisa, u tsivhudza na u mvumvusa tshitshavha	• Thoho i tea u kunga na u takadza. • Tshitaila tshi tea u vha tsha vhuṇe, tshi ambaho thwii wa muvhali. • Tshitaili tshi tea u vha tsha thaluso na tsho dzumbamaho, tshi tutuwedzaho u shumisa muhumbulo ha muvhali. • Madzina, fhethu, tshifhinga, vhuimo, na zwiṇwe zwidombedzwa zwo zwi tea u dzheniswa kha atikili. • Atikili i tea u karusa dzangalelo na u ita uri vhavhali vha tou fombe.	• U khoutha zwo ambiwaho nga vhathu; u khoutha ho livhaho. • Pharagirafu ndapfu • Tshibveledzwa tsha mbuletshedzo/thaluso • I nga shumisa u tangana ha luambo lwa fomaḷa na lu si lwa fomaḷa hu tshi katelwa kuambeke kwa divha liṇwe na liṇwe na kuambeke kwa tshitaratani. • Mbudziso dzi sa toḍi phindulo. • Maipfi a nyanyuwo • U shumisa zwifanyiso zwa muhumbulo na thaluso.

3.2.3 Vhulapfu ha Zwibveledzwa zwa Luambo lwa Hayani (zwi teaho u bveledzwa nga vhagudi)

Mishumo	GIREDI YA 4	GIREDI YA 5	GIREDI YA 6
• Maipfi • Mafhungo • Pharagirafu	maipfi a 50-60	maipfi a 60-80	maipfi a 80-100
	mafhungo 5-6 pharagirafu 2-3	mafhungo a 6- 8 pharagirafu 3-5	mafhungo a 8-10 pharagirafu 4-6
Zwibveledzwa zwa vhusiki zwa oraḷa, tsumbo, u anetshela mafhungo, u dovha u anetshela kana u anetshela zwiṭori, nyambedzano pfufhi	minetse 2	minetse 2	minetse 2-3
Maanea	maipfi a 100 -120 pharagirafu 2-3	maipfi a 120 -140 pharagirafu 3-5	maipfi a 140 -150 pharagirafu 4-6
Nganeapfufhi, na ngano	maipfi a 120 -140 pharagirafu 3-5	maipfi a 140 -160 pharagirafu 4-6	maipfi a 160-170 pharagirafu dza 6-8
Manweledzo	maipfi a 40-50	maipfi a 50-60	maipfi a 60-70
Zwibveledzwa zwa vhudavhidzani zwilapfu, tsumbo, Maṇwalo	zwibveledza zwa mutumbu, maipfi a 60-80	maipfi a 80-100	maipfi a 100 -120
Zwibveledzwa zwipfufhi	maipfi a 30-40	maipfi a 40-60	maipfi a 60-80
Kupfesesele	maipfi a 150- 160	maipfi a 160 -180	maipfi a 180 – 200
Manweledzo	maipfi a 40-50 kha tshibveledzwa tsha maipfi a 230	maipfi a 50-60 tshibveledzwa tsha maipfi a 250	maipfi a 60-70 kha tshibveledzwa tsha maipfi a 280

3.2.4 Vhulapfu ha zwibveledzwa zwa Luambo lwa Hayani (u itela uri vhagudi vha zwi bveledze)

Mushumo	Gireidi ya 4	Gireidi ya 5	Gireidi ya 6
Zwibveledzwa zwa tholokanyondivho ya u thetshelesa zwilapfu, tsumbo, zwiṭori, inthaviyu, matambwa, mivhigo ya mafhungo	150-200/u swika kha minetse 5	200-250/u swika kha minetse 5	250-300/u swika kha minetse 5
Zwibveledzwa zwa tholokanyondivho ya u thetshelesa zwipfufhi, tsumbo, ndivhadzo, zwibveledzwa zwa mafhungo, ndaela, masia	Maipfi a 60-70/ minetse 1-2	Maipfi a 70-80/ minetse 1-2	Maipfi a 80-100/ minetse 1-2
Tholokanyondivho ya u vhala/zwibveledzwa zwa u vhala wo tou fombe	Maipfi a 150-200	Maipfi a 200-250	Maipfi a 250-300

Vhulapfu ha zwibveledzwa zwa nyengedzo ya u vhala a ho ngo randelwa sa izwi hu tshi bva kha lushaka lwa tshibveledzwa, u konḡa ha luambo na vhuimo ha u vhala ha mugudi.

3.2.5 Divhaipfi i no tea u swikelelwa nga vhagudi vha Luambo lwa Hayani

	Themo	1	2	3	4
Divhaipfi Maipfi a ambiwaho o ḡowealeaho	Gireidi ya 4	1700–2500	1850–3000	2000–3500	3500-4000
	Gireidi ya 5	2400–4000	2700–4250	3000–4500	4500-5000
	Gireidi ya 6	3500–5000	3700–5250	4000–5500	5500-6000
Divhaipfi ya u vhala (maipfi maswa)	Gireidi ya 4	800–1900 (75–250)	900–2200 (75–250)	1000–2500 (75–250)	2500-3000 (75–250)
	Gireidi ya 5	1500–3000	1750–3300	2000–3500	3500-4000
	Gireidi ya 6	2200–3800	2400–4200	2700–4600	3000–5000

3.3 PULANE DZA U FUNZA

Pulane ya u funza u sumbedza gumotuku la magudiswa ane a do gudisiwa nga themo. Mutevhe wa magudiswa o dodombedzwaho nga mumono wa vhege mbili a si wo randelwaho hafhu tshifhinga tsho neiwaho ndi nyanganyelo ya tsumbedzo ya uri zwi nga dzhia tshifhinga tshingafhani u fhedza magudiswa. Mugudisi u tea u dzudzanya pulane dza ngudo dzawe hu tshi shumiswa zwishumiswa kana zwiko zwo teaho na bugupfarwa dza u gudisa magudiswa kha sekele ya vhege mbili hu tshi shumiswa thevhekano yo teaho na u sielisana. Magudiswa o neiwaho kha sekele ya vhege mbili ndi tshibveledzwa/nyito ya ndeme hu na zwikili zwi hulwane na zwi tirathedzhi zwine vhagudi vha toduu u zwi bveledza zwo tevhekanywa afha fhasi.

3.3.1 Zwibveledzwa zwi tumekana hani kha sekele ya vhege mbili

Zwibveledzwa zwo fhambanaho zwo shumiswa sa muteo kha u ola sekele ya u funza ya vhege mbili. Zwo nangwa ho sedzwa uri zwi tumana hani kha u vhumba yuniti ya mutanganelano, sa tsumbo, vhagudi vha do thetshesha tshitori na u konou tshi vhalo. Vha do humbelwa u nwala thalutshedzo pfufhi ya ora la nga ha fhethu kana muthu (zwine zwa do tumekanya tshitori) kana u nwala mafhungo nga muanewa kha tshitori. U nanga muhumbulo muhulwane kha sekele ya vhege mbili inwe na inwe dzine dza do konisa u tumekanya nyito zwavhu di. Ndivho ya u shumisa mihumbulo mihulwane ndi u ita uri zwi konadzee u konou dzulela u vusuludza divhaipfi na zwivhumbeo zwa luambo kha nyimele i pfalaho.

3.3.2 Tshibveledzwa/nyito dzo tevhekanywa hani kha sekele ya vhege mbili

Tshibveledzwa a tshi tei u tou funzwa nga ndila nkene. Kha nzulele nnzhi, hu tea u vha na tshibveledzwa/nyito ya U thetshesha na U amba, u lugisela nyito ya U vhalo kana U nwala. Tshinwe tshifhinga, nyito ya U thetshesha na U amba i tea u bviswa kha tshibveledzwa tsha U vhalo. Vhagudi vha tea u shuma na tshaka dza zwibveledzwa zwo fhambanaho nga ndila ya ora la na kha u vhalo musi vha sa athu humbelwa u nwala itshi tshibveledzwa. Kha nzulele nnzhi, tshibveledzwa tshi tea u thetshesha, tsumbo, tshitori kana muvhigo wa mafhungo u do vha wo vha u wa vhuimo ha ntha u fhira une vhagudi vha do u vhalo. Izwi ndi ngauri zwikili zwa u thetshesha zwo bveledzwa u fhira zwikili zwavho zwa u vhalo.

3.3.3 Lushaka lwa zwibveledzwa zwo randelwaho na u themenndelwa

Hu na lushaka lwa zwibveledzwa lwo randelwaho lune lwa do funzwa kha sekele ya vhege mbili dzi nwe na dzi nwe. Izwi zwo sumbedziwa kha pulane ya u funza na uri zwi tea u vha hone kha bugupfarwa yo randelwaho. Kha nzulele nnzhi, a hu tou vha na lushaka lwa tshitori tsho randelwaho. Hu nga nangiwa u bva kha zwi tiori zwo fhambanaho zwa maduvha ano/musalauno, zwi tiori zwa u humbulela (tsumbo, madalo a u sedzulusa, fikishini ya saintsi) zwi tiori zwa divhazwakale (tsumbo, bayogirafi) na zwi tiori zwa sialala (tsumbo, ngano dza vhubvo, na ngano dza phukha) zwine zwa vha hone. Zwi a fana-vho na kha tshirendo na matambwa.

Hu na tshipida tshi no pfi “U vhuisa muhumbulo kha tshibveledzwa tsho vhalwaho nga mugudi e ethe kana nga vhavhili-vhavhili.” Izwi zwi do vha zwibveledzwa zwo nangiwo u bva kha bugu ya u vhalo/bugu dza u vhalo/dzi nwe bugu na dzine dza do tikedza tshibveledzwa tsho vhalwaho kha tshipida tsho randelwaho. Dzi nga konou vha lushaka lwa tshibveledzwa tshithihi (u khwathisedza u pfesesa tshivhumbeo tsha tshibveledzwa) kana lushaka lwa tshibveledzwa lwo fhambanaho (u tuta la inwe dzangalelo na u engedza vuhulu ha vhukoni ha u vhalo). Kha nyimele dzothe, u vhalo uhu ho engedzwaho hu tea u vha na vhushaka na thoho dza mafhungo na mihumbulo mihulwane yo nangiwo kha tshibveledzwa tsho randelwaho kha sekele ya vhege mbili. Izwi ndi zwa ndeme sa izwo zwi tshi tanganya ndivho ya mugudi ya Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma na u pfesesa divhaipfi na khontseputi dzi re na vhushaka na thoho dza mafhungo.

3.3.4 Tshivhalo tsha zwibveledzwa zwa ndeme kha sekele ya vhege mbili

Mathomoni a nwaha, hu dzulela u vha na lushaka luthihi lwa tshibveledzwa kana nyito nga sekele ya vhege mbili. Nga murahu, hu do vha na tskaka mbili nahone tshiwe tshifhinga tharu dza zwibveledzwa kana nyito nga sekele ya vhege mbili. Kha hu funzwe tskaka idzi dza zwibveledzwa na nyito dzi re na vhushaka hu tshi humbulwa uri vhagudi vha do dzulela u shumisa izwo musi nwaha u tshi khou di bvela phanda.

3.3.5 Ndila ine Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo zwa shumiswa ngayo

Magudiswa kha tshipida tsha “Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo” a yelana na tshaka dza zwibveledzwa zwo randelwaho fhasi ha thoho: U thetshesela na U amba, U vhalala na U talela, na U nwala na U nekeda, na uri zwi do dzhielwa nzhele musi hu tshi do shumiwa na zwibveledzwa na nga zwifhinga zwo avhelwaho kha U thetshesela na U amba, U vhalala na U talela, U nwala na U nekeda. Sa, tsumbo, arali hu tshi khou itwa tshitori, vhagudi vha do shumisa tshifhinga tsho fhelaho nahone vha do vhalala vha tshi shumisa tshifhinga tshenetshi. Honeha ndi zwa ndeme uri nyito dzi bveledziwe ho sedzwa kha zwivhumbeo zwa luambo zwikene, kha nyimele. Kha hu nangwe zwiteŋwa zwi bvaho kha khethekanyo ya “Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo” u itela u funza vhagudi luambo lune lwa bvelela nga lwone lune kha lushaka lwa tshibveledzwa tsho sedzwaho khatsho nahone kha nzudzanyo ine ya tikedza maitele ane a itea nga one ane nahone a tshi lunzhedzana kha u funza luambo. A si zwiteŋwa zwothe zwi no tea u funzwa kha sekele yo newaho; hone kha hu itwe uri zwiteŋwa zwothe zwi re kha mutevhe wa nyangaredzo zwi funzwe mafheloni a nwaha.

Mudededzi u tea u dzhiela nzhele uri musi a tshi funza girama, hu na maipfi ane a wela fhethu hunzhi ho fhambanaho zwi tshi bva kha nyimele. Ipfi lithihi li a shuma mishumo yo fhambanaho zwi tshi bva kha nyimele. Tsumbo, **na**, li a shuma sa liiti, sa kha *Mvula i khou na*; sa thangeladzina (preposition), sa kha *Maemu o swika na Vele*; sa litanganyi, sa *Maemu na Vele vho swika*; sa mbofho ya u andanya, sa *U na ndala, Na sa li pfa u vhudzwani ni do li pfela vhulaloni*.

Kha hu vhumbwe nyito dzine dza pfala kha vhagudi nahone dzine dza elana na zwibveledzwa zwine vha khou gudwa kha sekele ya vhege mbili. Nyito nnzhi dza lushaka ulu dzi tea u itwa musi vhagudi vha tshi bvela phanda u bva kha Gireidi ya 4 u swika kha ya 6. U nanga milayo nga vhuronwane ine ya tea u talutshedzwa vhagudi na u sa zwi itesa. Vhagudi vha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma vha guda luambo nga u diwana vhe hune lwa ambiwa hone tshifhinga tshothe na nga u tou lu shumisa. U ita ndowendowe kha Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo zwi do khwinisa zwikili izwi. U funza hu tea u vanganya zwothe zwikili na zwivhumbeo zwa luambo sa izwi zwi na vhushaka. Izwi zwothe zwi tea u funzwa zwi kha nyimele. Kha hu dzhielwe nzhele-ha uri hu na tshifhinga tsho khetheaho tsho avhelwaho u funza Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo.

3.4 MAGUDISWA NA PULANE DZA U FUNZA TSHIVENḐA LUAMBO LWA HAYANI

GIREDI YA 4

GIREDI YA 4 THEMO YA 1				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraLa)	U vhala na U țalela	U řwala na U řekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 1-2	U thetshesha tshiřori tshipufni Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • Nyitothangeli: u humbulela • U topola vhaanewa/vhabvumbwedzwa • U humbula muhumbulo muhulwane • U řhindula mbudziso dza orařa U dovha u anetshela tshiřori • U dovha u anetshela zwiwo nga mutevhe u re wone • U buledza vhaanewa/ • vhabvumbwedzwa nga řdila yone	U vhala tshiřori tshipufni Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha dzina řa tshibveledzwa na zwiřanyiso • U shumisa zwiřirathedzhi zwa u vhala: u humbulela, u shumisa mibvumo na ludungela řwa mařhungo • U amba nga ha maipfi maswa a bvaho kha tshibveledzwa tsho vhalwaho • U řivha na u amba nga ha vhaanewa/ • vhabvumbwedzwa • U řea na u řalutshedza vhuřipfi ha ene muře nga ha tshibveledzwa • U vhalela řřha nga mubulo wa maipfi, mafurse na thempho/luvhilo thempho zwi re khagala/zwi řfalaho • U shumisa řhalusamaipfi U vhuisa mihumbulo kha zwiřveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eřhe • U dovha u anetshela tshiřori kana mihumbulo mihulwane nga mařhungo 3 u ya kha 5 • U bviseřa khagala vhuřipfi/nyanyuwo kha zwiřveledzwa zwo vhalwaho	U řwala tshiřori tsho řisendekahō nga tshenzhemo/ tshiwo tsha ene muře • U nanga mařhungo o teaho řthoho • U shumisa tshivhumbeo tsha tshiřori sa fureme/ • muhangarambo • U dzhenisa vhaanewa/ • vhabvumbwedzwa • U shumisa girama, mupeleřo na ndongazwiřa zwo teaho • U shumisa řivhaipfi yo řhambanaho/ angalalahō i yelanaho na řthoho ya mařhungo • U řisikela řhalusamaipfi yawe/ vhuře U shumisa maiteře a u řwala • U pulana/u rangela u řwala • U řta mvetomveto • U dovholola • U dzudzanya • U vhalulula u řtela u khakhulula hō khakheaho, na • U řekedza	U shuma na/nga maipfi: madzina zwao, madzina vhukuma, madzina a zwi vhaleaho na a zwi sa vhalei U shuma na/nga mařhungo: mařhungo tswititi Mupeleřo na ndongazwiřa: tshiřthoma, maředere danzi na maředere mařuku

GIREIDI YA 4 THEMO YA 1				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraḒa)	U vhalwa na U ḑalela	U ḑwala na U ḑekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 3-4	U thetshesha tshirendo/luimbo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • Nyitothangeli: u humbulela • U humbula nga ha muhumbulo muhulwane • U amba nga ha muhumbulo muhulwane • U vhambedza/livhanya na tshenzhemo ya ene muḑe • U ḑivha raimi na mutevhetsindo • U bvisela khagala vhuḑipfi ho ḑutulwaho nga tshirendo • U imba luimbo/ u dekesha vese dzo nangiwo	U vhalwa tshirendo/luimbo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U amba nga ha mu/mihumbulo mu/mihulwane • U bvisela khagala vhuḑipfi ho nyanyulwaho/dzikuswaho nga luimbo • U ḑivha mutevhetsindo na raimi na zwi ḑiswaho ngazwo • U ḑhukhanya maipfi a tshi bva madungo u itela u pfesesa mutevhetsindo U vhuisa mihumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e ethe • U dovha u anetshela tshiḑori kana mihumbulo mihulwane nga mafhungo 3 u ya kha 5 • U bvisela khagala vhuḑiwa/nyanyuwo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho	U ḑwala tshirendo/luimbo lu sa kondi • U nanguludza magudiswa o teaho • U shumisa tshivhumbeo na fomethe zwi ananaho na tshibveledzwa • U pulana, u ita mvetomveto na u vusuludza/dovholola luimbo • U shumisa mutevhetsindo na raimi zwo teaho • U shumisa ḑivho ya madungo u bveledza mutevhetsindo wa tshibveledzwa • U rekhoda maipfi na ḑhalutshedzo dzao kha ḑhalusamaipfi ya vhuḑe U shumisa maitele a u ḑwala • U pulana/u rangela u ḑwala • U ita mvetomveto • U dovholola • U dzudzanya • U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na • U ḑekedza	U shuma na/nga maipfi: madzina a ngelekanyo na a zwi kwameaho, madzina mbumbano U shuma na/nga mafhungo: mafhungo tswitti ḑhalutshedzo ya maipfi: raimi, maipfi o pambiwoho Mupeleḑo na ndongazwiga: tshithoma, khoma

GIREDI YA 4 THEMO YA 1				
Zwikili	U thetsheslesa na U amba (Oraḽa)	U vhala na U ṽalela	U ṽwala na U ṽekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 5-6	U thetsheslesa tshitori, tsumbo, folokuloo (ngano dza tsiko kana ngano dza vhahali) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • Nyitothangeli: u humbulela • U ḡvha puloto, vhaanewa/ • vhabvumbedzwa na fhethuvhupo • U amba nga ha mulaedza muhulwane • U fhindula mbudziso dza oraḽa U dovha u anetshela tshitori • U dovha u anetshela zwiwo nga thevhekano yone • U buledzaa vhaanewa nga ṽdila yone • U bvisela khagala mihumbulo na vhuḡipfi	U vhala tshitori, tsumbo, folokuloo (ngano dza tsiko kana ngano dza vhahali) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṽhoḥo ya tshibveledzwa na zwifanyiso • U shumisa zwijirathedzhi zwa u vhala: u humbulela, u shumisa ludungela lwa mafhungo u itela u wana ṽhalutshedzo • U amba nga ha puloto, vhaanewa/ • vhabvumbedzwa vhahulwane na fhethuvhupo • U amba nga ha mulaedza • U bvisela khagala mihumbulo na vhuḡipfi zwa ene muṽe nga ha tshibveledzwa • U fhambanya vhukati ha zwiwo zwa vhukuma na zwi si zwa vhukuma U vhuisa mihumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṽhe • U vhambedza/livhanya na vhutshilo ha ene muṽe	U ṽwala tshitori/folokuloo, tsumbo, ngano dza tsiko/ngano dza vhahali • U bveledza tshivhumbeo (mathomo, vhukati na magumo puloto), vhaanewa/ • vhabvumbedzwa na fhethuvhupo • U shumisa luambo nga ṽdila ya u humbulela nga maanḡa ḡivhaipfi yo fhambanaho/vangiwaḥo • U shumisa girama, mupeleṽo na ndongazwiga zwo teaho • U rekhoda maipfi na ṽhalutshedzo dzao kha ṽhalusamaipfi yawe/ vhuṽe U shumisa maitele a u ṽwala • U pulana/u rangela u ṽwala • U ita mvetomveto • U dovholola • U dzudzanya • U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na • U ṽekedza	U shuma na/nga maipfi: thangi, midzi, mitshila U shuma na/nga mafhungo: mafhungo tswititi, mafhungo tserekano ṽHalutshedzo ya maipfi: mirero, maidioma makateli luambo lwa musanda Ndongazwiga: tshithoma, khoma, kholoni, semi-kholoni

GIREDI YA 4 THEMO YA 1				
Zwikili	U thetshesela na U amba (OraLa)	U vhala na U ḑalela	U ḥwala na U ḥekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 7-8	U thetshesela na u ita nyambedzano nga ha tshibveledzwa tsha ndaela, tsumbo, risipi • Nyitothangeli: u humbulela • U humbula maitele a zwithu • U ḑivha mbonalo dza tshibveledzwa tsha ndaela • U ḥea ndaela dzi re khagala, tsumbo, kubilewe kwa vhuswa ha mutuku • U ita notsi na u tevhedza ndaela dze a vhala • U vhudzisa mbudziso u itela u bviselwa khagala • U ḥea muhumbulo u itela u pfesesa ndaela	U vhala tshibveledzwa tsha ndaela Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ḥoho na zwiḑanyiso • U shumisa zwiḑirathedzhi zwa u vhala, tsumbo, u humbulela, ludungela lwa mathungo • U ita nyambedzano nga ha zwidodombedzwa zwa tshibveledzwa zwo khetheaho • U ita nyambedzano nga ha u tevhekana ha ndaela	U ḥwala ndaela, tsumbo, u ita tie • U ita mutevhe wa na thimbanywa dza u bika • U shumisa zwidodombedzwa zwonezwone zwo khetheaho • U shumisa thevhekano yone • U shumisa tshivhumbeo tsha ndaela ya ḑiti • U shumisa tshivhumbeo na fomethe zwi re zwone • U rekhoda maipfi na ḥalutshedzo dzao kha ḥalusamaipfi yawe U shumisa maitele a u ḥwala • U pulana/u rangela u ḥwala • U ita mvetomveto • U dovhola • U dzudzanya • U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na • U ḥekedza	U shuma na/nga maipfi: masala a vhuḑe, masala masumbavhuḑe masala masumbi U shuma na/nga mathungo: ḥefhungo, tshiitwa Ḥalutshedzo ya maipfi: maipfi o pambiwoho

GIREDI YA 4 THEMO YA 1				
Zwikili	U thetshesesa na U amba (OraḒa)	U vhala na U ṭalela	U ṛwala na U ṛekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 9-10	U thetshesesa na u ita nyambedzano nga ha mafhungo a tshifhinga tshenetsho a re kha guranḓa kana atikili ya magazini Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • Nyitothangeli: u humbulela • U thetshesesa u itela u wana zwidodombedzw zwo khetheaho • U vhambedza mafhungo na tshenzhemo yawe • U ita nyambedzano nga ha zwidodombe-dzwa zwo khetheaho zwa mafhungo • U dzhenelela kha nyambedzano a tshi tikedza muhumbulo wawe • U shumisa mafhungo ane a bva kha tshibveledzwa u itela u thindula mbudziso • U ita nyambedzano nga ha matshilisano, mikhwa na ndeme dza mvelele zwi re kha tshibveledzwa • U dzhenelela kha u ita nyambedzano U ṛekedzaa tshipitshi tsho lugiselwaho • U nanga mafhungo o teaho • U shumisa mathomo, vhukati na magumo • U sa liana na ṭhoho ya mafhungo • U shumisa mihumbulo yo dzudzanywaho i re na ndunzhendunzhe • U shumisa zwikili zwa u ṛekedza, tsumbo, volumu, u awela na kuimele	U vhala tshibveledzwa tsha mafhungo, tsumbo, mafhungo a atikili ya garanḓa Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho ya tshibveledzwa na zwifanyiso • U shumisa zwitjiratedzhi zwa u vhala, tsumbo, u humbulela, u shumisa ludungela lwa mafhungo u wana ṭhalutshedzo, u sikima (u sedza nga ṇṭha) u itela u wana mihumbulo nga u angaredza • U ita nyambedzano nga ha ṭhoho ya mafhungo • U ita nyambedzano nga ha muhumbulo muhulwane na zwidodombedzwa zwo khetheaho • U ṛea muhumbulo nga ha kunangele kwa zwifanyiso kha tshijori • U ṭalutshedza maipfi a so ngo dowealeho U vhuisa mihumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e ethe • U bvisela khagala u nyanyuwa/vhugipfi kha zwibveledzwa zwo vhalwaho	U ṛwala muvhigo wa mafhungo o ḑisendekaho nga tshenzhemo/tshiwo tshawe • U shumisa ṭhoho dza mafhungo, ṭhoho dzi tikedzaho, phara thangeli, u thindula uri ndi nnyi, mini, ngafhi, lini, ngani/hani • U nanga mafhungo o teaho • U shumisa fureme yo teaho • U ṛwala ṭhoho ya mafhungo • U tevhekanya zwiwo nga ṇḑila yone • U shumisa ḑivhaipfi yo teaho • U shumisa girama, mupeleṭo na ndongazwiga zwi re zwone • U khakhulula mupeleṭo hu tshi shumiswa ṭhalusamaipfi U shumisa maitele a u ṛwala • U pulana/u rangela u ṛwala • U ita mvetomveto dza u thoma • U dovhola • U dzudzanya • U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na • U ṛekedza	U shuma na/nga maipfi: vhumzhi ha madzina, thangi dza madzina U shuma na/nga mafhungo: mafhungo tswitti, zwitatamennde, ṭhungo ḑa mbudziso Ṭhalutshedzo ya maipfi: mathambanyi pḑanywa Mupeleṭo na ndongazwiga: tshivhudzisi, tshigagarukela, u shumisa ṭhalusamaipfi

GIREIDI YA 4 - THEMO YA 2				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraLa)	U vhala na U talela	U n'wala na U n'kedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 1-2	U thetshesha mivhigo ya mutsho Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyitothangeli: u humbulela - U thetshesha u itela u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho - U livhanya mafhungo na vutshilo ha ene mune - U ambedzana nga ha zwine zwa nga kwamisa zwone vhathu - U ita nyambedzano nga ha zwine zwa ita kha vhathu - U vhambedza nyimele dza fhethu ho thambanaho, u sumbedza fhethu hone a nga takalela u swika/ya hone a tshi nea na zwiitisi - U dzhenelela kha nyambedzano, u imelela muhumbulo wawe - U qivha mbonalo dza muvhigo wa mutsho: redzhisijara na nqila ye luambo lwa shumiswa ngayo - U shumisa zwiitirathedzhi zwa vhudavhidzani u itela u davhidzana nga nqila yone kha nyimele dza tshigwada	U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo zwi re na zwithu zwine zwa tou u vhone, tsumbo, dzitshati/dzithebubu/ mimapa Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha thoho ya tshibveledzwa na zwifanyiso/zwithu zwa u tou vhone - U shumisa zwiitirathedzhi zwa u vhala, tsumbo, u sikima u itela u wana muhumbulo wa u angaredza, u sikena u itela u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho - U qivha nqila ye tshibveledzwa tsha dzudzanywa ngayo - U vhambedza zwi fanaho na zwi sa fani fhethu ho thambanaho - U vhala tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwithu zwine zwa tou vhone, tsumbo, mapa - U shumisa thalusamaipfi u itela u sedza zwine maipfi maswa a amba zwone	U n'wala tshibveledzwa tsha mafhungo, tsumbo, tshati ya mutsho - U dzudzanya mafhungo nga nqila i pfadzaho - U katela zwidodombedzwa zwo khetheaho - U shumisa thoho na mafhungo a tikedzaho u itela u vhumba pharagirafu dzo lunzhezdanaho - U ola/dizaina zwithu zwa u tou vhone zwo teaho, tsumbo, dzitshati/dzithebubu/mimapa - U shumisa girama, mupeleto na ndongazwiga zwo teaho - U shumisa qivhaipfi yo teaho - U rekroda maipfi na thalutshedzo dzao kha thalusamaipfi yawe U shumisa maitele a u n'wala - U pulana/u rangela u n'wala - U ita mvetomveto dza u thoma - U dovhola - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na - U n'kedza	U shuma na/nga maipfi: matlaluli, digirii ya mbambedzo U shuma na/nga mafhungo: tshifhinga tsho fhelaho, tshifhinga tshi daho

GIREIDI YA 4 - THEMO YA 2				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraLa)	U vhala na U țalela	U řwala na U řekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 3-4	U thetshesha na u ita nyambedzano nga ha tshitori tshipufhi Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyitothangeli: u humbulela - U řivha/topola mihumbulo mihulwane na zwidodombedzwa zwo khetheaho - U ita nyambedzano nga ha puloto, fhethuvhupo na vhaanewa/ - vhabvumbwedzwa - U vhambedza/livhanya na vhutshilo ha ene muře - U ita nyambedzano na u řea muhumbulo wawe - U dzhenelela kha nyambedzano ya tshigwada, tsumbo, kha zwithu zwi yelanaho na tshitori - U vhudzisa mbudziso dzi elanaho na tshitori - U řea muvhigo - U bvela phanđa na nyambedzano - U fhindula muhumbulo ya vhařwe hu na řthonifo na u vhavhalela - U stelisana u amba	U vhala tshitori tshipufhi U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha řhoho ya mafhungo na zwiřanyiso - U řivha na u řea muhumbulo nga ha muanewa muhulwane, puloto na fhethuvhupo - U shumisa zwiřathredzhi zwa u vhala: u ita mahumbulelwa na u ita tshao yo řisendekaho kha mafhungo, u shumisa mubvumo na ludungela lwa mafhungo - U ita nyambedzano nga ha muanewa hu tshi katelwa zwine a amba kana zwine a ita na zwine vhařwe vhaanewa vha amba nga hae kana vha mu ita zwone - U anganyela zwiitisi zwa nyito dza kha tshitori - U řea na u řalutshedza vhuřipfi ha ene muře na mihumbulo yawe nga ha tshibveledzwa - U ita nyambedzano nga ha maipfi maswa o vhalwaho kha tshibveledzwa - U shumisa řhalusamaipfi	U řwala mbuletshedzo ya muanewa - U řea zwidodombedzwa zwo khetheaho - U shumisa řhoho na mafhungo a i tikedzaho u itela u vhumbe/bveledza pharagirařu dzine dza tevhekana - U shumisa řivhaipfi dzo fhambanaho hu tshi katelwa pfanywa, mafhambanyi na mařaluli - U shumisa řhalusamaipfi yawe u itela u sedzulusa mupeleřo na řhalutshedzo dza maipfi U shumisa maitele a u řwala - U řuřula mihumbulo hu tshi shumiswa mimapa ya muhumbulo - U bveledza mvetomveto ya u thoma - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na - U řwala mvetomveto ya u fhedzisela	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo U shuma na/nga maipfi: mařaluli, maiti - maiti a thikho, maiti a wanalesaho, maiti a no pfukisela nyito na a sa pfukiseli nyito U shuma na/nga mafhungo: řefhungo, tshitiwa, pfano ya řefhungo na tshitiwa, tshifhinga tsha zwino Mupeleřo na/nga ndongazwiga: tshithoma, khoma, tshivhudzisi, tshigarukela, nř.

GIREIDI YA 4 - THEMO YA 2				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraḌa)	U vhala na U ṭalela	U ṛwala na U ṛkedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 5-6	U thetshesha na u ita nyambedzano nga ha ngano dza phukha/ngano dza tsiko kana dza vhahali Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyitothangeli: u humbulela - U ḑivha muhumbulo muhulwane, puloto, fhethuvhupo na vhaanewa/ - vhabvumbwedzwa vha tshiṭori tsha fikishini - U fhambanya vhukati ha zwiwo zwi tendiseaho na zwi sa tendisei - U dzhenelela kha nyambedzano, u imelela muhumbulo wawe - U fhindula nga u vha vhalela mihumbulo ya vhaṛiwe na tsivhudzo - U ṛea muvhigo - U ṛea muvhigo wo linganelaho na u fhataho nga ha: puloto, thero, fhethuvhupo	U vhala ngano dza phukha/ngano dza tsiko kana dza vhahali Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho ya tshibveledzwa na zwifanyiso - U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala: u sikima na u sikena - U ḑivha na u ṛea muhumbulo nga ha puloto, fhethuvhupo na vhaanewa/ - vhabvumbwedzwa - U ṛea zwiṭitsi/vhungani ha u khwaṭhisa nyito dza vhaanewa/ - vhabvumbwedzwa - U pfesesa ḑivhaipfi - U ḑivha mihumbulo mihulwane na ine ya i tikedza - U ḑivha na u ita nyambedzano nga ha ndeme dzi re kha tshibveledzwa U vhuisa mihumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe - U dovha u anetshela tshiṭori kana muhumbulo muhulwane nga mafhungo 3 u ya kha 5 - U bvisela khagala u nyanyuwa ho ḑiswaho nga zwibveledzwa zwo vhalwaho	U ṛwala ngano dza phukha/ngano dza tsiko kana dza vhubvo ha zwithu - U shumisa phukha sa vhaanewa/ - vhabvumbwedzwa - U nanga magudiswa o teaho ṭhoho - U shumisa tshivhumbeo tsha tshiṭori sa fureme/ - muhangarambo - U shumisa ṭhoho na mafhungo a i tikedzaho u itela u khwaṭhisa pharagirafu dzi tevhekanaho - U ṭanganya pharagirafu hu tshi shumisa maipfi a u ṭanganya na mafurase - U shumisa ḑivhaipfi dzo fhambanaho - U shumisa girama, mupeleṭo, ndongazwiga na zwikhala zwo teaho vhukati ha dzipharagirafu - U shumisa ṭhalusamaipfi u itela u sedzulusa mupeleṭo na ṭhalutshedzo dza maipfi U shumisa maitele a u ṛwala - U pulana/rangela u ṛwala - U ita mvetomveto - U dovholola - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na na - U ṛkedza	U shuma na/nga maipfi: maitimatikedzi (khou, vhuuya) maiti a stetivi, sa: humbula, funa U shuma na/nga mafhungo: pfano ya ṛefhungo na tshiitwa; tshifhinga tsho fhelaho Ṭhalutshedzo ya maipfi: maidioma na mirero Luambo lwa musanda makateli

GIREIDI YA 4 - THEMO YA 2				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraḒa)	U vhala na U ṭalela	U ṅwala na U ṅekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 7-8	U thetshesha na u tevhedza ndaela, tsumbo, risipi/ndaela dza u ita tshinwe tshithu Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • Nyitothangeli: u humbulela • U humbula nga hamaitele a zwithu • U ḡivha mbonalo dza tshibveledzwa tshi no khou funziwa • U dzhiela nzhele ṭhoho dza ndeme • U ṅea ndaela dzi re khagala, sa kha kubikele kwa ṅama ya khuhu • U ita notsi na u shumisa ndaela dzo vhaliwaho • U vhudzisa mbudziso u itela u pfesesa • U ṅea mahumbuliwa nga ha u pfesesa ndaela U thetshesha na u ṅea ndaela • U thetshesha u itela u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho • U shumisa zwidodombedzwa nga vhuronwane • U shumisa tshivhumbeo tshone tsha luambo	U vhala tshibveledzwa tsha u ṅea ndaela Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: U humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho ya mafhungo na zwifanyiso • U shumisa zwitṭirathedzhi zwa u vhala: u humbulela, ludungela lwa mafhungo • U ita nyambedzano nga ha zwidodombedzwa zwo khetheaho zwa tshibveledzwa • U ita nyambedzano nga ha thevhekano ya ndeala • U shumisa ṭhalusamaipfi u itela u sedzulusa mupeleṭo na ṭhalutshedzo dza maipfi	U ṅwala tshibveledzwa tsha ndaela, tsumbo, Kubagel kwa zwikontsi Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U nanga mafhungo/magudiswa o teaho ṭhoho • U shumisa tshivhumbeo tshi re tshone sa fureme/ • muhangarambo • U dzudzanya mafhungo nga thevhekano i pfalaho • U shumisa ṭhoho na mafhungo a i tikedzaho u itela u bvededza pharagirafu dzo farekanaho • U shumisa girama, mupeleṭo na ndongazwiga zwo teaho • U ṅekedza mushumo wo kunaho hu tshi shumiswa ṭhoho, u sia zwikhala u itela pharagirafu • U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṅe/yawe U shumisa maitele a u ṅwala • U pulana/rangela u ṅwala • U ita mvetomveto • U dovhola/vusuludza • U dzudzanya • U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na • U ṅekedza	U shuma na/nga maipfi: maiti matikedzi, mamudi U shuma na/nga mafhungo: tshifhinga tshi ḡaho Mupeleṭo na ndongazwiga: khethekanyo ya maipfi, u shumisa ṭhalusamaipfi
Vhege 9-10	U LINGA HA SAMETHIVI			

GIREIDI YA 4 - THEMO YA 3				
Zwikili	U thetshelesa na U amba (OraLa)	U vhalana na U talela	U n'wala na U n'kedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 1-2	U thetshelesa tshipiḁa tsha mafhungo a bvaho kha nganea Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • Nyitothangeli: u humbulela • U thetshelesa zwipiḁa zwa mafhungo o bviswaho kha nganea • U thetshelesa u itela u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho • U ḁivha mulaedza muhulwane • U vhambedza/livhanya na vhutshilo ha ene muṇe • U ita nyambedzano nga ha mihumbulo mihulwane na zwidodombedzwa zwo khetheaho • U shumisa mafhungo a bvaho kha tshibveledzwa u itela u fhindula mbudziso • U ita nyambedzano nga ha ndeme dza matshilisano, mikwa na mvelele zwi re kha tshibveledzwa U dzhenelela kha nyambedzano ya tshigwada • U sielisana • U sa liana na ṭhoho ya mafhungo • U vhudzisa mbudziso dzi yelanaho na mafhungo • U bvela phanda na nyambedzano • U fhindula mihumbulo ya vhaṛwe a tshi sumbedza ṭhonifho na u vhavhalela	U vhalana nganea Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) U rangela u vhalana: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho ya mafhungo na zwitanyiso • U ṭhathuvha na u ṭalutshedza mulaedza • U shumisa zwitiratedzhi zwa u vhalana, tsumbo, u sikima, • u sikena, u humbulela, u shumisa ludungela u wana ṭalutshedzo, u gaganya • U buletshedza vhuḁipfi nga ha tshibveledzwa hu tshi newa na zwititisi • U ita nyambedzano nga ha vhaanewa/ • vhabvumbwedzwa, puloto, fhethuvhupo • U shumisa ṭhalusamaipfi u itela u sedza mupeleḁo na ṭalutshedzo dza maipfi U vhuisa mihumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe	U n'wala mafhungo kha dayari □ U shumisa fomethe i re yone • U nanga magudiswa o teaho ṭhoho • U shumisa maipfi a nyanyulaho • U shumisa nganetshelo ya muthu wa u thoma • U shumisa tshivhumbeo tshi re tshone sa fureme/ • muhangarambo • U shumisa ṭhoho na mafhungo a tikedzaho u itela u n'wala tshibveledzwa • U shumisa girama, mupeleḁo, ndongazwiga na zwikhala zwo teaho vhuḁati ha dzipharagirafu • U rekhoda maipfi na ṭalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe/yawe U shumisa maitele a u n'wala • U pulana/rangela u n'wala • U ita mvetomveto dza u thoma • U dovholola/u vusuludza • U dzudzanya • U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na • U n'kedza	U shuma na/nga maipfi: maḁadzisi U shuma na/nga mafhungo: mafhungo tserekano Ṭhalutshedzo ya maipfi: makateli

GIREIDI YA 4 - THEMO YA 3				
Zwikili	U thetshelesa na U amba (OraḐa)	U vhala na U ḑalela	U ḥwala na U ḥekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 3-4	U thetshelesa na u ita nyambedzano nga ha tshibveledzwa tsha mafhungo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • Nyitothangeli: u humbulela • U ita nyambedzano nga ha zwidodombedzwa zwo khetheaho • U vhudzisa mbudziso u itela u wana mafhungo • U thetshelesa na u fhindula nga ḥḑila yo teaho • U fhindula mbudziso dza oraḑa • U vhambedza/livhanya na tshenzhemo ya ene muḥe	U vhala tshibveledzwa tsha mafhungo, tsumbo, zwithu zwa matshilisano Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ḑoho ya tshibveledzwa na zwifanyiso • U shumisa zwijirathedzhi zwa u vhala, tsumbo, u sikena u itela u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho, u sikima u itela u wana muhumbulo nga u angaredza • U vhala zwiko zwituku zwo tou gangiswaho • U vhekanya mafhungo a bvaho kha zwiko zwo fhambanaho • U nanga mihumbulo yo teaho • U ḑivha ndivho dzo fhambanaho dza zwibveledzwa • U ḑivha na u ita nyambedzano nga ha ndeme dzi re kha tshibveledzwa • U vhuisa mihumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eḑhe • U vhambedza bugu/ zwibveledzwa zwo vhalwaho	U ḥwala pharagirafu ya mbuletshedzo (pharagirafu 2) • U nanga magudiswa o teaho ḑoho • U shumisa tshivhumbeo tsho teaho sa fureme • U shumisa ḑoho na mafhungo a i tikedzaho u itela u bveledza pharagirafu dzo faranaho (pharagirafu 2) • U sika thusedzi dza u tou vhona u itela u ḥekedza • U shumisa ḑhalusamaipfi u itela u sedzulusa mupeleḑo na ḑhalutshedzo dza maipfi	U shuma na /nga maipfi: maḑanganyi, thangeladzina U shuma na/ng mafhungo: tshifhinga tsho fhelaho (nyito i tshi khou bvela phanḑa - tsumbo, Munna o vha a tshi khou lima), tshifhinga tshi ḑaho (nyito i tshi khou bvela phanḑa - tsumbo, Munna u ḑo vha a tshi khou lima) ḑhalutshedzo ya maipfi: Figara dza muambo: mafanyisi, mamethafore Mupeleḑo na ndongazwiga: Maledere danzi na maledere maḑuku, tshithoma, khoma

GIREDI YA 4 - THEMO YA 3				
Zwikili	U thetshelesa na U amba (OraLa)	U vhalana u tala	U nwa na U nekeda	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 5-6	U thetshelesa tshirendo - Nyitothangeli: u humbulela - U takalela, u fhindula na u nyanyulea nga zwi bveledzwaho nga mubvumo kha tshirendo - U amba nga ha muhumbulo muhulwane - U vhambedza na tshenzemo yawe - U divha raimi na mutevhetsindo na u nea muhumbulo kha zwine wa ita kha vhatshetshesi - U bvisela khagala vhuqipfi zwi tshi bva kha u nyanyulea nga tshirendo - U bvisela khagala vhuqipfi/nyanyuwo ho dzikuswaho nga tshirendo U renda tshirendo/mitaladzi yo nangwaho - U nanga thounu na vhuqipfi zwo teaho zwi re ngomu na tshitaila tsha tshirendo tshitaela tsha tshirendo - U shumisa khalo ya ipfi na mbonalo ya tshifhatuwo zwo teaho - U shumisa luambo lwa muvhili lwo teaho, kuimele na zwikili zwa u nekeda, tsumbo, u shandukisa volumu, thempho na luvhilo	U vhalana tshirendo - U rangela u vhalana: u humbulela zwi tshi bva kha kha tshirendo - U buletshedza na u sengulusa vhuqipfi u bva kha tshirendo - U divha raimi, alitharesheeni na onomatopia na zwine zwa bveledza kha vhatshetshesi - U topola na u tshutshedza mafanyisi na mamethafore - U shumisa thalusamaipfi u itela u sedzulusa thutshedzo dza maipfi	U nwa tshirendo - U nanga magudiswa o teaho - U shumisa fomethe i re yone - U shumisa luambo lwa u humbulela na lwa vhusiki - U shumisa ndovholo ya mibvumo (alitharesheeni), U ita ndovhololo ya themba (khonisonentsi) na u ita ndovhololo ya pfalandothe (asonentsi) - U shumisa divhaipfi dzo fhambanaho - U shumisa figara dza muambo tsumbo, mafanyisi na mamethafore - U shumisa mutevhetsinde na raimi zwo teaho U shumisa maitele a u nwa - U pulana - U nwa mvetomveto ya u thoma - U dovholola - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na - U nekeda mvetomveto ya u fhedza, yo kunaho nahone l vhaaleaho	U shuma na/nga maipfi: mañangany U shuma na mafhungo: zwitamennde, mafhungo tswiti Thalutshedzo ya maipfi: u muthufhadza, alitharesheeni, mafanyisi, mamethafore, raimi na mutevhetsindo Mupeleto na ndongazwiga U shumisa thalusamaipfi, aburiviesheeni- akhrinomi, u pfufihadza madzinavhukuma(thrankhesheni), majedere a rangela ho dzinavhukuma(inishiaia)

GIREIDI YA 4 - THEMO YA 3				
Zwikili	U thetshesela na U amba (OraḐa)	U vhalana U ṭalela	U ṅwala na U ṅekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 7-8	U thetshesela zwibveledzwa zwa mafhungo zwi re na zwithu zwa u tou vhonwa, tsumbo, tshati/thebulu/mapa Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyito thangeli: u humbulela - U thetshesela u itela zwidodombedzwa zwo khetheaho - U ita nyambedzano nga ha ndeme ya mafhungo - U ṭalutshedzela zwine zwa tou vhonwa - U livhanya na tshenzhemo ya vhutshilo hawe - U dzhenelela kha nyambedzano, a tshi imelela muhumbulo wawe - U shumisa zwiṭirathedzhi zwa vhudavhidzani u itela u davhidzana nga ṅḑila yone kha nyimele ya tshigwada	U vhalana zwibveledzwa zwa mafhungo zwi re na zwithu zwa u tou vhonwa, tsumbo, dzitshati/dzithebulu/mimapa Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhalana: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho ya mafhungo na zwifanyiso/zwithu zwa u tou vhoṅa - U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhalana: u sikima u itela u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho, u sikena u itela u wana muhumbulo nga u angaredza, - U vhalana tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwithu zwa u tou vhoṅa, tsumbo, mapa - U ḑivha ṅḑila ye tshibveledzwa tsha dzudzanywa ngayo - U ṭalutshedzela zwibveledzwa zwi vhoṅalaho	U ṅwala mafhungo ane a bva kha thebulu/girafu/mapa a ita pharagirafu - U nanga mafhungo o teaho - U pindulela mafhungo a nyolo nga ṅḑila yone a ita pharagirafu - U ṭanganya mafhungo a ita pharagirafu dzo tevhekanaho hu tshi shumiswa masala na maipfi a u lungekanya - U shumisa girama, mupeleṭo na ndongazwiga zwo teaho - U shumisa ḑivhaipfi i re yone - U shumisa ṭhalusamaipfi u itela u sedza mupeleṭo na ṭalutshedzwa dza maipfi U shumisa maitele a u ṅwala - U ṭuṭula mihumbulo hu tshi shumiswa mapa wa muhumbulo - U bveledza mvetomveto ya u thoma - U dovholola - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na - U ṅwala mvetomveto ya u fhedzisa - U ṅekedza mvetomveto ya u fhedza, yo kunaho, i vhaleaho nahone yo ṅwalwaho zwavhuḑi	U shuma na maipfi: matsinde U shuma na mafhungo: fhungo tswitti, fhungo tserékani, fhungodavhi ḑa ḑiti Mupeleṭo na ndongazwiga: kholoni

GIREIDI YA 4 - THEMO YA 3				
Zwikili	U thetshelesa na U amba (OraḌa)	U vhala na U ṭalela	U ṅwala na U ṅekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 9-10	U thetshelesa ḡirama dza radio, TV kana tshibveledzwa tso ṅwaliwaho Nyitothangeli: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoḡo ya tshibveledzwa • U dovha u anetshela ḡirama nga u tevhhekana hayo • U amba/buledza vhaanewa/ • vhabvumbwedzwa nga ṅḡila yone • U thetshelesa u itela zwidodombwedzwa zwo khetheaho • U shumisa zwidodombwedzwa nga vhuronwane • U bvisela khagala mihumbulo na vhuḡipfi nga ha tshibveledzwa • U shumisa tshivhumbeo tsha luambo tshi re tshone U edzisela muanewa	U vhala ḡirama Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala, u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoḡo ya tshibveledzwa • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala • U ita nyambwedzwa nga ha vhaanewa, muhumbulo muhulwane na fhethuvhupo • U bvisela khagala vhuḡipfi ho nyanyulwaho nga tshibveledzwa • U shumisa ṭhalusamaipfi u itela u sedza ṭhalutshedzo dza maipfi U vhuisa mihumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe	U ṅwala muhindulano • U nanga vhaanewa vho teaho • U shumisa fomethe i re yone • U dzudzanya u haseledza nga u tevhhekana • U shumisa ḡivhaipfi yo ṭhambanaho • U shumisa girama, mupeleṭo, ndongazwiga na zwikhala zwo teaho • U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dza kha ṭhalusamaipfi ya vhuṅe U shumisa maitele a u ṅwala • U pulana/u rangela u ṅwala • U ita mvetomveto dza u thoma • U dovhola • U dzudzanya • U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na • U ṅekedza	U shuma na maipfi: madzina guṭe, makateli masala, matsinde U shuma na mafhungo: pfano ya ṅefhungo na ṭiti Mupeleṭo na ndongazwiga: tshithoma, khoma, kholoni, semi-kholoni, tshivhudzisi

GIREDI YA 4 - THEMO YA 4				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraLa)	U vhalwa na U talela	U hwala na U nekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 1-2	U thetshesha atikili ya gurannda/magazini Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyitothangeli: u humbulela - U thetshesha u itela zwidodombedzwa zwo khetheaho - U divha mulaedza muhulwane - U vhambedza/livhanya na vhutshilo ha ene mune - U ita nyambedzano nga ha mihumbulo mihulwane na zwidodombedzwa zwo khetheaho - U ita nyambedzano nga ha ndeme dza matshilisano, mikhwa na mvelele zwi re kha tshibveledzwa U dzhenelela kha nyambedzano - U vhudzisa mbudziso na u fhindula mbudziso dzi elanaho na mathungo - U vhambedza mihumbulo yawe na ya vhañwe - U thonifha mihumbulo ya vhañwe - U nea mihumbulo na muvhigo u fhataho	U vhalwa atikili ya gurannda ine ya bvisela khagala zwithu zwi kwamaho matshilisano Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhalwa: u humbulela zwi tshi bva kha thoho na zwifanyiso - U shumisa zwitirathedzhi zwa u vhalwa - U anganyela zwititisi zwa nyito dzi re kha tshitori - U talutshedza zwititisi na zwi tujuwedzi kha tshitori - U bvisela khagala - U vhuqipi nga ha tshibveledzwa hu tshi tikedzwa nga mbuno/zwititisi - U ita nyambedzano nga ha ndeme dzi re kha tshibveledzwa - U ita nyambedzano nga ha u nanga maipfi na thalutshedzo dzo dzumbamaho - U divha tshivhumbeo, kushumisele kwa luambo, ndivho na vhatshetsheshi vha tshitori - U ita nyambedzano nga ha maipfi maswa a bvaho kha tshibveledzwa tsho vhalwaho - U shumisa thalusamaipfi U vhuisa mihumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e ethe - U vhambedza dzibugu/zwibveledzwa zwo vhalwaho	U hwala atikili ya gurannda/magazini ine ya amba nga ha zwithu zwi kwamaho matshilisano - U shumisa mathungo o teaho vhatshetsheshi na ndivho ya tshibveledzwa - U shumisa fureme - U shumisa luambo nga ndila ya u humbulela nga maannda kha divhaipfi dzo fhambanaho - U tanganya mathungo a ita pharagirafu dzi tevhekanaho hu tshi shumiswa masala, maipfi a u tanganya na ndongazwiga i re yone - U tanganya pharagirafu hu tshi shumiswa maipfi a u tanganya na mafurase - U shumisa girama, mupeleto na ndongazwiga zwo teaho - U shumisa zwifhinga zwo fhambanaho nga ndila i fanaho - U shumisa thalusamaipfi u itela u sedza mupeleto na thalutshedzo dza maipfi U shumisa maitele a u hwala - U pulana/rangela u hwala - U ita mvetomveto - U dovhola/ vusuludza - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na - U nekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo U shuma na/nga maipfi: matanganyi, maimatikedzi U shuma na/nga mathungo: nefhungo; tshitwa, pfano ya liiti na nefhungo, zwifhinga Thalutshedzo ya maipfi: pfanywa na mathambanyi Mupeleto na ndongazwiga: U shumisa thalusamaipfi, nzudzanyo ya maipfi, khethekanyo ya maipfi

GIREIDI YA 4 - THEMO YA 4				
Zwikili	U thetshesela na U amba (OraḌa)	U vhalala na U ṭalela	U ṇwala na U ṇekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 3-4	U thetshesela tshiṭori tshipufufhi Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • Nyitothangeli: u humbulela • U thetshesela na u vhambedza na tshenzhemo ya ene muṇe • U ḍivha zwidodombedzwa zwo khetheaho • U sa liana na ṭoho ya mafhungo • U ḍivha puloto, fhethuvhupo na vhaanewa/ • vhabvumbwedzwa • U fhindula mbudziso dza oraḌa dzo sendekwaho kha tshibveledzwa • U dovha u anetshela tshiṭori U dzhenelela kha nyambedzano dza tshigwada • U amba nga u sielisana • U sa bva nḍa ha ṭoho • U vhudzisa mbudziso dzi yelanaho na mafhungo • U bvela phanḍa na nyambedzano • U nyanyuwa kha mihumbulo ya vhaṇwe nga u vhavhalela na ṭhoṇifo • U ṇea muvhigo wo linganelaho, u fhaṭaho	U vhalala tshiṭori tshipufufhi Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhalala: U humbulela zwi tshi bva kha ṭoho ya tshibveledzwa na zwifanyiso • U shumisa zwitirathedzhi zwa u vhalala: u sikima na u sikena • U ḍivha na u ṇea mihumbulo nga ha puloto, fhethuvhupo na vhaanewa/ • vhabvumbwedzwa • U ṇea zwititisi/vhungani ha nyito dza vhaanewa/ • vhabvumbwedzwa • U pfesesa ḍivhaipfi • U topola/wana mihumbulo mihulwane na ine ya i tikedza • U ḍivha na u ita nyambedzano nga ha tshibveledzwa • U ita nyambedzano nga ha maipfi maswa a bvaho kha tshibveledzwa • U shumisa ṭhalusamaipfi U vhuisa mihumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e ethe • U dovha u anetshela tshiṭori kana mihumbulo mihulwane nga mafhungo 3 u ya kha 5 • U bvisela vhuḍipfi khagala kha zwibveledzwa zwo vhalwaho	U ṇwala vhurifhi ha khonani /u ḍadza dayari • U shumisa fomethe yo teaho • U shumisa ṭoho na mafhungo a i tikedzaho u itela u bveledza pharagirafu dzi tevhekanaho • U lungekanya pharagirafu hu tshi shumiswa maipfi a u ṭanganya na mafurase • U shumisa ḍivhaipfi yo fhambanaho • U shumisa girama, mupeleṭo na ndongazwiga na zwikhala zwo teaho vhuḍi ha pharagirafu • U shumisa ṭhalusamaipfi u itela u sedza mupeleṭo na ṭhalutshedzo dza maipfi U shumisa maitele a u ṇwala • U ṭṭula mihumbulo hu tshi shumiswa mapa wa mihumbulo • U bveledza mvetomveto ya u thoma • U dovholola • U dzudzanya • U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na • U ṇwala mvetomveto ya u fhedzisa • U ṇekedza mvetomveto ya u fhedza, yo kunaho nahone i vhaleaho	U shuma na /nga maipfi: maḍadzi a fhethu, maḍadzi a digiri, zwifhinga, maṭanganyi, masala (hu sedzeswa kha khontseputi dzo gudwaho) U shuma na / nga mafhungo: mafurase a madzina, fhungodavhi ḷa dzina Mupeleṭo na ndongazwiga: tshithoma, maḷederedanzi, tshithoma, khethekanyo ya maipfi

GIREIDI YA 4 - THEMO YA 4				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraḌa)	U vhalwa na U ṭalela	U ṅwala na U ṅekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 5-6	U thetshesha khungedzelo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyitothangeli: u humbulela - U ṭalutshedzela na u ita nyambedzano nga ha mulaedza hu tshi katekwa na ndeme dzi re kha tshibveledzwa - U ita nyambedzano ya tshivhumbeo, kushumisele kwa luambo, ndivho na vhatshetsheshele vha tshibveledzwa U dzhenelela kha nyambedzano ya tshigwada nga ha zwithu zwa matshilisano zwi yelanaho na khungedzelo - U ita nyambedzano nga ha ndeme dza matshilisano - U vhudzisa mbudziso dzi yelanaho na tshibveledzwa hu tshi shumiswa zwivhumbeo zwa mbudziso zwo teaho, tsumbo, nnyi, tshifhio, mini, hani, ngani	U vhalwa tshibveledzwa tsha mafhungo, tsumbo, khungedzelo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U ṭalutshedzela na u ita nyambedzano nga ha mulaedza hu tshi katekwa na ndeme dzi re kha tshibveledzwa - U ita nyambedzano nga ha tshivhumbeo, ndivho na vhatshetsheshele vha tshibveledzwa - U ita nyambedzano nga ha kushumisele kwa luambo hu tshi katekwa luambo lwa u kwengweledza na u nyanyula na luambo lwa thengiso - U vhudzisa mbudziso dzi konḑaho dzi yelanaho na tshibveledzwa hu tshi shumiswa zwivhumbeo zwa mbudziso zwo teaho, tsumbo, nnyi, tshifhio, mini, hani, ngani - U ḑivha na u ita nyambedzano o sedza sia ṭithi - U ḑivha na u ita nyambedzano nga ha thekhiniki ya girafiki/zwifanyiso sa muvhala, nyolo, u nanga zwifanyiso, nz., na uri zwi kwama hani mulaedza wo pfukiswaho U vhuisa mihumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe - U bvisela khagala u nyanyuwa/ vhuḑipfi sa ṅḑila ya u ffindula kha tshibveledzwa tsho vhalwaho	U ṅwala khungedzelo - U shumisa magudiswa o teaho ndivho na vhatshetsheshele - U shumisa zwithu zwa u tou vhona na nzudzanyo yo teaho u itela ndivho - U shumisa girama na ḑivhaipfi zwo teaho - U shumisa luambo nga ṅḑila ya vhusiki - U shumisa ṭhalusamaipfi u itela u sedzulusa mupeleṭo na ṭhalutshedzo ya maipfi U shumisa maitele a u ṅwala - U ṭṭula mihumbulo hu tshi shumiswa mapa wa muhumbulo - U bveledza mvetomveto ya u thoma - U dovholola - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na - U ṅwala mvetomveto ya u fhedzisa - U ṅekedza tshibveledzwa tsho kunaho, tshi vhaeaho tsha u fhedzisela	U shuma na /nga maipfi: maṭanganyi U shuma na/nga mafhungo: maṭaluli, maḑadzisi Mupeleṭo na ndongazwiga: tshigagarukela, kholoni, maḑedere danzi/ mahulwane

GIREIDI YA 4 - THEMO YA 4				
Zwikili	U thetshesela na U amba (OraLa)	U vhala na U talela	U ṛwala na U ṛekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 7-8	U thetshesela muḥindulano - Nyitothangeli: u humbulela - U thetshesela na u vhambedza na tshenzhemo ya ene muṇe - U ḍivha zwidodombedzwa zwo khetheaho - U sa liana na ṭhoho ya mafhungo U dzhenelela kha nyambedzano dza tshigwada - U amba nga u sielisana - U sa bva nṇḍa ha ṭhoho - U vhudzisa mbudziso dzi yelanaho na mafhungo - U bvela phanḍa na nyambedzano - U ḥindula mihumbulo ya vhaṛṇwe nga u vhavhalela na ṭhonifho - U ṇea muvhigo wo linganelaho u pḥalaho	U vhala ḍirama - U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho ya tshibveledzwa na zwifanyiso - U shumisa zwitiratedzhi zwa u vhai: u vhala nga ṇṭha u itela u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho (u sikena) u vhala u itela u wana mihumbulo muḥulwane (u sikima) na u vhala nga ṇṭha u itela u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho (u sikena) - U ḍivha na u ṇea mihumbulo nga ha puloto - U ṇea zwititisi nga ha nyito - U pfesesa ḍivhaipfi - U ḍivha mihumbulo mihulwane na i i tikedzaho - U ḍivha na u ita nyambedzano nga ha ndeme dzi re kha tshibveledzwa - U ita nyambedzano nga ha maipfi maswa a re kha tshibveledzwa tsho vhalwaho - U shumisa ṭhalusamaipfi U vhuisa mihumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe - U dovha a anetshela tshiṭori kana mihumbulo mihulwane nga mafhungo 3 u ya kha 5 - U bvisela u nyanyuwa khagala sa ṇḍila ya u ḥindula zwibveledzwa zwo vhalwaho	U ṛwala nga ha mvumbo ya muanewa - U humbula nga ha mvumbo - U shumisa maipfi a mbuletshedzo u vhambedza vhaanewa - U pulana, u ita mvetomveto hu na u khwinisa tshibveledzwa, u sedza kha u khwinisa mupeleṭo, zwifhunga na u ṭanganya mafhungo a vha pharagirafu dzi tevhekanaho - U sumbedza u pfesesa ḥethuvhupo, puloto, vhaanewa, khuḍano na thero - U shumisa zwifhunga nga ṇḍila yone U shumisa maitele a u ṛwala - U pulana/rangela u ṛwala - U ita mvetomveto dza u thoma - U dovholola - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na - U ṇekedza	U shuma na/nga maipfi: maiti U shuma na/nga mafhungo: Ḥhungodavhi tsinde, ḥhungodavhi ḷi sa imi nga ṭothe (ḷi sa kongḷi) Ṭhalutshedzo ya maipfi: mafanyisi, mamethafore, madioma na mirero, luambo lwa musanda, makateli
Vhege 9-10				
U LINGA HA SAMETHIVI				

GIREDI YA 5

GIREDI YA 5 - THEMO YA 1				
Zwikili	U thetshesesa na U amba (OraLa)	U vhala na U talela	U nḱwala na U nḱedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 1- 2	U thetshesesa tshiḱitori Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana faela ya zwishumiswa ya mudededzi (FZM) • Nyitothangeli: u humbulela • U ḱivha mihumbulo mihulwane na zwiḱwe zwidodombedzwa • U vhambedza/livhanya na vhutshilo ha ene muḱe • U ita nyambedzano na u ḱea mihumbulo • U dzhenelela kha u ita nyambedzano ya tshigwada, tsumbo, kha zwithu zwi yelanaho na tshiḱitori. • U vhudzisa mbudziso dzi yelanaho na tshiḱitori • U ḱea muvhigo • U bvela phanḱa na u ita nyambedzano • U fhindula mihumbulo ya vhaḱwe a tshi sumbedza ḱhonifho na u vhavhalela • U sielisana u amba	U vhala tshiḱitori Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana faela ya zwishumiswa ya mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ḱhoho ya tshiḱitori na zwiḱanyiso • U shumisa zwiḱiratedzhi zwa u vhala tsumbo, u humbulela, u shumisa mibvumo na ludungela lwa zwi no bva kha tshiḱitori • U ita nyambedzano ya maipfi maswa a bvaho kha tshibveledzwa • U ita nyambedzano nga ha mihumbulo muhulwane, puloto, vhaanewa/ • vhabvumbwedzwa na fhethuvhupo • U bvisela khagala vhuḱipfi na mihumbulo • U ita nyambedzano nga ha zwiḱitisi na zwi bveledwaho nga tshiḱitori • U shumisa ḱhalusamaipfi a tshi itela u alusa nḱivho ya maipfi U vhuisa mihumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eḱhe • U dovha a anetshela tshiḱitori kana mihumbulo mihulwane • U bvisela khagala u fhindula nga u nyanyuwa kha zwibveledzwa zwo vhalwaho • U vhambedza bugu/zwibveledzwa zwo vhalwaho	U nḱwala tshiḱitori • U rangela u nḱwala: u vhala tsezelusozo dzo itwaho nga ha bugu na u ita nyambedzano nga ha tshivhumbeo, kushumisele kwa luambo , ndivho na vhatshetshesi • U nanga magudiswa o teaho ndivho • U shumisa luambo na tshivhumbeo tsha tshibveledzwa nga nḱila yo teaho • U shumisa fomethe i re yone • U nḱwala ḱhoho ya fhungo a tshi angaredza mafhungo aelanaho na ḱhoho o teaho u bveledza pharagirafu dzi ḱumanaho • U nḱwala manweledzo mapufufi • U shumisa mafhungo maambiwa • U ita themendelo • U shumisa girama, mupeleḱo na ndongazwiga nga nḱila yo teaho • U shumisa ḱhalusamaipfi u itela mupeleḱo na u alusa nḱivho ya ḱivhaipfi • U shumisa zwifhinga zwi konḱaho U shumisa maitele a u nḱwala • U ḱutula mihumbulo a tshi shumisa mapa wa muhumbulo • U ita mvetomveto ya u thoma • U ita U ita ndovhololo • U vhalulula • U nḱwala mvetomveto ya u fhedza • U nḱedza mvetomveto ya u fhedza, yo kunaho nahone i vhaeaho	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo U shuma na maipfi: madzina vhukuma na madzina zwao, thangi dza madzina, mitshila U shuma na/nga mafhungo: tshifhinga tsha zwino, fhungo tserekano ḱhalutshedzo ya maipfi: pfanywa Mupeleḱo na ndongazwiga: tshithoma, khoma, zwiḱevhe, tshivhudzisi, u shumisa ḱhalusamaipfi

GIREDI YA 5 - THEMO YA 1				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraLa)	U vhalana u tšalela	U n̄wala na U n̄kedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 3-4	U thetshesha na u ita nyambedzano nga ha tshibveledzwa tsha mathungo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyitothangeli: u humbulela - U dzhenelela kha u ita nyambedzano, u tšutshedza muhumbulo wawe - U d̄ivha na u tšutshedza zwiitisi na zwi beledzwaho ngazwo - U n̄ea muhumbulo nga ha ndeme dza matshilisano, mikhwa na mvelele - U vhudzisa mbudziso dza ndeme u itela u wana mathungo - U bvisela khagala na u imelela muhumbulo wawe hu na zwiitisi - U shumisa zwiitirathedzhi zwa vhudavhidzani u itela u davhidzana zwavhuḍi kha nyimele ya tshigwada U ita tshipitshi tshi so ngo lugiselwaho - Tshi na mathomo, vhukati na magumo - U shumisa muhumbulo i re na ndunzhendunzhe - U nanga luambo na tshitaela zwo teaho vhatshetsheshelele na ndivho - U shumisa khalo ya ipfi yo teaho - U shumisa luambo lwa muvhili, kuimele na zwikili zwa u n̄kedza, tsumbo, u shandukisa thempho, volumu na luvhilo - U shumisa khalo ya ipfi na luambo lwa tshifhatuwo zwo teaho	U vhalana tshibveledzwa tsha mathungo - U rangela u vhalana: u humbulela zwi tshi bva kha thoho ya tshibveledzwa (thoho ya mathungo na thohwana ya hone) na zwifanyiso - U ita nyambedzano nga ha muhumbulo mihulwane na zwidodombedzwa zwo khetheaho - U n̄ea muhumbulo nga ha u nanga zwifanyiso kha tshibveledzwa - U shumisa zwiitirathedzhi zwa u vhalana, tsumbo, u shumisa ludungela lwa mathungo - U kovhekana na u n̄kedza muhumbulo hu tshi shumiswa u humbulela - U shumisa mapa wa muhumbulo/ notsi u itela u nweledza mathungo - U shumisa thalusamaipfi u itela mveledziso ya d̄ivhaipfi	U n̄wala tshibveledzwa tsha mathungo - U n̄wala pharagirafu - tharu - n̄na - U shumisa mathungo o teaho a yelanaho na vhatshetsheshelele na ndivho ya tshibveledzwa - U bvisela khagala mathungo nga ndila i pfalaho - U dzudzanya mathungo nga u tevhekana - U n̄wala thoho ya fhuongo a tshi angaredza mathungo a elanaho na thoho a teaho u bveledza pharagirafu dzi tumanaho - U t̄anganya mathungo a ita pharagirafu dzo t̄umekanaho hu tshi shumiswa masala, malungekanyi na ndongazwiga i re yone - U shumisa tshakha dza fhuongo dzo fhambanaho/vangiwaho - U shumisa girama, mupeleto na ndongazwiga zwo teaho U shumisa maitele a u n̄wala - U t̄utula mihumbulo a tshi shumisa mapa wa muhumbulo - U n̄wala mvetomveto ya u thoma - U ita ndovhololo - U vhalulula - U n̄wala mvetomveto ya u fhedza - U n̄kedza mvetomveto ya u fhedza, yo kunaho nahone l vhaeaho	U shuma na/nga maipfi: maityi U shuma na/nga mathungo: Pfano ya n̄efhuongo na iiti, zwiifhinga Thalutshedzo ya maipfi: L̄ifanyamuthu, mirero, maidioma, mafanyisi

GIREDI YA 5 - THEMO YA 1				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraLa)	U vhalana u ṭalela	U ḥwala na U ṇekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 5-6	U thetshesha na u fhindula mafhungo a bvaho kha atikili ya guranḏa - Nyito thangeli: u humbulela - U thetshesha a tshi iteala u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho - U ḡvha mulaedza muhulwane - U vhambedza na vhutshilo ha ene muṇe - U ita nyambedzano nga ha mihumbulo mihulwane na zwidodombedzwa zwo khetheaho - U shumisa mafhungo a bvaho kha tshibveledzwa u itela u fhindula mbudziso - U ita nyambedzano nga ha ndeme dza matshilisano, mikhwa na mvelele zwi re kha tshibveledzwa - U ita nyambedzano nga u tou humbulela muhumbulo wa muḥwali - U dzhenelela kha nyambedzano	U vhalana atikili ya guranḏa i bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhalana: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoḥo dza mafhungo, a tshi khou sedzulusa tshibveledzwa - U shumisa ṇḡila dzo thambanaho dza u vhalana tsumbo, u sikima, u sikena, a tshi shumisa ṇḡivho ya murahu - U humbulela, u shumisa ludungela lwa mafhungo u itela u wana ṭhalutshedzo ya mafhungo na u humbulela u itela u dzhia tshao - U ḡvha na u ṭalutshedza u fana na u sa fana ha zwithu - U ita nyambedzano nga maipfi maswa a bvaho kha tshibveledzwa tsho vhalwaho - U shumisa ṭhalusamaipfi	U ḥwala atikili ya guranḏa U shumisa ṭhoḥo khulwane na ṭhoḥwana dza mafhungo, pharagirafuthangeli, u fhindula mbudziso dzi no vhudzisa uri Ndi nyi, Mini, Ngafhi, Lini, Ngani na Hani? - U nanga mafhungo na ṇḡivho zwi yelanaho na vthathetsheshele - U ṭanganya mafhungo a ita pharagirafu a tshi shumisa masala, malungekanyi na ndogazwiga zwi re zwone. - U pulana, u ita mvetomveto na u khwinisa zwiṭori kha tshivhumbeo tsha pharagirafu (vhuṭfufhi vhu siho fhasi ha pharagirafu 3) - U shumisa ḡvhaipfi yo thambanaho, yo ṭandavhudzwaho, girama, mupeleṭo na ndogazwiga zwo teaho U shumisa maitele a u ḥwala - U ṭṭula mihumbulo a tshi shumisa mapo wa muhumbulo - U bveledza mvetomveto ya u thoma - U ita ndovhololo - U vhalulula - U ḥwala mvetomveto ya u fhedza - U ṇekedza mvetomveto ya u fhedza yo kunaho nahone i vhalwaho zwavhuḡi	Thalutshedzo ya maipfi: thangeladzina zwiṭalusi, U shumisa na /nga mafhungo: tshifhinga tsho fhelaho, tshifhinga tshi ḡaho Thalutshedzo ya maipfi: mafhambanyi Mupeleṭo na ndogazwiga Tshivhudzisi, kushumisele kwa ṭhalusamaipfi, thevhekano ya ya maipfi

GIREIDI YA 5 - THEMO YA 1				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraLa)	U vhala na U talela	U n'wala na U n'kedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 7-8	U thetshesha na u ita nyambedzano nga ha tshiitori, tsumbo, zwiitori zwa ngano (ngano dzi no amba nga ha vhubvo ha zwithu/ngano dza vhahali) dzi bvaho kha bugu ya u vhala - Nyitothangeli: u humbulela - U topola/wana muhumbulo muhulwane, puloto, fhethuvhupo, nzulele/nyimele, na vhaanewa vha zwiitori zwa fikishini - U fhambanya vhukati ha zwiwo zwi tendiseaho na zwi sa tendesei - U dzhenelela kha nyambedzano na u khatshisedza muhumbulo wawe - U fhindula nga ndila ya u vavhalela mihumbulo ya vhañwe na mahumbulwa - U dzhenelela kha nyambedzano dza zwigwada - U ñea muvhigo wo lingelanaho, u fhataho kha zwi tevhelaho: puloto, thero na fhethuvhupo	U thetshesha na u ita nyambedzano nga ha tshiitori, tsumbo, zwiitori zwa ngano (ngano dzi no amba nga ha vhubvo ha zwithu/ngano dza vhahali) dzi bvaho kha bugu ya u vhala kana yo randelwaho - U shumisa zwiitratetzhi zwo angalalaho zwa u vhala, tsumbo, u humbulela, ludungela lwa zwi no bva kha tshiitori tsho vhalwaho, na ndivho ya murahu - U talutshedza ndila ine vhañwali vha shumisa ngayo ñivhaipfi na luambo u talusa fhethuvhupo - U vhalela ñtha e eñhe nahone zwi tshi pfala - U ñea mahumbulwa nga ha puloto, thero na fhethuvhupo - U ita nyambedzano nga ha maipfi maswa a bvaho kha tshiitori tshiswa tsho vhalwaho - U shumisa thalusamaipfi	U n'wala tshiitori tsumbo, folukuloo (ngano dzi no amba nga ha vhubvo ha zwithu/ngano dza vhahali) - U shumisa vhaanewa/ - vhabvumbedzwa vha phukha - U bveledza puloto , vhaanewa/ - vhabvumbedzwa na lingedza u talutshedza nyimele - U nanga magudiswa o teaho vhatsheshelesi na ndivho ya tshibveledzwa - U shumisa luambo nga ndila ya u tou humbulela nga maanña ñivhaipfi yo fhambanaho/vangiwaho - U tanganya mathungo a ita pharagirafu a tshi shumisa masala, malungekanyi na ndongazwiga zwi re zwone - U shumisa girama, mupeleto, na ndongazwiga zwo teaho - U pulana, u ita mvetomveto na u khwinisa zwiitori - U tuma mathungo a ita phara dzi tevhelalanaho hu tshi shumiswa masala, malungekanyi na ndongazwiga i re yone U n'wala mbuletshedzo ya vhathu/nganetshelo - U nanga mathungo a elanaho na thoho - U sa bva kha thoho - U shumisa mbuletshedzo ya ñivhaipfi nga maanña kha mutevhe wa mañaluli - U shumisa figara dza muambo tsumbo, mafanyisi, mamethafore	U shuma na /nga maipfi: thangi dza madzina, mañaluli, mañadzisi, masala , mañtanganyi U shuma na/nga mathungo : ñefhungo, tshiitwa, pfano ya ñefhungo na jiti, mapfanisi Thalutshedzo ya maipfi: Mirero Makateli Luambo lwa musanda maidioma, mamethafore Mupeleto na ndongazwiga U shumisa thalusamaipfi, thevhekano ya maipfi

GIREIDI YA 5 - THEMO YA 1				
Zwikili	U thetshesesa na U amba (OraḒa)	U vhala na U ṭalela	U ṅwala na U ṅekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 9-10	U thetshesesa tshirendo - Nyitothangeli: u humbulela - U takalela, u ḥindula zwine mubvumo/muungo wa ṭa zwo dzikuswa nga tshirendo - U ṭa nyambedzano nga ḥa muhumbulo muhulwane - U vhambedza/livhanya na tshenzhemo yawe - U ḑivha raimi na mutevhetsindo na ṅea mahumbulwa kha zwine wa bveledza kha muthetshesesi - U bvisela khagala vḥuḑipfi ḥo nyanyulwaho/dzikuswaho nga tshirendo - U ḑivha/wanulusa nzulele/nyimele i re kha tshirendo U ṭa tshirendo/mitladzi yo nangwaho - U nanga thounu na vḥupfiwa zwo teaho maḥungo na tshitaela zwa tshirendo - U shumisa khalo ya ipfi yo teaho na u shumisa tshifḥaṭuwo kha u amba. - U shumisa luambo lwa muvhili lwo teaho, kuimele na zwikili zwa u ṅekedza, tsumbo, u shandukisa volumu, thempho na luvhilo - U shumisa muungo wa ipfi na nzulele ya tshifḥaṭuwo	U vhala tshirendo - U rangela u vhala: U humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho ya tshirendo - U ḑivha raimi, alṭhathresheni na onomatopia na zwine zwa bveledza - U ḑivha na u ṭalutshedza mafanyisi na mamethafore - U ṭa nyambedzano nga ḥa maipfi maswa a bvaho kha tshibveledzwa tsho vḥalwaho - U shumisa ṭhalusamaipfi	U ṅwala tshirendo - U nanga maḥungo o teaho - U shumisa fomethe i re yone - U shumisa luambo lwa u humbulela na lwa vhusiki - U shumisa alṭhathresheni, asonentsi, khonsonentsi) - U shumisa ḑivḥaipfi dzo ḥambanaho/vangiawho - U shumisa figara dza muambo, tsumbo, mafanyisi, mamethafore - U shumisa mutevhetsinde na raimi zwo teaho	U shuma na/nga maipfi: maṭanganyi U shuma na/nga maḥungo: zwitatamennde, maḥungo tswitiiti Ṭhalutshedzo ya maipfi: ṭifanyamuthu, alṭhathresheni, ṭifanyisi, onomatopia, ṭimethafore, raimi, mutevhetsindo Mupeleṭo na ndongazwiga: maḑeredanzi, kḥethekanyo ya maipfi, u shumisa ṭhalusamaipfi

GIREIDI YA 5 - THEMO YA 2				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraḒa)	U vhala na U ṭalela	U ṛwala na U ṛekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 1 – 2	U ṛea na u tevhedza ndaela Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyitothangeli: u humbulela - U thetshesha na u ṛea zwidodombedzwa zwo khetheaho - U shumisa thevhekano yone - U vhudzisa mbudziso dzo teaho na u fhindula nga ṇḒila i re yone - U tevhedza ndaela	U vhala tshibveledzwa tsha ndaela Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhala: U humbulela zwi tshi bva kha ṭhoḥo ya tshibveledzwa - U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala, u humbulela, ludungela lwa mafhungo - U ita nyambedzano nga ha zwidodombedzwa zwo khetheaho zwi bvaho kha tshibveledzwa - U ita nyambedzano nga ha thevhekano ya ndaela - U tevhedza ndaela/maitele - U ita nyambedzano nga ha maipfi maswa a re kha tshibveledzwa - U shumisa ṭhalusamaipfi	U ṛwala ndaela: tsumbo, kuitele kwa sangwedzhi - U nanga mafhungo a yelanaho na ndaela - U shumisa zwidodombedzwa zwo khetheaho zwi re zwone - U shumisa thevhekano u re wone - U shumisa fomethe i re yone - U shumisa tshivhumbeo tsha ndaela ya Ḓiti na malaeli - U shumisa girama, mupeleṭo na ndongazwiga zwo teaho U shumisa maitele a u ṛwala - U pulana/rangela u ṛwala - U ita mvetomveto - U dovholola - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na - U ṛekedza	U shuma na/nga maipfi: maḑadzisi a maitele, a tshifhinga, a fhethu na a digiri, u thangeladzina, mamudi na maṭaluli U shuma na/nga mafhungo: fhungotswiti, fhungo tserekano Mupeleṭo na/nga ndongazwiga: tshithoma, tshigagarukelapfufhifhadzo-akhironimi, u shumisa thangi ya dzinavhukuma, u pfufhifhadza dzinavhukuma

GIREIDI YA 5 - THEMO YA 2				
Zwikili	U thetshesela na U amba (OraLa)	U vhala na U țalela	U řwala na U řekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 3 - 4	U dzhenelela kha inthaviyu u itela u kuvhanganya mafhungo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyitothangeli: u humbulela - U vhumba/sika mbudziso dzo teaho u itela u thusa kha u țoțisisa mafhungo - U řekedza mafhungo hu tshi shumiswa thebulu/tshati/ girafu - U sengulusa mafhungo - U ita manweledzo a mafhungo	U vhala muvhigo wa zwithu zwi no tou vhone (tsumbo, dzitthebulu/ dzitshati/dzigirafu/nyolo/mimapa Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhala: U humbulela zwi tshi bva kha kha țhoho, țhohwana na zwifanyiso - U ita nyambedzano nga ha muhumbulo muhulwane na zwidodombedzwa zwo khetheaho - U shumisa zwitřatedzhi zwa u vhala tsumbo, u humbulela na u shumisa ludungela lwa tshibveledzwa na nyimele - U țalutshedzela mafhungo a re kha girafu - U kovhekana mihumbulo na u řea mihumbulo hu tshi shumiswa khumbulelo - U shumisa mapa wa muhumbulo/ notsi, u řweledza mafhungo - U ita nyambedzano nga ha maipfi maswa a re kha tshibveledzwa tsho vhalwaho - U shumisa țhalusamaipfi	U řwala muvhigo - U vhumba mafhungo o teaho o sendekwaho kha țhodisiso - U shandukisa mafhungo a tshi bva kha tshirwe tshivhumbeo u ya kha tshirwe - U shumisa maipfi a u vhudzisa: mini, lini, ngafhi, nnyi - U vhekanya mafhungo nga nga nřila i pfalaho - U țanganya mafhungo a ita pharagirafu a tshi shumisa masala, malungeknyi a re one. - U shumisa girama, mupeleřo na ndongazwiga zwo teaho - U řekedza mushumo wo kunaho hu tshi shumiswa maitele a re one a ngaho sa țhoho, zwikhala vhukati ha pharagirafu, nz. U shumisa maitele a u řwala - U pulana/rangela u řwala - U ita mvetomveto - U dovholola - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na - U řekedza	U shuma na/nga maipfi: mařaluli, masala, mařanganyi, malungekanyi U shuma na/nga mafhungo: tshifhinga tsho fhelaho, tshifhinga tshi řaho, maambaita na maambaitwa, maambelwa Mupeleřo na ndongazwiga: elipisisi (zwithoma zwiraru zwi no sumba uri mafhungo a kha ři ya phanřa) , tshigagarukela, zwiřevhe, tshiga tsha u vhudzisa

GIREIDI YA 5 - THEMO YA 2				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraḌa)	U vhala na U ḷalela	U ṁwala na U ṁkedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 5-6	U thetshesha tshirendo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyitothangeli: u humbulela - U takalela na u nyanyulea zwi bveledzwaho nga mubvumo/muungo zwo dzikuswaho nga tshirendo - U ita nyambedzano nga ha muhumbulo muhulwane - U vhambedza na tshenzemo yawe - U bvisela khagala vhuḍipfi ho nyanyulwaho nga tshirendo - U ita nyambedzano nga ha kushumisele kwa thounu na luambo na zwine zwa bveledza kha muthetsheshele, hu tshi katelwa na ṁḍila ine luambo lwa shumiswa ngayo u sika nzulele/nyimele U renda tshirendo/u renda mazha (khathiḽi) sa kilasi yoṭhe - U nanga thounu na mafurase o teaho u itela u bvisela khagala mafhungo na vhuḍipfi - U shumisa luambo lwa muvhili lwo teaho, kuimele na zwikili zwa u ṁkedza, tsumbo, u shandukisa volumu, thempho na luvhilo - U shumisa khalo ya ipfi yo teaho na u shumisa tshifhatuwo kha u amba.	U vhala tshirendo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhala: U humbulela zwi tshi bva kha ṭhoḽo ya tshirendo na zwifanyiso - U shumisa zwitirathedzhi zwa u vhala: u humbulela, u shumisa mibvumo na ludungela lwa mafhungo, u humbulela magumo - U ḡivha raimi, mutevhetsindo na u ṁea muhumbulo kha zwine zwa bveledza kha vhatsheshele - U bvisela khagala vhuḍipfi na mihumbulo - U vhambedza/livhanya na vhutshilo ha ene muṁe - U shumisa ṭhalusamaipfi u itela mveledziso ya ḡivhaipfi	U ṁwala tshirendo - U shumisa alitheresheni (khonsonentse na asonentse), ḽifanyisi ḽimethafore, ḽifanyisi - U shumisa luambo lwa mbuletshedzo - U pulana, mvetomveto na u khwinisa muḽwalo - U bveledza mvetomveto ya u thoma hu tshi dzhielwa nzhele muhumbulo muhulwane - U sumbedza u pfesesa tshitaila na ridzhisiṭara - U vhuisa mihumbulo kha u sengulusa vhuḽwali na mushumo wa vhusiki - U shumisa ndongazwiga yo teaho	U shuma na/nga maipfi: madzinagute, madzina a ngelekanyo, manyanyu, maaravhi U shuma na/nga mafhungo: tshifhinga tsha zwino (nyito i tshi khou bvela phanda), inifinithivi/dzinaḽiti Ṭhalutshedzo ya maipfi: alitheresheni (khonsonentse na asonentse), ḽifanyamuthu, mutevhetsindo, raimi ḽimethafore, ḽifanyisi Mupeleṭo na ndongazwiga: khethekanyo ya maipfi, kushumisele kwa ṭhalusamaipfi, tshigagarukela

GIREIDI YA 5 - THEMO YA 2				
Zwikili	U thetshelesa na U amba (OraḒa)	U vhala na U ḑalela	U ḥwala na U ṇekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 7 - 8	U thetshelesa na u ita nyambedzano nga ha folukuloo (ngano dza tsiko kana dza vhubvo ha zwithu/ngano dza vhaali) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • Nyitothangeli: u humbulela • U ḑivha/wana/topola muhumbulo muhulwane, puloto, fhethuvhupo, nzulele na vhaanewa/ • vhabvumbedzwa vha ngano • U fhambanya vhukati ha mafhungo a vhukuma na a si a vhukuma • U dzhenelela kha nyambedzano na u khwaṭhisedza muhumbulo wawe • U fhindula nga ḥḑila ya u vhaḥalela mihumbulo na mahumbulwa a vhaḥwe • U ṇea muvhigo	U vhala folukuloo (ngano dza tsiko kana dza vhubvo ha zwithu/ngano dza vhaali) U vhala, bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U shumisa zwijiratedzhi zwinzhi/ zwo angalalahi zwa u vhala, tsumbo, u sikima u itela u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho, u sikena u itela u wana muhumbulo muhulwane na ḥḑivho ya murahu. • U ṭalutshedza ḥḑila ine vhaḥwali vha shumisa ngayo ḑivhaipfi na luambo u ṭalusa fhethuvhupo • U vhalela ṇṭha e eṭhe nahone zwi tshi pfala • U ṇea muhumbulo nga ha puloto, thero na fhethuvhupo • U ṇea zwiiṭisi/vhungani ha nyito ya vhaanewa • U ita nyambedzano nga ha maipfi maswa a bvaho kha tshibveledzwa • U shumisa ṭalusamaipfi	U ḥwala folukuloo (ngano dza tsiko kana dza vhubvo ha zwithu/ngano dza vhaali) • U shumisa phukha sa vhaanewa/ • vhabvumbedzwa • U bveledza puloto, vhaanewa/ • vhabvumbedzwa na fhethuvhupo • U nanga mafhungo o teaho vhatsheshelesi na ḥḑivho ya lungano • U shumisa luambo nga ḥḑila ya u tou humbulela, nga maanḑa kha ḑivhaipfi yo fhambanaho • U ṭanganya mafhungo a ita pharagirafu a tshi shumisa masala, malungekanyi na ndogazwiga zwi re zwone • U shumisa girama, mupeleṭo na ndogazwiga zwo teaho • U pulana, u ita mvetomveto na u khwinisa zwijitori U ḥwala mbuletshedzo ya vhaanewa/ vhabvumbedzwa ☐ U nanga mafhungo o teaho ☐ U sa bva ḥḑa ha ṭhoḥo ya mafhungo ☐ U shumisa ḑivhaipfi ya mbuletshedzo, nga maanḑa hu tshi hu tshi shumiswa maṭaluli ☐ U shumisa figura dza muambo, tsumbo, mafanyisi, mamethafore	U shuma na/nga maipfi: maiti, dzherandi/dzinajiti, sa, u bambela, maṭaluli, vthuthi na vḥunzhi, thangi dza ṭhukhufhadzo U shuma na mafhungo: tshiitwa, mafhungo a mbudziso, maambiwa na maambelwa Mupeleṭo na ndogazwiga: kushumisele kwa zwigevhe
Vhege 9-10	U LINGA HA SAMETHIVI			

GIREIDI YA 5 - THEMO YA 3				
Zwikili	U thetshesela na U amba (OraḌa)	U vhala na U ṭalela	U ṅwala na U nekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 1-2	U thetshesela nganea Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyitothangeli: u humbulela - U thetshesela zwipida zwa mafhungo a bviswaho kha nganea - U thetshesela u itela u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho - U ḡivha/wana mulaedza muhulwane - U vhambedza/livhanya na vhutshilo ha ene muṇe - U ita nyambedzano nga ha mihumbulo mihulwane na zwidodombedzwa zwo khetheaho - U shumisa mafhungo a bvaho kha tshibveledzwa sa ṅḡila ya u nyanyuwa - U ita nyambedzano nga ha ndeme dza matshilisano, mikwa na mvelele dzi re kha tshibveledzwa	U vhala nganea Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoḡo na u ita nyambedzano i yelanaho na thero/mafhungo - U ḡivha na u ṭalutshedza zwiwo zwihulwane - U ita nyambedzano nga ha vhaanewa/ - vhabvumbwedzwa - U ḡivha na u ita nyambedzano nga ha vhuḡipfi ho bviselwaho khagala - U vhambedza zwiwo na vhaanewa/ - vhabvumbwedzwa na vhutshilo hawe - U shumisa zwitṭiratedzhi zwinzhi zwa u vhala, - U ita nyambedzano nga ha tshivhumbeo, kushumisele kwa luambo, ndivho na vhatshetsheseli - U ḡivha phambano vhuḡati ha nganeavhutshilo (muthu a kha ḡi tshila)/dayari na zwitṭori - U shumisa ṭhalusamaipfi u itela mveledziso ya ḡivhaipfi	U ṅwala tsedzuluso ya bugu - U shumisa fureme - U rangela u - ṅwala: u thetshesela zwipida zwa mafhungo a bvaho kha nganea yo vhalwaho - U nanga mafhungo o teaho ndivho - U shumisa luambo na tshivhumbeo tsha tshibveledzwa zwo teaho - U shumisa fomethe i re yone - U dzudzanya mafhungo nga ṅḡila ya ndunzhendunzhe a tshi shumisa u tevhekana hao – nga u tou vhala zwiwo nga zwiwo - U shumisa girama, mupeleṭo na ndongazwiga zwo teaho, hu tshi katelwa na pfano ya ṇefhungo na ḡiti/nyito - U shumisa ṭhalusamaipfi u itela mupeleṭo na mveledziso ya ḡivhaipfi	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo U shuma na/nga maipfi: masala a vshushaka, masala a vhuḡiti, maṭaluli, maḡadzisi, maṭanganyi, malungekanyi, manyanyu, maaravhi U shuma na /nga mafhungo: tshifhinga tsha zwino, tshifhinga tsho fhelaho, mapfanisi Ṭhalutshedzo ya maipfi: mafanyisi, mirero maidioma luambo lwa musanda makateli Mupeleṭo na ndongazwiga Tshithoma, khoma, kushumisele kwa ṭhalusamaipfi, khethekanyo ya maipfi
	U buletshedza zwiwo - U nanga mafhungo o teaho a bvaho kha tshenzhemo ya vhuṇe - U ṭalutshedza zwiwo nga ṅḡila i re khagala i tevhekanaho - U bvisela vhuḡipfi khagala kha zwi kwamaho zwiwo			

GIREIDI YA 5 - THEMO YA 3				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraLa)	U vhalwa na U talela	U n'wala na U n'kedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 1-2		U vhuisa mihumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e ethe • U dovha u anetshela tshiṭori kana mihumbulo mihulwane nga mafhungo 3 u ya kha 5 • U nyanylea kha zwibveledzwa zwo vhalwaho • U vhambedza na vhutshilo ha ene muṇe • U vhambedza bugu/ zwibveledzwa zwo vhalwaho		
Vhege 3-4	U thetshesha na u ita nyambedzano nga ha khungedzelo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • Nyitothangeli: u humbulela • U qivha/wana/topola zwithu zwa ndeme • U ita nyambedzano nga ha ndeme ya khungedzelo • U bvisela khagala mihumbulo na vhuḍipfi nga ṇḍila ya khumbulelwa • U thetshesha u itela • U zwidodombedzwa zwo khetheaho • U fhindula nga u vhavhalela mihumbulo ya vhaṇwe na tsivhudzo • U ṇea muvhigo • U kovhekana na u ṇea mihumbulo nga ha ṭhoḥo dzi so ngo tou dowealeaho	U vhalwa khungedzelo i bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U shumisa zwiṭiratedzhi zwa u vhalwa, u sikena u itela u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho, u sikima, u shumisa ṇḍivho ya murahu kana ludungela lwa mafhungo, u humbulela u itela u dzhia tshao, u gaganyela • U talela na u ṇea muhumbulo nga ha thekiniki ya kuṇwalele yo shumiswaho kha khungedzelo, sa: muvhala, kuṇwalele, nzhudzanyo • U talela na u ṇea muhumbulo nga ha thekiniki dza girafiki/zwifanyiso dzo shumiswaho kha zwibveledzwa zwa u tou vhoṇa: muvhala, kuṇwalele kwa maleḍere, mbekanya	U n'wala khungedzelo • U bvisela khagala mihumbulo nga ṇḍila i pfalaho nahone i tevhakanaho • U shumisa zwithu zwa u tou vhoṇa na tshivhumbeo zwo teaho u itela ṇḍivho • U shumisa qivhaipfi ṇnzhi yo ṭaṇḍavhuwaho, girama, mupeleṭo na ndongazwiga yo teaho • U shumisa luambo lwa vhusiki na u humbulela u itela u bvisela vhuḍipfi hawe khagala U shumisa maiteale a u n'wala • U pulana/rangela u n'wala • U ita mvetomveto • U dovholola • U dzudzanya • U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na • U ṇekedza	U shuma na/nga maipfi: digirii ya mbambedzo, maḍadzisi U shuma na /ngamafhungo: mafhungo tswititi mapfufhi, pfano ya ṇefhungo na nyito Mupeleṭo na ndongazwiga: pfufhithadzo, zwiḍevhe

GIREIDI YA 5 - THEMO YA 3				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraḌa)	U vhalana na U ṭalela	U ṅwala na U nekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 5-6	U thetshesha na u ita nyambedzano nga ha tshitori tsumbo, fujokuloo (lungano lwa tsiko/lungano lwa vhubvo ha zwithu) zwi bvaho kha bugu ya u vhalana kijasini Tshibvedzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyitothangeli: u humbulela - U divha muhumbulo muhulwane, puloto, fethuvhupo, nzulele na vhaanewa/ - vhabvumbwedzwa vha tshitori tsha fikishini - U fhambanya vhubvo ha zwiwo zwi no tendisea na zwi sa tendisei - U dzhenelela kha nyambedzano a tshi imelela muhumbulo wawe - U nyanyulea kha mihumbulo na tsivhudzo nga ṅdila ya u vhaahalela	U vhalana tshitori, tsumbo, fujokuloo (tshitori tsha vhubvo ha zwithu/ lungano lwa vhubvo ha zwithu) zwi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhalana: u humbulela zwi tshi bva kha thoho ya mathungo - U shumisa zwiṭṭaredzhi zwa u vhalana, tsumbo, u sikima, u sikena, ludungela lwa mathungo na ṅdivho ya murahu - U ita nyambedzano nga ha mihumbulo muhulwane, vhaanewa/ vhabvumbwedzwa na fethuvhupo - U ṭalutshedza ṅdila ine vhaṅwali vha shumisa ngayo divhaiṭi na luambo u buletshedza puloto, fethuvhupo na vhaanewa/ - vhabvumbwedzwa - U vhaalela ṅṭha e eṭhe nahone zwi tshi pfala - U ṅea muhumbulo nga ha puloto, thero na fethuvhupo - U ṅea zwiṭṭisi zwa nyito yo itwaho nga vhaanewa/vhabvumbwedzwa	U ṅwala tshitori tsumbo, fujokuloo, (ngano dza phukha/ngano dza vhalani) - U bveledza puloto, vhaanewa/ vhabvumbwedzwa na fethuvhupo - U nanga mathungo o teaho vhatsheshelesi na ṅdivho ya tshitori - U shumisa luambo nga ṅdila ya u tou humbulela nga maanda kha divhaiṭi yo fhambanaho - U ṭanganya mathungo a ita pharagirafu a tshi shumisa masala, maṭanganyi na ndogazwiga zwi re zwone. - U shumisa girama, mupeleṭo, na ndongazwiga zwi re zwone - U pulana, u ita mvetomveto na u khwinisa zwiṭori U ṅwala mbuletshedzo ya vhaanewa/ vhabvumbwedzwa - U nanga mathungo a elanaho na thoho - U sa bva kha thoho ya mathungo - U shumisa divhaiṭi ya u ṭalutshedza nga maanda maṭaluli manzhi - U shumisa figara dza muambo tsumbo, Maṭanyisi, mamethafore - U pulana, u ita mvetomveto na u khwinisa tshibvedzwa	U shuma na/ maipfi: maiti(jitidzina/ inifithivi), maṭaluli, maḍadzi, masala, maṭanganyi, tshakha dza madzina U shuma na/ nga mathungo: zwiṭatamennde, mbudzi, malaeli, maambiwaṭhiina maambelwa Thalutshedzo ya maipfi: mamethafore, maṭanyisi, maidioma, mirero Luambo lwa musanda makateli nyambahuvhili/ homonimi Mupeleṭo na ndongazwiga: kholoni, semikhholoni, zwiḍevhe, maḍeredanzi

GIREIDI YA 5 - THEMO YA 3				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraLa)	U vhala na U țalela	U řwala na U řekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 7-8	U thetshesha na u ita nyambedzano nga ha muvhigo wa mutsho Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • Nyitothangeli: u humbulela • U thetshesha u itela zwidodombedzwa zwo khetheaho • U ita nyambedzano nga ha mafhungo a ndeme • U řanganya mafhungo ane a khou bvelela na vhutshilo ha muthu ene muře • U ita nyambedzano nga ha zwine mutsho wa kwamisa zwone vhutshilo ha vhathu • U vhambedza nyimele dza fhethu ho fhambanaho a tshi sumbedza fhethu hune a hu takalela a tshi tikedza na nga mbuno. • U dzhenelela kha nyambedzana a tshi imelela muhumbulo wawe • U řivha mbonalo ya muvhigo wa mutsho: redzhiřitara na řřila ye luambo lwa shumiswa ngayo • U shumisa zwiřirathedzhi zwa vhudavhidzani u itela u davhidzana zwavhuři kha nyimele dza tshigwada • U řhathuvha na u řalutshedzela nga ha zwiibveledzwa zwinzhi zwa u tou vhona zwi konřaho	U vhala muvhigo wa mutsho u bvaho kha gurannřa, bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha řhoho ya mafhungo, řhohwana na zwiřanyiso • U shumisa zwiřirathedzhi zwa u vhala, tsumbo, u humbulela, u shumisa ludungela lwa tshibveledzwa na nyimele • U řivha na u řalutshedza zwi fanaho na zwi sa fani • U shumisa zwiřiratedzhi zwa u vhala tsumbo, u sikima u itela u wana zwidodombedzwa nga u angaredza, u sikena u itela u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho • U řivha řřila ye tshibveledzwa tsha dzudzanywa ngayo • U vhala tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwiřhu zwa u tou vhona, tsumbo, mapa • U řalutshedzela zwiřhu zwa u tou vhona • U shumisa mapa wa muhumbulo/notsi u řweledza mafhungo	U řwala muvhigo wa mutsho • U řanganya mafhungo a ita pharagirafu dzo fananaho zwavhuři hu tshi shumiswa masala, mařanganyi, malungekanyi na ndogazwiga zwi re zwone. • U řekedza mafhungo hu tshi shumisa mapa, tshati, girafu kana nyolo U shumisa maitele a u řwala • U pulana/u rangela u řwala • U ita mvetomveto • U dovholola • U dzudzanya • U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na • U řekedza	U shuma na/nga maipfi: Maiti , dzinaljiti (a no shumisa thangi ya u – u lima) masala, mařadziři, mařaluli, mařanganyi, madzina a ngelekanyo U shuma na/nga mafhungo: fhungotswiti, řhungo tsekano, řhungo mbumbano, tshifhinga tshi řaho řhalutshedzo ya maipfi: onomatopia, homonimi, phořisemi, mafhambanyi, pfanywa

GIREIDI YA 5 - THEMO YA 3				
Zwikili	U thetshelesa na U amba (OraLa)	U vhala na U talela	U n'wala na U n'kedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
	U thetshelesa na u fhindula zwi tshi bva kha litambwa Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugu ya u vhala, bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U humbulela zwi tshi bva kha thoho ya mafhungo/ • tshifanyiso • U dovha u anetshela bono la dirama nga u tevhakana ha zwiwo • U divha na u ita nyambedzano nga ha muhumbulo muhulwane, puloto, fhethuvhupo, nzulele na vhaanewa/ • vhabvumbedzwa • U thetshelesa u itela u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho • U shumisa zwidodombedzwa nga vhuronwane • U bvisela khagala mihumbulo na vhuḍipfi • U shumisa tshivhumbeo tsha luambo nga nḡila yone • U edzisela muanewa • U fhambanya ipfi na luambo lwa tshifhatuwo • U shandukisa redzhiṡara, tshivhumbeo tsha girama na maldioma	U vhala litambwa ji bvaho kha bugu ya u vhala kijasini kana Faela ya zwishumiswa zwa mudededzi (FZM) • U shumisa zwiṡiratedzhi zwa u vhala zwo fhambanaho, • tsumbo, u sikima, u sikena, lusevheḡi lwa mafhungo na u shumisa nḡivho ya murahu, • U ṡalutshedza nḡila ine vhanwali vha shumisa ngayo divhaipfi na luambo u buletshedza puloto, fhethuvhupo, nzulele na vhaanewa/ • vhabvumbedzwa • U ṡalutshedza nḡila ine vhanwali vha shumisa ngayo divhaipfi na luambo u buletshedza puloto, fhethuvhupo, nzulele na vhaanewa/ • vhabvumbedzwa • U ṡalutshedza nḡila ine mvelele kha zwifanyiso zwa muhumbulo zwa ita • U divha zwiitisi na mvelele kha zwibveledzwa zwa oraḡa na zwa u n'wala na u ṡalutshedza vhushaka hazwo • U vhalela nṡha, u shandukisa luvhilo ho teaho	U n'wala litambwa/ muhḡindulano • U sika vhaanewa/ • vhabvumbedzwa • U buletshedza fhethuvhupo • U bveledza puloto • U shumisa fomethe i re yone • U divha thounu kana mudi/vhuḡipfi • U pulana, u ita mvetomveto, u khwinisa tshibveledzwa • U n'wala mafhungo a tshi shumisa maambiawhwi na maambelwa • U bveledza mvetomveto ya u thoma i re na muhumbulo muhulwane na pharagirafu dzi tikedzaho dzo bveledzwa ho zwavhuḡi • U shumisa lipfanisi ja jiti ja nḡefungo • U shumisa girama, mupeleḡo na ndongazwiga nga nḡila yo teaho	U shuma na/nga maipfi: maiti (dzherandi – maiti a no thoma nga u – u lima) U shuma na/nga mafhungo zwitatamennde, tshivhumbo tsha mbudziso, malaeli, mafhungo a sa kondi, mafhungo mbumbano, maambiawhwi na maambelwa ṡalutshedzo ya maipfi: Okizimoroni Mupeleḡo na ndongazwiga Tshivhudzisi, semi-kholoni, zwiḡevhe
Vhege 9-10				

GIREIDI YA 5 - THEMO YA 4				
Zwikili	U thetshesesa na U amba (OraḒa)	U vhala na U ḑalela	U ḥwala na U nekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 1-2	U thetshesesa tshiṭori Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugu ya u vhala kijasini, bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyitothangeli: u humbulela - U ḑivha muhumbulo muhulwane, puloto, fhetuvhupo, nzulele na vhaanewa/ - vhabvumbwedzwa vha zwiṭori zwa fikishini - U buletshedza zwiwo - U ṇea muhumbulo nga ha ndeme dza matshilisano, mikhwa na mvelele kha zwiibveledzwa zwo fhambanaho - U vhudzisa na u ffindula mbudziso dzi ṭuṭulaho mihumbulo U tamba tshiṭori - U nanga mafhungo o teaho - U vhekanya zwiwo nga ṇḑila yone - U dzulela u sedza vhathu na u shandukisa tshifhatuwo, thempo, volumu na luvhilo nga ṇḑila yone - U bvisela khagala mihumbulo na vhuḑipfi nga ṇḑila ya u humbulela	U vhala tshiṭori tshi bvaho kha bugu ya u vhala kijasini, bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U humbulela zwi re ngomu kana magumo - U shumisa zwiṭiratedzhi zwa u vhala zwo fhambanaho, tsumbo, u sikima, u sikena, ludungela lwa mafhungo, na u shumisa ṇḑivho ya murahu - U topola na u ṇea muhumbulo nga ha vhaanewa/ - vhabvumbwedzwa, thero na zwithu zwi re kha tshiṭori tsha fikishini - U ṭalutshedza zwiitisi - na masiandaitwa - U humbula mihumbulo ya ndeme - U ita nyambwedzano nga ha mulaedza wo fhiriswaho - U ṭalusa na u sengulusa u nyanyulea zwi tshi bva kha tshiṭori - U ita nyambwedzano nga ha vhushaka vhukati ha vhaṭwali, vhaoli na vhavhali. - U shumisa ṭhalusamaipfi u itela mveledziso ya ḑivhaipfi [zwi tea u dovhololwa kha nyito inwe na inwe]	U ḥwala vhurifhi ha khonani /u dzhenisa dayari - U nzhudzanyo/tshivhumbeo tshi re tshone - U sumbedza u dzhiela nzhele vhatshesheleso na tshitaela - U shumisa thounu nga ṇḑila yo teaho - U pulana u ita mvetomveto na u khwiniisa tshibveledzwa, ho sedzwa kha u khwinisa luambo, mupeleṭo, zwiifinga na u ṭanganya mafhungo a ita pharagirafu dzi tevhekanaho - U shumisa maṭanganyi, tsumbo, hone-ha, pfanywa na mafhambanyi u ṭanganya mafhungo a ita pharagirafu dzo tevhekanaho - U shumisa mupeleṭo na ndongazwiga zwi re zwone	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo U shuma na maipfi: u thangelangeladzina, maṭaluli, madzina na masala U shuma na mafhungo: ṇefhungo, tshitiwa, ipfi ṭithi vhudzuloni ha manzhi, fhungodavhi ja nyimele Mupeleṭo na ndongazwiga Khethekanyo ya maipfi, ṭhalusamaipfi, majedere- danzi

GIREIDI YA 5 - THEMO YA 4				
Zwikili	U thetshesesa na U amba (OraḒa)	U vhala na U ḑalela	U ḥwala na U ḥekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
		U vhuṣa mihumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eḥe • U dovha a anetshela tshiḑori kana mihumbulo mihulwane nga mafhungo a re vhukati ha 3 na 5 • U bvisela khagala u nyanyuwa sa ḥḑila ya u ḥindula kha zwibveledzwa zwo vhalwaho • U vhambedza na vḥutshilo ha ene muḥe • U ita tsedzuluso pfufhi ya bugu hu tshi shumiswa fureme yo teaho lwa oraḒa • U vhambedza bugu/zwibveledzwa zwo vhalwaho		

GIREIDI YA 5 - THEMO YA 4				
Zwikili	U thetshesha na U amba (Oraḷa)	U vhala na U ṭalela	U ṅwala na U ṅekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 3-4	U thetshesha muvhigo, tsumbo, mafhungo, zwithu zwine zwa khou itea nga tshenetsho tshifhinga Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyitothangeli: u humbulela - U ḡvha muhumbulo muhulwane na zwidodombedzwa zwo khetheaho - U vhambedza na vhutshilo ha ene muṇe - U bvisela khagala na u imelela muhumbulo wawe a tshi ṅea na mbuno/zwititsi - U vhudzisa mbudziso dza ndeme dzine dzi si vhe na phindulo dzi re khagala - U fhindula mbudziso dzi konḡaho/dza tsatsatadzo o thoma a humbula - U ita nyambedzano nga ha fomethe, mbonalo, kushumisele kwa luambo na tshivhumbeo tsha tshibveledzwa U ṅea muvhigo wa oraḷa - U shumisa tshivhumbeo tsho teaho: mathomele, mutumbu na mathedziselo - U ṅea muhumbulo muhulwane na zwidodombedzwa zwi u tikedzaho - U shumisa luambo lwa muvhili nga ṅḡila yone na zwikili zwa u ṅekedza, tsumbo, u amba u tshi sedza vhathu, volumu - U dzhenelela kha nyambedzano - U sa bva ṅḡa ha ṭhoho ya mafhungo - U ṅea muvhigo u pfalaho - U bvela phaṇḡa na nyambedzano - U sumbedza u vhavhalela pfanelo na vhuḡipfi ha vhaṅwe	U vhala tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwine zwa tou vhone (tsumbo, zwifanyiso/nyolo/mimapa) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa ya Mudededzi - U rangela u vhala: u humbulela nga u shumisa ṭhoho, ṭhohwana na zwifanyiso - U ita nyambedzano nga ha mihumbulo mihulwane na zwidodombedzwa zwo khetheaho - U ṅea muhumbulo nga ha u nanga zwifanyiso zwi re kha tshibveledzwa - U shumisa zwitirathedzhi zwa u vhala, tsumbo, u humbulela na u shumisa ludungela lwa tshibveledzwa na nyimele - U kovhekana mihumbulo na u ṅea tsivhudzo nga u tou humbulela - U bvisela khagala na u imelela muhumbulo wawe a tshi ṅea na zwititsi/mbuno - U vhudzisa mbudziso dza ndeme dzine dzi si vhe na phindulo dzi re khagala - U fhindula mbudziso dzi no konḡa o thoma a humbula - U shumisa mapa wa muhumbulo/notsi u nweledza mafhungo - U shumisa ṭhalusamaipfi u itela mveledziso ya ḡvhaipfi (zwi tea u dovhololwa kha nyito inwe na inwe)	U ṅwala muvhigo - U ṅwala muvhigo a tshi shumisa fureme - U vhekanya mafhungo nga u tevhekana - U shumisa girama, mupeleṭo na ndongazwiga zwo teaho. - U ṅekedza mushumo wo kunaho hu tshi shumiswa tshivhumbeo tshone, sa ṭhoho, u ita zwikhala hu tshi itelwa u ita pharagirafu, nz. U shumisa maitele a u ṅwala - U pulana/rangela u ṅwala - U ita mvetomveto - U dovholola - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na - U ṅekedza	U shuma na/nga maipfi: maṭanganyi, mamudi U shuma na/nga mafhungo: fhungodavhi dzina, fhungo- davhi ḡa ḡṭaluli, fhungodavhi ḡa nyimele Thalutshedzo ya maipfi: pfanywa, mafhambanyi, homonimi, phoḡisemi Mupeleṭo na ndongazwiga: Khethekanyo ya maipfi, ṭhalusamaipfi, maḡedere- danzi

GIREDI YA 5 - THEMO YA 4				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraḌa)	U vhalana u ṭalela	U ṅwala na U ṅekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 5-6	U thetshesha na u ita nyambedzano nga ha tshibveledzwa tsha mafhungo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • Nyitothangeli: u humbulela • U dzhenelela kha nyambedzano, u ṭalutshedza muhumbulo wawe • U divha na u ṭalutshedza zwiitisi • U ṅea muhumbulo nga ha ndeme dza matshilisano, mikhwa na mvelele • U vhudzisa mbudziso dza ndeme • U bvisela khagala na u khwaṭhisedza muhumbulo wawe a tshi tikedza nga mbuno • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhudavhidzani u itela u davhidzana zwavhuḍi kha zwigwada	U vhalana tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwithu zwa u tou vhone, tsumbo, mapa/girafu/tshati/ thebulu Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhalana zwo fhambanaho a tshi itela u kona u divha muhumbulo mihulwane na ine ya i tikedza • U nweledza mafhungo • U ṭalutshedzela zwithu zwine zwa vhone • U shumisa ṅdivho ya murahu kana ludungela lwa tshibveledzwa u itela u wana ṭalutshedzo/ • mafhungo nga vhuḍalo • U humbulela hu tshi itelwa u dzhia tsheo • U bvisa mafhungo a tshi bva kha zwithu zwine zwa tou vhone u ya kha tshivhumbeo tsha u tou anetshela	U ṅwala maanea a mbuletshedzo Tshibveledzwa tsha vhusiki (pharagirafu ṅṅa) • U nanga mafhungo a elanaho na ṭhoho • U sa bva ṅṅa ha ṭhoho ya mafhungo • U shumisa divhaipfi ya mbuletshedzo nga maanda kha mutevhe wa maṭaluli • U shumisa figara dza muambo, tsumbo, mafanyisi na mamethafore • U ita mutevhe wa maga kana zwiwo nga u tevhekana na u ṭalutshedza mutevhe uyo U shumisa maitele a u ṅwala • U pulana/rangela u ṅwala • U ita mvetomveto • U dovhola • U dzudzanya • U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na • U ṅekedza	U shuma na/nga maipfi: maṭaluli, na fhungodavhi la ṭaluli kha fhungo kha nedza, mbudziso fhungodavhi la dzina, fhungodavhi la ṭiti U shuma na/nga mafhungo: fhungodavhi la dzina, fhungodavhi la ṭiti, kha nedza, fhungo la mbudziso Ṭalutshedzo ya maipfi mamethafore, mafanyisi, mirero maidioma makateli, luambo lwa musanda Mupeleto na ndongazwiga: kushumisele kwa ṭalusamaipfi, khethekanyo ya maipfi

GIREIDI YA 5 - THEMO YA 4				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraḒa)	U vhala na U ṭalela	U ṛwala na U ṛekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 7-8	U thetshesha na u ita nyambedzano nga ha tshibveledzwa tsha ndaela, tsumbo, risipi, masia/mabuḑo • Nyito thangeli: u humbulela • U humbula maitele a zwithu • U ita nyambedzano nga ha mbonalo ya tshibveledzwa tsha ndaela • U dzhiela nzhele ṭhoḥo dza ndeme • U ṛea ndaela dzi pḑalaho, tsumbo, <i>Kuifele kwa tie</i> • U ita notsi na u tevhedza ndaela dzo vhaliwaho • U vhudzisa mbudziso u itela u pfesesa • U ṛea muhumbulo u itela u pfesesa ndaela	U vhala tshibveledzwa tsha ndaela, tsumbo, risipi, masia/mabuḑo • U sengulusa zwitaluli zwa tshibveledzwa: nzudzanyo na milayo ya zwibveledzwa zwa ndaela • U dzudzanya ndaela dzo vhlilinganaho • U shumisa zwitjirathedzhi zwa u vhala na u pfesesa nga ṛḑila yo teaho: u sikena • U sumbedza u pfesesa tshibveledzwa na u ri tshi shumisa hani: u vhala ha ṭitherala • U ḑivha na u ṭalutshedza zwivhumbeo zwo ṭhambanaho, kushumisele kwa luambo na ndivho • U ḑivha na u ṭhaṭhuvha ridzhisiṭara ya tshibveledzwa • U pfesesa na u shumisa zwibveledzwa zwa mafhungo nga ṛḑila yo teaho • U vhambedza risipi kana ndaela mbili dzisa fani	U ṛwala tshibveledzwa tsha mafhungo • U dzudzanya nga u tevhekana • U ita mutevhe wa zwishumiswa na thimbanywa dza u bika • U shumisa ṭhalusamaipfi • U shumisa malaali • U bveledza fureme ya u ṛwala • U shumisa mafurase a u ṭumanya na ngona dza nzudzanyo • U ṭalutshedza maitele a zwithu • U dzudzanya maipfi na mafhungo nga ṛḑila yo teaho U shumisa maitele a u ṛwala • U pulana/rangela u ṛwala • U ita mvetomveto • U dovhola • U dzudzanya • U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na • U ṛekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo U shuma na/nga maipfi: matsinde, thangi na mitshila U shuma na/nga mafhungo: pḑano ya ṭiti na ṛefhungo, ṭifurase ṭa ṭiti, kujoso, mafurase Ṭalutshedzo ya maipfi: mafhambanyi, pfanywa, methonimi/mavhuvhisi Mupeleṭo na ndongazwiga Kushumisele kwa ṭhalusamaipfi, mveledziso ya ḑivhaipfi
Vhege 9-10	U LINGA HA SAMETHIVI			

GIREDI YA 6

GIREDI YA 6 - THEMO YA 1				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraLa)	U vhalana na U talela	U ntwala na U nkedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 1 - 2	U thetshesha mivhigo ya radio kana gurannda na u ita nyambedzano ya mafhungo ane a khou itea nga tshenetshe tshifhinga - Nyitothangeli: u humbulela - U thetshesha zwidodombedzwa zwo khetheaho kha mbekanyamushumo dza radio na thelevishini - U divha uri kuvhونهle kwa u vhona sia jithini la zwithu ku sikea hani - U vhudzisa mbudziso dza ndeme dzine dza nea khaedu na u toda inwe thalutshedzo - U thetshesha mafhungo a re kha zwibveledzwa zwo fhambanaho zwa oraLa : mivhigo na u nweledza mihumbulo mihulwane - U bveledza u tata ho linganelaho kha zwithu zwi yelanaho na mafhungo na zwi neaho khaedu - U bvisela khagala mihumbulo na u u tikedza nga vhuṭanzi ho khwaṭhaho - U thetshesha nga mafufufu hu na u vhavhalela - U dzhela nṭha mihumbulo ine ya lwa/ kuḡana na yawe na u fhiindula kha nyimele nga ndila yo teaho - U ita nyambedzano nga ha vhungoho ha mafhungo nga u a vhambedza na zwine zwo zwa mafhungo	U vhalana atikili ya gurannda zwi tshi bva kha buguparwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyito dza u rangela u vhalana: u humbulela ho sendekwaho kha thoho ya mafhungo na/kana zwifanyiso - U divha na u ita nyambedzano nga ha yoṭhe milaedza ya mvelele i re khagala na yo dzumbamaho - U shumisa zwitṭhathedzhi zwo fhambanaho zwa u vhalana itela u pfesesa zwine zwa khou vhalwa: u vhalana nṭha u itela u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho (u sikena) u vhalana u itela u wana mihumbulo mihulwane (u sikima), u humbulela - U ita nyambedzano nga ha uri mulaedza u nga shumiswa hani - U ita nyambedzano nga ha uri thekhiniki dzo shumiswa nga vharhwalu, vhaoli, vhadzhi vha zwinepe dzo bvisela hani khagala kuvhونهle kwo khetheaho kwa jifhasi - U tumbula na u ṭalutshedza mvelele kana mathedzisele ane a takalelwa - U humbulela na u nea dzinwe ndila musi a tshi khou lingedza u tandulula thaidzo	U ntwala athikili ya gurannda - U shumisa thoho na thohwana dza mafhungo, pharagirafu thangeli, u fhiindula mbudziso dza ngaho Nyi, Mini, Ngathi, Lini, Ngani na Hani - U ntwala thoho ya fhuṅgo na u dzhena mafhungo o teaho u itela u bveledza pharagirafu dzo tevhekanaho - U nanga, u khethekanya na u vhea nga zwigwada mafhungo a bvaho kha zwiko zwo fhambanaho - U pulana, u ita mvetomveto na u khwinisa tshibveledzwa - U vhuisa mihumbulo kha na u sengulusa vhuṭwali na mushumo wa vhusiki - U ntwala zwavhuḡi nga muṭwalo wavhuḡi, a tshi ntwala maledere nga kuṭwalele kwone U shumisa tshivhumbeo tshi vhonele: - Mathomele - Mutumbu - Magumo/mathedzisele	U shuma na/nga maipfi: madzina, masala, maaravhi, zwifhinga U shuma na/nga mafhungo: nefhungo, pfano ya nefhungo na jiti, mafhungo o tou vhiḡwaho (maambelwa) Mupeleto na ndongazwiga khethekanyo ya maipfi, kushumisele kwa ṭhalusamaipfi, tshithoma, khoma, kholoni, semi-kholoni, tshivhudzisi na tshigagarukela

GIREDI YA 6 - THEMO YA 1				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraLa)	U vhala na U talela	U n'wala na U n'kedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 3 - 4	U thetshesha na u ita nyambedzano nga ha folukujoo, tsumbo, lungano lwa tsiko/lungano lwa vhahali - Nyitothangeli: u humbulela - U humbula zwiwo nga mufevhe u re wone na u shumisa tshifhinga - nga n'ila yone - U dzhenelela nga n'ila yavhudi nga tshifhinga tsha nyambedzano dza zwigwada - U qivha uri kuvhonele kwa u vhona sia lithihi zwi sikea hani na na masiandaitwa a hone kha vhatshetsheshe - U ita nyambedzano nga ha vhaanewa/ - vhabvumbwedza - U ita nyambedzano nga ha puloto, khudano na fhethuvhupo - U ita nyambedzano nga ha milaedza i re kha tshibveledza - U sedzulusa maitele a zwithu a mvelele, ndeme na zwine vhatu vha tenda khazwo - U sedzulusa phambano vhukati ha zwiwhuya na zwiwhi	U vhala folukujoo, lungano lwa tsiko/lungano lwa vhahali zwi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyito dza u rangela u vhala, tsumbo, u humbulela ho disendekaho kha thoho na/kana zwiifanyiso - Zwiitirathedzhi zwa u vhala: u sikena, u sikima, u humbulela, u talela, zwiibveledza zwo fhambanaho zwi re na zwithu zwa u tou vhona, u itela u talutshedzela - U ita nyambedzano ya zwiitwa zwa ngano dza phukha, tsumbo, vhaanewa na milaedza - U talutshedza kutshatshuvhele na vhuqipi hga u angaredza zwa tshibveledza tshoqhe - U tumbula na u buletshedza mvelele kana magumo a takalelwaho - U shumisa thalusamaipfi u itela mveledziso ya qivhaipfi	U n'wala folukujoo, lungano lwa tsiko/lungano lwa vhubvo ha zwithu - U n'wala hu na ndivho ya u bveledza vhuqe, ya u wanulusa, u tamba, u humbulela na vhusiki - U lingedza u funza ngudo nga ha mikhwa - U shumisa vhaanewa vha sa tshili - U shumisa qivhaipfi yo teaho - U tujula muhumbulo nga ha thoho na u bveledza muhumbulo - U bvisela khagala mihumbulo nga n'ila i pfalaho nga u tevhokana hayo - U vhuisa mihumbulo na u thathuvha tshibveledza na mushumo wa vhusiki - U bveledza mvetomveto ya u thoma hu na u dzhiela nzhele muhumbulo muhulwane, luambo na milayo yo teaho u itela ndivho yo khetheaho na vhatshetsheshe U shumisa maitele a u n'wala: - U pulana/rangela u n'wala - U ita mvetomveto - U dovholola - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na - U n'kedza	U shuma na/nga maipfi: madzina zwao na madzina a ngelekanyo U shuma na/nga /ngamafhungo: tshifhinga tsha zwino, tshifhinga tsho fhelaho, tshifhinga tshi daho Talutshedzo ya maipfi: Pfanywa, Mirero Makateli Luambo lwa musanda mamethafore, maidioma Mupeleto na/nga ndongazwiga: Kushumisele kwa thalusamaipfi

GIREIDI YA 6 - THEMO YA 1				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraLa)	U vhala na U talela	U n'wala na U n'kedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 5-6	U thetshesha tshibveledzwa tsha u kwengweledza, tsumbo khungedzelo ya radio - Nyithangeli: u humbulela - U vhudzisa mbudziso dzi tfulalaho mihumbulo a tshi shumisa luambo lwo teaho - U divha mihumbulo i thambanaho na yawe - U hanedza kuhumbulele kwo thambanaho na kwawe a tshi tikedza tseo iyo - U dzhenelela hu na u vhuedza kha nyambedzano dza zwigwada - U kovhekana mihumbulo na u nea kuvhonele kwawe kwa zwithu kha thoho dzi neaho khaedu nga ndila i pfalaho, tevheleleaho nahone yo dzudzanyeaho zwavhuḍi - U bveledza khandzano i pfalaho i re na mbuno u itela u khwaḥisedza mihumbulo. - U sedzesa kha mbuletshedzo	U vhala tshibveledzwa tsha u kwengweledza tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyito dza u rangela u vhala: tsumbo, u humbulela ho sendekwaho kha thoho ya mafhungo kana zwifanyiso - U shumisa zwijirathedzhi zwa u vhala zwo thambanaho u itela u pfesesa zwine zwa khou vhalwa: u sikena, u sikima, u humbulela - U divha na u ita nyambedzano nga ha ndeme dza mvelele na matshiliso dza re kha zwibveledzwa - U talutshedzela milaedza ya lutamo lwa muḥwali na i si ya lutamo lwa muḥwali - U divha kuvhonele kwa zwithu kwo thambanaho kha zwibveledzwa zwi konḍaho na u nea kuvhonele kwa zwithu kwo sendekwaho kha vhuḥtanzi vhu re kha tshibveledzwa - U ita nyambedzano nga ha u thambana ha ndeme dza matshiliso na mvelele kha zwibveledzwa - U shumisa thalusamaipfi u itela mveledziso ya divhaipfi	U n'wala tshibveledzwa tsha u kwengweledza tsumbo, tshipitshi/khungedzelo - U tokonya u thindula nga u nyanyuwa - U ita pfulufhedziso - U tokonya vhatsheshelesi - U pulana, u ita mvetomveto na u khwinisa tshibveledzwa - U tfula mihumbulo nga ha thoho na u bveledza mihumbulo - U sedzulusa na u thathuvha tshibveledzwa na mushumo wa vhusiki - U bvisela khagala mihumbulo nga ndila i pfalaho i tevhekanaho - U sumbedza u pfesesa tshitaela na ridzhisiṭara - U fhirisa mulaedza nga ndila i pfalaho nahone yo teaho - U n'wala thoho ya fhungo hu tshi katelwa mafhungo a yelanaho nayo u itela u bveledza pharagirafu dzi tevhekanaho - U nea mafhedziselo na u ita themnndelo - U tumbula na u buletshedza mvelelo kana mafhedzisele a takalelwaho	U shuma na/nga /nga maipfi: matanganyi U shuma na/nga mafhungo: mafhungo a sa kondi, mafhungo a kondaho Thalutshedzo ya maipfi: maidaoma na mirero Makateli Luambo lwa musanda

GIREIDI YA 6 - THEMO YA 1				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraḒa)	U vhala na U ṭalela	U ṛwala na U ṛekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 7 - 8	U thetshesha na u ita nyambedzano nga ha mufhindulano - Nyitothangeli: u humbulela - U thetshesha u itela u wana mafhungo a re kha zwibveledzwa zwo thambanaho zwa oraḒa - U nweledza mihumbulo mihulwane, u dzhiela ṛṭha zwidodombedzwa zwo khetheaho - U dzhenelela nga ṇḒila ya phaṭho nga tshifhinga tsha nyambedzano dza zwigwada - U divha na u ita nyambedzano nga ha mbonalo dza ndeme - U ita nyambedzano nga ha nyimele, luambo lwa muvhili lwa muambi, magudiswa, ridzhisiṭara na kunangelwe kwa maipfi - U ita nyambedzano nga ha fomethe ya tshibveledzwa	U vhala Ḓitambwa Ḓi sa konḒi kana Ḓirama i bvaho kha bugupfarwa, bugu ya u vhala kilasini kana Faela ya Zwishumiswa ya Mudededzi (FZM) - Nyito dza u rangela u vhala: u humbulela ho sendekwaho ṭhoho ya mafhungo kana zwifanyiso - U ṭalutshedza thero, puloto, fhethuvhupo na vhaanewa/ vhabvumbwedzwa - U ita nyambedzano nga ha mumbulo wa muṛwali - U shumisa ṭhalusamaipfi u itela mveledziso ya divhaipfi	U ṛwala mufhindulano - U dzumbulula vhaanewa na ṭṭhuthwedzo - U wana thounu na nyimele - U sika kana u engagedza kha khudano i re hone - U bveledza mvetomveto ya u thoma hu tshi dzhiela ṛṭha mumbulo mihulwane - U sumbedza u pfesesa tshitaela na ridzhisiṭara - U sedzulusa na u ṭṭhuthvha tshibveledzwa na mushumo wa vhusiki - U shumisa mafhungo mbumbano na a konḒaho o thambanaho	U shuma na mafhungo: mafhungo a sa konḒi, mafhungo a konḒaho Ṭhalutshedzo ya maipfi: pfanywa, mafhambanyi Mupeleṭo na ndongazwiga: zwidvhe

GIREIDI YA 6 - THEMO YA 1				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraḌa)	U vhalana u ṭalela	U ṅwala na U ṅekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 9-10	U thetshesha na u ita nyambedzano nga ha tshirendo - Nyitothangeli: u humbulela - U bvisela khagala u nyanyulea nga ṅila ya u vhavhalela - U dzhenelela nga ṅila yavhuḡi nga tshifhinga tsha nyambedzano dza zwigwada - U ṅea muhumbulo nga ha masiandaitwa a mubvumo na zwithu zwa u tou vhona zwi ngaho sa mutevhetsindo, u ita ndovhololo, u ita ndovhololo ya mubvumo (ajithresheni) na mbambedzo - U ṭalutshedzela mafhungo a tshirendo - U ita manweledzo a tshirendo - U ita nyambedzano nga ha mutevhetsindo na raimi - U ita nyambedzano nga ha zwivhumbeo zwo fhambanaho zwa zwirendo - U ita nyambedzano nga ha zwivhumbeo zwa zwirendo	U vhalana tshirendo tshi sa konḡi tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyito dza u rangela u vhalana tsumbo, u humbulela ho ḡisendekeho kha ṭhoho ya mafhungo na/kana zwiifanyiso - U vhalana ṅha nga thempho yo teaho, mubulo wa maipfi u pfalaho, na u shumisa mafurase nga ṅila yone - U dzudzanya ṅila ine tshibveledzwa tsha vhalwa ngayo uri tshi tee vhatshetsheshele - U sumbedza u pfesesa tshibveledzwa, vhusaka hatsho na vhutshilo ha ene muṅe - U ḡivha na u sengulusa zwiṭalusi zwo fhambanaho kha lushaka lwa jitheretsha kana tshakha dza zwibveledzwa, tsumbo, mutevhetsindo, raimi, mafanyamuthu, mamethafore - U shumisa ṭalusamaipfi u itela mveledziso ya ḡivhaipfi	U ṅwala tshirendo - U shumisa ajithresheni, (khontsonentsi na asonentsi), methafore, mafanyisi - U shumisa luambo lwa mbuletshedzo - U pulana, u ita mvetomveto na u khwinisa tshibveledzwa, - U ṅekedza mvetomveto ya u thoma hu na u dzhiela nzhele muhumbulo muhulwane - U sumbedza u pfesesa tshitaela na ridzhisiṭara - U sedzulusa na u ṭaṭhuvha tshibveledzwa na mushumo wa vhusiki U shumisa maitele a u ṅwala: - U pulana/rangela u ṅwala - U ita mvetomveto - U dovholola - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na - U ṅekedza	U shuma na maipfi: u rangeladzina U shuma na mafhungo: zwiṭatamennde, mbudziso na malaali Ṭalutshedzo ya maipfi: ajithresheni (khontsonentsi na asonentsi), mamethafore, mafanyisi, mafanyamuthu

GIREIDI YA 6 - THEMO YA 2				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraḐa)	U vhala na U ḑalela	U ḥwala na U nekeda	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 1-2	U thetshesha na u ita nyambedzano nga ha tshibveledzwa tsha ndaela, tsumbo, risipi, masia • Niyito thangeli: u humbulela • U humbula maitele a zwithu • U ḑivha mbonalo ya tshibveledzwa tsha ndaela • U dzhiela nḑha ḑoho dza ndeme • U ḥea ndaela dzi pḑalaho, tsumbo, kuitele kwa tie • U ita notsi na u tevhedza ndaela dzo vhalwaho • U vhudzisa mbudziso u itela u ḑandavhudza • U ḥea muhumbulo u itela ḑandavhudzo ya ndaela	U vhala risipi kana tshinwe tshibveledzwa tsha ndaela • U sengulusa zwitalusi zwa tshibveledzwa: nzudzanyo na milayo ya zwibveledzwa zwa ndaela • U dzudzanya ndaela dzo vilanganaho • U shumisa zwijirathedzhi zwa u vhala na zwa u pfesesa: u sikena • U sumbedza u pfesesa tshibveledzwa na uri tshi shuma hani: u vhala ha ḑitherala • U ḑivha na u talutshedza zwivhumbeo zwo fhambanaho, kushumisele kwa luambo na ndivho • U ḑivha na u ḑaḑuvha ridzhiḑitara ya tshibveledzwa • U pfesesa na u shumisa zwibveledzwa zwa mafhungo nga ndila yo teaho • U vhambedza risipi kana ndaela mbili dzo fhambanaho	U ḥwala tshibveledzwa tsha ndaela tsumbo, kuitele kwa tie • U dzudzanya nga u tevhekana hazwo • U ita mutevhe wa zwishumiswa na thimbwanywa dza u bika • U shumisa ḑalusamaipfi • U shumisa malaeli • U bveledza fureme ya tshibveledzwa • U shumisa mafurase a u ḑanganya na ngona dza nzudzanyo • U talutshedza maitele • U dzudzanya maipfi na mafhungo nga ndila yo teaho	U shuma na/nga maipfi: matsinde, thangi na mitshila U shuma na/nga mafhungo: ḥefhungo, tshiitwa Ṗalutshedzo ya maipfi: khethekanyo ya maipfi, kushumisele kwa ḑalusamaipfi

GIREIDI YA 6 - THEMO YA 2				
Zwikili	U thetshelesa na U amba (OraLa)	U vhala na U talela	U ṛwala na U ṛkedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 3-4	U thetshelesa nganea Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyitothangeli: u humbulela - U thetshelesa mafhungo a bvaho kha nganea - U thetshelesa u itela u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho - U ḑivha mulaedza muhulwane - U ṭumanya na vhutshilo ha ene mune - U ita nyambedzano nga ha mihumbulo mihulwane na zwidodombedzwa zwo khetheaho - U shumisa mafhungo a bvaho kha tshibveledzwa kha u fiindula - U ita nyambedzano nga ha ndeme dza matshilisano, mikhwa na mvelele zwi re kha tshibveledzwa U dzhenelela kha nyambedzano ya tshigwada - U sielisana - U sa bva nḑa ha ṭhoho ya mafhungo - U vhudzisa mbudziso dzi yelanaho na mafhungo - U bvela phanḑa na nyambedzano - U fiindula mihumbulo ya vhaṛwe hu na u vhavhalela na u ṭhonifha	U vhala nganea ṭhukhu Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho ya mafhungo na u ita nyambedzano i elanaho na thero/mafhungo - U ḑivha na u ṭalutshedza zwiwo zwihulwane - U ḑivha na u ita nyambedzano nga ha kuvhonele kwa zwithu - U ita nyambedzano nga ha vhaanewa/ - vhabvumbwedzwa - U ḑivha na u ita nyambedzano nga ha vhuḑipfi ho bviselwaho khagala - U vhambedza zwiwo na vhaanewa - na vhutshilo ha ene mune - U shumisa zwitṛatedzhi zwinzhi zwa u vhala, - U ita nyambedzano nga ha tshivhumbeo, kushumisele kwa luambo, ndivho na vhatshetshesi - U ḑivha phambano vhuḑati ha nganeavhutshilo/ - dayari na zwiṭori - U shumisa ṭhalusamaipfi u itela mveledziso ya ḑivhaipfi	U ṛwala tsedzuluso ya bugu - U shumisa fureme - U rangela u ṛwala : u thetshelesa mafhungo a bvaho kha nganea yo vhalwaho - U nanga mafhungo o teaho u itela ndivho - U shumisa luambo na tshivhumbeo tsha tshibveledzwa zwo teaho - U shumisa fomethe i re yone - U dzudzanya mafhungo nga u tevhekana hao - U shumisa girama, mupeleṭo na ndongazwiga zwo teaho, hu tshi katelwa na ṭipfanisi la nefhungo na ṭiti - U shumisa ṭhalusamaipfi u itela mupeleṭo na mveledziso ya ḑivhaipfi U shumisa maitele a u ṛwala: - U pulana/rangela u ṛwala - U ita mvetomveto - U dovholola - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na - U ṛkedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo U shuma na/nga maipfi: maiti U shuma na/nga mafhungo: tshifhinga tsha zwino, tshifhinga tsho fhelaho, tshifhinga tshi ḑaho Mupeleṭo na ndongazwiga kushumisele kwa ṭhalusamaipfi,

GIREIDI YA 6 - THEMO YA 2				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraLa)	U vhala na U țalela	U řwala na U řekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
		U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eřhe • U dovha a anetshela tshĩřori kana mihumbulo mihulwane nga mafhungo 3 u ya kha 5 • U bvisela khagala u nyanuwa sa nřila ya u řhindula kha zwibveledzwa zwo vhalwaho • U livhanya na tshenzhemo ya vhutshilo ha ene muře • U vhambedza bugu/ zwibveledzwa zwo vhalwaho		
Vhege 5 - 6	U thetshesha na u ita nyambedzano nga ha tshĩřori • Nyitothangeli: u humbulela • U řivha thero, u vhudzisa mbudziso na u vhambedza mihumbulo na tshenzhemo ya vhutshilo ha ene muře • U řivha na u ita nyambedzano nga ha uri u vhona sia řithihi zwi sikea hani • U ita nyambedzano nga ha u řhindula tshibveledzwa • U livhanya na vhutshilo ha ene muře • U ita nyambedzano nga ha ndeme dza matshilisano, mikhwa na mvelele zwi re kha tshibveledzwa na u řea muhumbulo nga ha uri izwi zwo řhiriswa hani kha tshibveledzwa, tsumbo, u vhona sia řithihi • U shumisa zwikili zwa u řekedza, tsumbo, vořumu, luvhilo, u awela, kuimele, na u amba nga u sumbedza, nz.	U vhala tshĩřori tshi bvaho kha bugupfarwa, bugu ya u vhala kijasini kana Faela ya Zwisnumiswa zwa Mudeddzi (FZM) • Nyito dza u rangela u vhala: u humbulela ho sendekwaho kha řthoho ya mafhungo na/kana zwiřanyiso • U vhalela řřha na u vhalela mbiluni, u dzudzanya zwiřirathedzhi zwa u vhala u itela uri zwi kone u tea ndivho na vhatsetshelesi • U ita nyambedzano nga ha ndeme, matshilisano, mikhwa na mvelele zwi re kha zwibveledzwa • U řalutshedzela na u ita nyambedzano nga ha mulaedza • U sumbedza u pfesesa tshibveledzwa, vhuřhaka hatsho na vhutshilo ha ene muře, ndivho yatsho na uri tshi shuma hani	U řwala tshĩřori • U sika vhaanewa vhane vha tendisea • U sumbedza nřivho nga ha muanewa, puloto, řethuvhupo, khuřano, mařhakheni • U topola puloto, zwiwo zwiulwane hu tshi shumiswa řujoutshathi - mathomo (mathomele), vřukati (u bveledza mafhungo, mařhakheni), magumo (thasululo) • U dzudzanya nga u tevhekana • U bvisela khagala mihumbulo nga nřila ine ya řfala na u tevhekana • U shumisa thero kana mulaedza	U shuma na/nga maipfi: maiti matikedzi U shuma na mafhungo: tshifhinga tsha zwino řhalutshedzo ya maipfi: Maidioma

GIREIDI YA 6 - THEMO YA 2				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraLa)	U vhalana na U talela	U n̄wala na U n̄kedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 7 - 8	U thetshesha na u ita nyambedzano nga ha tshibveledzwa tsha mafhungo, tsumbo, muvhigo wa mutsho Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • Nyitothangeli: u humbulela • U thetshesha u itela u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho • U ita nyambedzano nga ha u shumisea ha mafhungo • U t̄anganya/livhanya mafhungo na vnutshilo ha ene mune • U ita nyambedzano nga ha masiandaitwa a mutsho kha vhathu • U vhambedza nyimele ya fhethu ho fhambanaho, u sumbedza fhethu hune ha takalelwa hu tshi tikedzwa nga zwiitisi • U dzhenelela kha nyambedzano, u imelela/ khwaṭhisedza muhumbulo wawe • U ḡivha mbonalo ya mivhigo ya mutsho: ridzhisiṭara na n̄ila ye luambo lwa shumiswa ngayo • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u dzhenelela u itela u davhidzana zwavhuḡi kha nyimele dza zwigwada • U ṭatutshedzela na u ita nyambedzano nga ha zwiibveledzwa zwi re na zwithu zwa u tou vhona zwi konḡaho	U vhalana tshibveledzwa tsha mafhungo, tsumbo, muvhigo wa mutsho u bvaho kha gurannḡa, bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhalana: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoḡo ya mafhungo na zwiṭanyiso • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhalana: u sikima u itela u wana muhumbulo nga u angaredza, u sikena u itela u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho • U ḡivha n̄ila ye tshibveledzwa tsha dzudzanywa ngayo • U vhambedza zwi fanaho na zwi sa fani fhethu ho fhambanaho • U vhalana tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwithu zwa u tou vhona, tsumbo, mapa • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhalana, tsumbo, u humbulela • U shumisa ludungela lwa tshibveledzwa na nyimele • U ṭatutshedzela zwithu zwa u tou vhona • U shumisa ṭhalusamaipfi u itela mveledziso ya ḡivhaipfi	U n̄wala tshibveledzwa tsha mafhungo, tsumbo, tshati ya mutsho • U nanga zwithu zwa u tou vhona na mafhungo o teaho u itela ndivho • U n̄kedza mafhungo hu tshi shumiswa mapa, tshati, girafu kana daiagiram U shumisa maitele a u n̄wala • U pulana/rangela u n̄wala • U ita mvetomveto • U dovholola • U dzudzanya • U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na • U n̄kedza	U shuma na/nga maipfi: maṭaluli U shuma na/nga mafhungo: tshifhinga tsho fhelaho Mupeleṭo na ndongazwiga Kushumisele kwa ṭhalusamaipfi
	Vhege 9-10			
U LINGA HA SAMETHIVI				

GIREIDI YA 6 - THEMO YA 3				
Zwikili	U thetshelesa na U amba (OraLa)	U vhalwa na U țalela	U řwala na U řekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 1-2	U ita nyambedzano nga ha nganea Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • Nyithothangeli: u humbulela • U thetshelesa mafhungo o vhalwaho a bvaho kha nganea • U humbulela zwine zwa khou ya u itea • U țalutshedza kuvhonele kwa zwithu kwa muřwali na kwa muvhali • U sa bva nḍa ha țoho ya mafhungo • U țalutshedza nga u tevhakana ha zwiwo • U ita nyambedzano nga ha mihumbulo mihulwane na zwidodombedzwa zwo khetheaho • U vhudzisa mbudziso dzi yelanaho na mafhungo na u řhindula nga nřila yo teaho	U vhalwa nganea Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhalwa: u humbulela zwi tshi bva kha țoho ya mafhungo na u ita nyambedzano nga ha thero/mafhungo • U řivha na u țalutshedza muhumbulo mihulwane • U ita nyambedzano nga ha vhaanewa • U řivha na u ita nyambedzano nga ha vhuřipfi ho bviselwaho khagala • U ita nyambedzano nga ha u sia muyani na u shanda • U livhanya zwiwo na vhaanewa/vhambumbedzwa na vhutshilo ha ene muņe • U shumisa zwiřitrathedzhi zwinzhi zwa u vhalwa • U ita nyambedzano nga ha tshivhumbeo, kushumisele kwa luambo, ndivho na vhatthetsheslesi • U shumisa țhalusamaipfi u itela mveledziso ya řivhaipfi U vhuisa muhumbulo kha zwiibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eřhe • U dovha a anetshela tshiřori kana mihumbulo mihulwane nga mafhungo 3 u ya kha 5 • U bvisela khagala u nyanyuwa sa nřila ya u řokonyea kha zwiibveledzwa zwo vhalwaho • U livhanya na tshenzhemo ya vhutshilo ha ene muņe • U vhambedza bugu/ zwiibveledzwa zwo vhalwaho	U řwala tsedzuluso ya bugu • U shumisa fureme • U rangela u řwala: u thetshelesa mafhungo a bvaho kha nganea yo vhalwaho • U nanga mafhungo o teaho ndivho • U shumisa luambo na tshivhumbeo tsha tshibveledzwa tsho teaho • U shumisa fomethe i re yone • U dzudzanya mafhungo nga u tevhakana - u shumisa thevhakano • U shumisa girama, mupeleřo na ndongazwiga zwo teaho, hu tshi katelwa na řiptanisi řa řefhungo na řiti • U shumisa țhalusamaipfi u itela mupeleřo na mveledziso ya řivhaipfi U shumisa maitele a u řwala • U pulana / u rangela u řwala • U ita mvetomveto • U dovhola • U dzudzanya • U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na • U řekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo U shuma na/nga maipfi: mavhudzisi, masala masumbi U shuma na/nga mafhungo: tshifhinga tsha zwino, tshifhinga tsho řhelaho, tshifhinga tshi řaho Mupeleřo na ndongazwiga Kushumisele kwa țhalusamaipfi na khethekanyo ya maipfi

GIREIDI YA 6 - THEMO YA 3				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraLa)	U vhala na U talela	U n'wala na U n'kedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 3 - 4	U thetshesha na u ita nyambedzano nga ha fojukuḽoo, lungano lwa tsiko kana lungano lwa vhahali - Nyitothangeli: u humbulela - U humbula zwiwo nga mutevhe u re wone na u shumisa tshifhinga nga nḽila yone - U ambedzana zwavhuḽi nga tshifhinga tsha nyambedzano dza zwigwada - U ḽivha uri kuvhonele kwa u vhona sia jithihi zwi sikea hani na na masiandaitwa a hone kha vhatshetshesheles - U ita nyambedzano nga ha vhaanewa - U ita nyambedzano nga ha puloto, khuḽano na fhethuvhupo - U ita nyambedzano nga ha milaedza i re kha tshibveledzwa - U sedzulusa maitele a mvelele, ndeme na zwine vhatu vha tenda khazwo - U sedzulusa phambano vhukati ha zwivhuya na zwivhi	U vhala fojukuḽoo, lungano lwa tsiko kana lungano lwa vhahali zwi tshi bva kha bugupifarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyito dza u rangela u vhala, tsumbo, u humbulela ho ḽisendekaho kha ḽhoho na/kana zwa o tou zwifanyiso - Zwiḽirathedzhi zwa u vhala: u sikima, u sikena, u humbulela, u talela zwithu zwa u tou vhona u itela u zwi ḽalutshedzela - U ita nyambedzano ya zwitenwa zwa ngano dza phukha tsumbo vhaanewa/ - vhabvumbledzwa na milaedza - U ḽalutshedza ḽalutshedzelo na u fhindula nga u ngaredza kha tshibveledzwa - U tumbula na u buletshedza mvelele kana mathedzisele ane a takalelwa	U n'wala nga ha mvumbo ya muanewa - U humbula nga ha mvumbo - U shumisa maipfi a mbuletshedzo u vhambedza vhaanewa - U pulana, u ita mvetomveto na u khwinisa tshibveledzwa, u sedza kha u khwinisa mupeleto, zwifhinga na u ḽanganya mafhungo a vha pharagirafu dzi tevhekanaho - U sumbedza u pfesesa fhethuvhupo, puloto, vhaanewa, khuḽano na thero - U shumisa zwifhinga nga nḽila yone U shumisa maitele a u n'wala - U pulana / u rangela u n'wala - U ita mvetomveto - U dovhoolola - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na - U n'kedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo U shuma na/nga maipfi: maityi Tshifhinga tshi ḽaho Mupeleto na ndongazwiga: khoma

GIREIDI YA 6 - THEMO YA 3				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraLa)	U vhala na U talela	U n'wala na U n'kedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 5-6	U thetshesha tshitori tshipufufhi - Nyitothangeli: u humbulela - U humbula zwiwo nga mufevhe u re wone na u shumisa tshifhinga nga n'jila yone - U dzhenela hu na phafho nga tshifhinga tsha nyambedzano dza zwigwada - U divha n'jila ine kuvhonele kwa u vhona sia l'ithi kwa sikea ngayo na masiandaitwa akwo kha vhatshetsheshe - U ita nyambedzano nga ha vhaanewa/ - vhabvumbedzwa - U ita nyambedzano nga ha puloto, khudano na fhethuvhupo - U ita nyambedzano nga ha milaedza i re kha tshibveledzwa	U vhala tshitori tshipufufhi tshi bvaho kha bugupiarwa, bugu ya u vhala kilasini kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyito dza u rangela u vhala; u humbulela ho sendekwaho kha thoho ya mafhungo na/kana zwifanyiso - U tola tshibveledza u itela milaedza yo dzumbamaho na u nweledza mihumbulo mihulwane na i i tikedzaho - U talutshedza uri muhwalu o shumisa hani kuvhonele kwa zwithu kwa muvhali: thekiniki dzo shumiswaho, vhaanewa/ - vhabvumbedzwa - U ita nyambedzano dzi kondaho nga ha ndeme dza mvelele na matshilisano dzi re kha tshibveledzwa - U ita nyambedzano nga ha puloto, thero, fhethuvhupo na vhaanewa/ - vhabvumbedzwa - U shumisa thalusamaipfi u itela mveledziso ya divhaipfi	U n'wala vhurifhi ha vhukonani/dayari - U shumisa tshivhumbeo tshi re tshone - U sumbedza u dzhiela n'ha vhatshetsheshe na tshitaela - U shumisa thounu yo teaho - U pulana, u ita mveto mveleto na u khwinisa tshibveledzwa, u sedza kha u khwinisa luambo, mupeleto, zwifhinga na u tanganya mafhungo a tshi vha pharagirafu dzi tevhekanaho - U shumisa matanganyi a ngaho sa honeha, pfanywa na mafhambanyi u tanganya mafhungo a ita pharagirafu dzi tevhekanaho - U shumisa mupeleto na ndongazwiga nga n'jila yone	U shuma na/nga maipfi: mañaluli, zwifhinga maipfi a u tanganya (matanganyi) U shuma na/nga mafhungo: tshifhinga tsho fhelaho, tshifhinga tshi daho Mupeleto na ndongazwiga Khethekanyo ya maipfi, kushumisele kwa thalusamaipfi

GIREIDI YA 6 - THEMO YA 3				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraḌa)	U vhala na U ṭalela	U ṛwala na U ṇekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 7-8	U thetshesha kana u ṭalela tshibveledzwa tsha odio/u vhone /u vhala: khathuni/zwitiripi zwa khomiki - Nyitothangeli: u humbulela - U ṭalela na u ita nyambedzano nga ha mathungo na milaedza i re kha tshibveledzwa - U ita nyambedzano nga ha u tea ha zwifanyiso/girafiki kha tshibveledzwa - U ita nyambedzano nga ha vhuḡi ha zwifanyiso/girafiki na muzika - U kovhekana mihumbulo nga ha ṭhoho ya mafhungo na tshibveledzwa - U ita nyambedzano nga ha maipfi maswa maṛwe na maṛwe a ndeme u itela u pfesesa mbekanyamushumo - U ita nyambedzano nga ha vhaanewa/ - vhabvumbwedzwa vhaulwane na mulaedza muhulwane - U ḡivha na u ita nyambedzano nga kuvhونه kwa zwithu uri ku ṭutuwedzwa hani nga mafhungo, u nangwa ha maipfi na luambo lwa muvhili lwa muambi	U vhala khathuni/zwitiripi zwa khomiki zwi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faella ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U tevhele ndaella ṭfufhi dzo ganḡiswaho na u dzi ṭalutshedzela na u ṭalutshedza tshibveledzwa tshi re na zwithu zwa u tou vhone zwi sa konḡi: girafu, daigiramu, zwifanyiso - U ṭola tshibveledza u itela milaedza yo dzumbamaho na u nweledza mihumbulo mihulwane na i i tikedzaho - U ṭalutshedza uri muṛwali o shumisa hani kuvhونه kwa zwithu kwa muvhali: thekhiniki dzo shumiswaho, vhaanewa - U ita nyambedzano nga ha ndeme dza mvelele na matshilisano zwi re kha tshibveledzwa - U ḡivha kuvhونه kwa ṭhambanaho kwa zwithu vha tshi vhone kuvhونه kwo ḡisendekaho nga vhuṭanzi vhu re kha tshibveledzwa - U ṭalutshedzela na u sengulusa zwidodombwedzwa zwi re kha zwibveledzwa zwa girafiki/zwifanyiso - U ḡhirisela zwidodombwedzwa zwi tshi bva kha tshiṛwe tshivhumbeo zwi tshi ya kha tshiṛwe	U ṛwala khathuni na zwitiripi zwa khomiki - U shumisa fureme - U ṭalutshedza khontseputhi - U dzudzanya bammbiri - U shumisa tshivhumbeo tshone - U shumisa vhaanewa vhaulwane vha takadzaho na vane vha vha tikedza - U shumisa puloto na khudano zwo bveledzwaho zwavhuḡi - U ṛwala na u ola zwibveledzwa zwi re na zwithu zwa u tou vhone hu tshi shumiswa luambo, masiandaitwa a zwifanyiso na muungo nga nḡila ya vhusiki, tsumbo, khungedzelo ya thelevishini U shumisa maitele a u ṛwala - U pulana/rangela u ṛwala - U ita mvetomveto - U dovholola - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na - U ṇekedza	U shuma na/nga maipfi: maiti, mamudi, maḡadzisi, maṭaluli U shuma na/nga mafhungo: maambwaita, maambwaitwa, tshipitshi tsho livhaho na tsho vhwahaho Mupeleṭo na ndongazwiga Kushumisele kwa ṭhalusamaipfi, khethekanyo ya maipfi

GIREIDI YA 6 - THEMO YA 3				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraḐa)	U vhala na U ḑalela	U ḥwala na U ḥekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 9-10	U thetshesha na u ita nyambedzano /ḑirama - Nyithangeli: u humbulela - U ita nyambedzano nga ha mbonalo dza ndeme dza tshibveledzwa - U ḑivha uri u vhona sia lithihi zwi sikea hani na uri zwi na masiandaita afhio kha muthetshesheles - U ḑivha thero, u vhudzisa mbudziso, - U ḑivha na u ita nyambedzano nga ha ndeme dzi re kha tshibveledzwa - U ḑanganya mafhungo na milaedza i re kha tshibveledzwa na vhutshilo ha ene muḥe - U ḥea mihumbulo ya ndeme nga ha milaedza i re kha tshibveledzwa	U vhala tsedzuluso dza ḑitambwa/ḑirama - Nyito dza u rangela u vhala, u humbulela ho sendekwaho kha ḑho ho ya mafhungo na/kana zwifanyiso - U shumisa zwijirathedzhi zwa u vhala zwo fhambanaho, tsumbo, u sikima, u sikena u itela u ḑivha mihumbulo mihulwane na ine ya i tikedza - U ita nyambedzano nga ha ndeme dza matshilisano na mvelele zwi re kha tshibveledzwa - U ḑivha kuvhonele kwa zwithu zwo fhambanaho na u ḥea kuvhonele kwawe kwa zwithu kwo ḑisendekaho nga vhuḑanzi vhu re kha tshibveledzwa	U ḥwala mufhindulano/ nganeapfufhi - U shumisa vhaanewa/ - vhabvumbwedzwa - U shumisa kudzudzanyele ku re kwone - U wana thounu kana mudi/vhudiḑipi - U sumbedza u pfesesa tshitaela na redzhisitara U shumisa maitele a u ḥwala - U pulana/rangela u ḥwala - U ita mvetomveto - U dovholola - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na - U ḥekedza	U shuma na/nga maipfi: matsinde, thangi, mutshila U shuma na/nga mafhungo: maambwaita, maambwaitwa Mupeleḑo na ndongazwiga: zwiḑevhe

GIREIDI YA 6 - THEMO YA 4				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraLa)	U vhala na U talela	U n'wala na U n'kedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 1 - 2	U thetshesha na u ita nyambedzano nga ha tshibveledzwa tsha mafhungo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyitothangeli: u humbulela - U divha mihumbulo mihulwane na u fhindula nga ndila yo teaho - U divha na u talutshedza zwiitisi - U nea mihumbulo nga ha ndeme dza matshilisano, mikhwa na mvelele - U vhudzisa mbudziso dza ndeme - U bvisela khagala na u imelela mihumbulo wawe a tshi nea na zwiitisi - U shumisa zwiitiratedzhi zwa u dzhenelela u itela u davhidzana zwavhuqi kha nyimele dza zwigwada U ita nyedziselo ya inthaviyu kilasini - U ita nyedziselo ya inthaviyu ya oraLa o sedza vhatshetsheshele - U sumbedza u dzhiela nzhele vhatshetsheshele vhaawe vho fhambanaho - U fhambanya volumu, thounu na thempho zwa ipfi - U sedzulusa vhukoni ha u n'kedza na zwikili zwa ene muṅe na zwa vhaṅwe nga ndila ya u vhaṅhalela - U nea muvhigo wo linganelaho une wa pfala	U vhala tshibveledzwa tsha mafhungo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - Nyito dza u rangela u vhala, tsumbo, u humbulela ho sendekwaho kha thoho ya mafhungo na/kana zwifanyiso - U shumisa zwiitiratedzhi zwo fhambanaho zwa u vhala, tsumbo, u sikima, u sikena a tshi itela u kona u divha mihumbulo mihulwane na ine ya i tikedza na u fhindula nga ndila yo teaho - U divha na u talutshedza zwiitisi - U shumisa ndivho ya murahu kana ludungela lwa tshibveledzwa u itela u wana thalutshedzo/mafhungo nga vhuḡalo - U humbulela hu tshi itelwa u dzhia tsheo	U n'wala pharagirafu ya mbuletshedzo Tshibveledzwa tsha vhusiki (pharagirafu nṅa) - U nanga mafhungo a yelanaho na thoho - U sa bva nṅa ha thoho ya mafhungo - U shumisa divhaipfi ya mbuletshedzo nga maanda kha mutevhe wa maṭaluli - U shumisa figara dza muambo, tsumbo, mafanyisi na mamethafore - U ita mutevhe wa maga kana zwiwo nga u tevhekana U shumisa maitele a u n'wala - U pulana/rangela u n'wala - U ita mvetomveto - U dovholola - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na - U n'kedza	U shuma na/nga maipfi: maḡadzisi a digirii, a tshifhinga, a maitele U shuma na/nga mafhungo: Mafhungo a u tou amba (maambiwaṭhwi) na a u vḡiga(maambelwa) Thalutshedzo ya maipfi: mafhungo a dzhiwaho a sa dzi/a nyadziwaho, nyambahunzhi na ambigwithi Mupeleto na/nga ndongazwiga: tshivhudzisi

GIREIDI YA 6 - THEMO YA 4				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraḒa)	U vhala na U ṭalela	U ṛwala na U nekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 3 - 4	U thetshesha na u ita nyambedzano nga ha tshibveledzwa tsha ndaela, tsumbo, risipi na masia • Nyitothangeli: u humbulela • U humbula maitele a zwithu • U ḑivha mbonalo dza tshibveledzwa tsha ndaela • U dzhuela nzhele ṭhoḥo dza ndeme • U ṛnea ndaela dzi pṫalaho, tsumbo, Kuitele kwa tie • U ita notsi na u tevhedzela ndaela dze a vhala • U vhudzisa mbudziso u itela u ṭandavhudza mafhungo • U ṛnea muhumbulo nga ha ṭhandavhudzo ya ndaela	U vhala tshibveledzwa tsha ndaela, tsumbo, risipi, masia • U sengulusa zwiṭalusi zwa tshibveledzwa • Nzudzanyo na milayo ya zwibveledzwa zwa ndaela • U dzudzanya ndaela dzo vilinganaho • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala na u pfesesa: u sikena • U sumbedza u pfesesa tshibveledzwa na uri tshi shuma hani: u vhala ha ṫitherala • U ḑivha na u ṭalutshedza zwivhumbeo zwo fhambanaho, kushumisele kwa luambo na ndivho • U ḑivha na u ṭaṭhuvha ridzhisitara ya tshibveledzwa • U pfesesa na u shumisa zwibveledzwa zwa mafhungo nga ṇḑila yo teaho • U vhambedza risipi kana ndaela mbili dzo fhambanaho	U ṛwala tshibveledzwa tsha ndaela • U dzudzanya nga u tevhekana • U ita mutevhe wa zwishumiswa na thimbwanywa dza u bika • U shumisa ṭhalusamaipfi • U shumisa malaeli • U bveledza fureme ya tshibveledzwa • U shumisa mafurase a u ṭanganya na ngona dza nzudzanyo • U ṭalutshedza maitele a zwithu • U dzudzanya maipfi na mafhungo nga ṇḑila yo teaho	U shuma na/nga maipfi: maḑadzisi a maitele, a tshifhinga na a fheṭhu U shuma na/nga mafhungo: mafhungo mbumbano, mafhungo tserekano

GIREIDI YA 6 - THEMO YA 4				
Zwikili	U thetshesha na U amba (OraḒa)	U vhala na U ṭalela	U ṛwala na U ṛekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 5 – 6	U thetshesha tshiṭori - Nyitothangeli: u humbulela - U fhiindula nga u topola zwiteṛwa zwa ndeme zwa tsedzuluso ya bugu - U humbula mihumbulo mihulwane na zwidodombedzwa zwi bvaho kha tshibveledzwa - U dovha u anetshela tshipiḑa tsha tshiṭori - U ḑivha na u ita nyambedzano nga ha ndeme - U ḑivha na u ita nyambedzano nga milaeda i re kha tshibveledzwa - U tumbula na u buletshedza mvelelo kana mafhedzisele a takalelwaho	U vhala tshiṭori - Nyito dza u rangela u vhala, tsumbo, u humbulela ho sendekwaho kha ṭhoho ya mafhungo na/kana zwifanyiso - U shumisa zwitṛathedzhi zwo fhambanaho zwa u vhala, tsumbo, u sikima, u sikena - U ḑivha mihumbulo mihulwane na i i tikedzaho - U ṭalutshedzela na u ita nyambedzano nga ha mulaedza - U ṛea muhumbulo nga ha muṭodo wa tshiṭori - U ṛea muhumbulo nga ha u fhiindula kha tshibveledzwa - U ṛea muhumbulo nga ha ndeme - U ṛea muhumbulo nga ha milaeda i re kha tshibveledzwa - U tumbula na u buletshedza mafhedzisele a takalelwaho	U ṛwala manweledzo mapfufhi - U ṛwala manweledzo mapfufhi - U nanga zwiwo zwihulwane a tshi shumisa fujoutshati - U dzudzanya nga ṇḑila i tevhekanaho - U bvisela khagala mihumbilo mihulwane nga ṇḑila i pfalaho i tevhekanaho - U sedzulusa kha u fhiindula ha nyanyuwo - U ṛea themenndelo U shumisa maitele a u ṛwala - U pulana/rangela u ṛwala - U ita mvetomveto - U dovholola - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na - U ṛekedza	U shuma na /nga mafhungo: fhungodavhi ṭa dzina Thalutshedzo ya maipfi: phani Mupeleṭo na ndongazwiga: khoḑoni, semi-khoḑoni, u hwetekanya/pfufhiṭhadza

GIREIDI YA 6 - THEMO YA 4				
Zwikili	U thetshesesa na U amba (OraLa)	U vhala na U talela	U ṛwala na U ṛekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Vhege 7 - 8	U thetshesesa na u ita nyambedzano nga ha tshirendo - Nyitothangeli: u humbulela - U thetshesesa mafhungo na u ita manweledzo a mihumbulo mihulwane na u dziela nzhele zwidodombedzwa zwo khetheaho - U ita nyambedzano nga ha ndeme dza matshiliso, mikhwa na mvelele zwi re kha tshibveledzwa - U ṛea mihumbulo nga ha ndeme na milaedza yo fhiriswaho kha tshibveledzwa - U ṛea muvhigo wo linganelaho u pfalaho	U vhala tshirendo - Nyito dza u rangela u vhala, tsumbo, u humbulela ho sendekwaho kha ṭhoho ya mafhungo na/kana zwifanyiso - U shumisa zwiṭrathedzhi zwa u vhala, tsumbo, u sikima na u sikena - U vhala na u fhindula vhurendi nga ndila ya vhuronwane - U ṛea muhumbulo wawe nga ha u shumisa ndovhololo ya mibvumo, mafanyisi na onomatopia - U vhala na u fhindula nga vhuronwane kha vhurendi - U ṭalutshedzela na u ita nyambedzano nga ha mulaedza - U sumbedza u pfesesa tshirendo na vhusaka hatshe kha vhutshilo ha ene muṇe	U ṛwala tshirendo - U ita ndovhololo ya mibvumo, mamethafore, onomatopia, mafanyisi, tshiga, thero - U sedzulusa na u ṭhatṭhuvha tshibveledzwa na mushumo wa vhusiki - U bveledza na u dzudzanya mihumbulo a tshi shumisa maitele a u ṛwala U shumisa maitele a u ṛwala - U pulana/rangela u ṛwala - U ita mvetomveto - U dovholola - U dzudzanya - U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na - U ṛekedza	U shuma na/nga mafhungo : ṛefhungo, tshiitwa Thalutshedzo ya maipfi: mafanyisi, mamethafore, lifanyamuthu, onomatopia, tshiga Mupeleṭo na ndongazwiga : zwiṭangi
Vhege 9-10	U LINGA HA SAMETHIVI			

KHETHEKANYO YA 4: U LINGA

4.1 MARANGAPHANḌA

U linga ndi maiitele o pulaniwaho a bvelaho phanḌa a u ḍivha, u kuvhanganya na u ṭalutshedzela mafhungo nga ha kushumele kwa vhagudi. Zwi dzhia maga maṇa: u bveledza na u kuvhanganya vhuṭanzi ha vhukoni; u ṭalusa vhuṭanzi; u rekhoda mawanwa na u shumisa mafhungo aya u pfesesa na u thusa kha mveledziso ya mugudi u itela u khwinisa maitele a u guda na u funza.

U linga hu tea u katela maitele oṭhe mavhili ane a vha a fomaḷa (U linga Vhugudi) na a si a fomaḷa (U linga ha Vhugudi). Kha nzulele dzoṭhe idzi mbili vhagudi vha tea u vhiḡelwa mishumo yavho murahu tshifhinga tshoṭhe u khwaṭhisedza tshenzhemo ya u guda.

U linga kha Nyambo ndi maitele a bvelaho phanḌa nahone a tikedzaho nyaluwo na mveledziso ya vhagudi. Ndi tshipiḍa tsha ndeme kha u guda na u funza sa izwi tshi tshi ṇekedza muvhigo wa u funza na u guda. U linga hu tea u dzheniswa kha u funza na u guda vhudzuloni ha u tou shumiwa naho sa tshipiḍa tshi re thungo. Tshiṇwe hafhu, u linga ho ṭanganelaho ha zwiteṇwa zwa luambo zwo fhambanaho hu tea u shumiswa. Tsumbo, ri nga thoma nga tshibveledzwa tsha u vhalala ita thesite ya tholokanyonḍivho. Mbudziso dzi lingaho ṇḍivho ya luambo dzi nga ḡi vhudziswa zwo ḡisendeka nga tshibveledzwa tshenetsho tshithihi. Nga murahu ha u vhalala tshibveledzwa, vhagudi vha nga vhudziswa uri vha fhindule, sa tsumbo, nga u tou ṇwala vhurifhi nga ha zwithu zwo ambiwaho nga hazwo kha tshibveledzwa kana u ṇwala dziṇwe phindulo dza vhusiki kha mafhungo a tshibveledzwa. U pendela nyito iyi, nyambedzano i tea u itwa nga ha ṭhoho nahone nga ṇḍila iyi ri vha ri tshi khou funza zwikili zwoṭhe zwa luambo kha nyito nthihi i elelaho yo vanganaho/ṭanganelaho.

U linga zwikili zwo fhambanaho zwa luambo zwi so ngo vhone sa nyito i re thungo lini, hone sa nyito nthihi yo vanganaho. Ngauralo, rubriki dza u linga dzi tea u livhanywa na zwikili zwo fhambanaho zwa luambo kha mushumo wo ṇewaho.

Zwikili zwa u thetshesela zwa vhagudi, vhukoni ha oraḷa, u kona u fhindula mbudziso, u dzhenenelela kha nyambedzano na zwikili zwa u rekhoda zwo tou ṇwalwaho ho teaho zwi tea u sedzwa ḍuvha ḷiṇwe na ḷiṇwe.

Ndi zwa ndemevho uri u pfesesa ha vhagudi kha zwine vha khou vhalala hu lingwe nahone hu si tou vha vhukoni ha u ḍivha kana u humbula maipfi fhedzi lini. U linga ha u vhalala hu teaha u itwa tshifhinga tshoṭhe nahone hu si tou vha u linga ha tshifhinga tshithihi fhedzi. U linga ha U vhalala ha fomaḷa hu tea u sedza kha u vhalala ṇṭha khathihi na nyito ine ya u thusa u vhona uri vhagudi vho pfesesa zwingafhani, tsumbo, u dovha u anetshela tshiṭori kana u fhindula mbudziso.

U linga ha mushumo wa u ṇwala hu ḡo sedza nga maanḍa kha vhukoni ha vhagudi ha u wana ṭhalutshedzo, na u vhona uri vho kona u kona u gumafhi, tsumbo, u shumisa zwivhumbeo zwa luambo na kushumisele, mupeleṭo na ndongazwiga. U linga hoṭhe hu tea u vhona uri u guda luambo ndi maitele nahone vhagudi vha nga si bveledze tshibveledzwa tshi re tshone tshoṭhe nga luthihi. Ngauralo, maga o fhambanaho a maitele a u ṇwala a tea u lingiwa.

Musi hu tshi ṇewa mushumo wa fomaḷa, hu ḡo vha na u sedza kha tshikili tsho khetheaho, tsumbo, U thetshesela na U amba kana U vhalala kana U ṇwala. Honeha, ngauri u guda luambo ndi maitele o vanganaho/ṭanganelaho, zwikili zwi fhiraho tshithihi zwi ḡo shumiswa. Zwivhumbeo zwa luambo zwi tea u lingwa zwi kha nyimele. Zwi tea u khwaṭhisedzwa uri u linga a hu itwi kha mushumo wa u ṇwala fhedzi, honeha hu tendelavho na mushumo wa u tou ita na wa oraḷa. Ndi zwa ndeme u linga zwine vhagudi vha zwi pfesesa, hu si zwine vha nga tou zwi rwela ngomani, ngauralo kha hu lingwe zwikili zwi re kha nyimele nga hune zwa konadzea, tsumbo, vhagudi vha nga peleṭa maipfi

avho othe nga ndila yone nga tshifhinga tsha thesite nga Lavhutanu, honeha vha a kona na u shumisa eneo maipfi mathihi e vha pelela nga ndila yone musi vha tshi nwala/rekhoda mafhungo kana tshitori tsha vhona vha?

U funzwa na u lingwa ha nyambo hu tea u ita mbetshelwa ya u katela vhagudi vhothe, na zwiirathedzhi zwi tea u wanala u itela u thusa vhagudi vhothe u swikelela kana u bveledza zwibveledzwa zwa luambo. Vhañwe matshudeni vha re na zwithithisi zwa u guda vha nga kundelwa u swikelela dziñwe dza ndivho sa zwe dza nekedsiswa zwone kha Tshitamennde tsha Pholisi ya Kharikhulamu na u Linga.

Mbekanyamushumo ya u linga i tendela u linga ha samethivi, hune ha nga dzhia tshivhumbeo tsha thesite kana mulingo, mafheleloni a themo iñwe na iñwe. Mushumo une u linga ha khou itwa khawo u tea u vha wo itiwa kha themo. Zwiteñwa zwa u linga zwi tea u vhekanywa kha vhuimo ho fhambanaho ha kuhumbulele na kupfesesela u itela uri i vhe ya vhukuma i shumiseaho.

4.2 U LINGA HA DUVHA LIÑWE NA LIÑWE KANA HU SI HA FOMALA

U linga ha u guda hu na ndivho ya u kuvhanganya mafhungo tshifhinga tshothe nga ha vhukoni ha vhagudi vhune vhu nga kona u shumiswa u khwinisa u guda havho.

U linga hu si ha fomala ndi mushumo wa duvha liñwe na liñwe wa u lavhelesa mvelaphanda ya vhagudi. Izwi zwi itwa nga u lavhelesa, nyambedzano, tsumbedzo dza phurakhithikhala, khoniferentsi dza vhadededzi na vhagudi, u tangana hu si ha fomala kilasini, nz. U linga hu si ha fomala hu nga leluwa u fana na u ima u isa phanda na u funza nga tshifhinga tsha ngudo a lavhelesa kushumele kwa vhagudi kana u amba na vhagudi uri u guda hu khou bvela hani phanda. U linga vhukoni ha luambo hu do vha nga tshivhumbeo tsha u lavhelesa, mishumo ya u nwala, nyito dza ora la na u nekedsa, thesithe dza u tou nwala, u vholela ntha na zwiñwe zwiivhumbeo zwa u linga. U linga hu si ha fomala hu tea u shumiswa u nekedsa muvhigo kha vhagudi na u thusa kha kupulanele kwa u funza, fhedzi a zwi tei u rekhodiwa. Zwi so ngo vhonala zwo fhambana na u nyito dza u guda dzi iteaho kilasini na uri hu nga shumiswa vhunzhi ha nyito dza u funza u linga vhukoni ha vhagudi dzi si dza fomala. Kanzhi, hu nga todea u ta lushaka lwa u linga lwa nyito u tutuwedza vhagudi u guda, zwi ngaho sa zwibveledzwa zwa mupeleto zwo dowealeaho. Vhagudi kana vhadededzi vha nga koreka iyi mishumo ya u linga.

Zwa khwine ndi uri kha vhege mbili dza u thoma dza themo dzi shumiswe kha u linga ha muteo ha vhagudi. Hu tea u shumiswa nyito dzo nekedsawaho kha vhege mbili dza u thoma dza pulane ya u funza u itela u linga uhu. Izwi zwi do thusa u karusa vhagudi kha zwine vha do zwi toda musi hu tshi bvelwa phanda.

U dilinga na u linga mugudi-ngae zwi dzhenisa vhagudi kha u linga. Izwi ndi zwa ndeme sa izwi zwi tshi tendela vhagudi u guda na u vhuisa mihumbulo nga ha kushumele kwavho. Mvelelo dza mishumo ya u linga i si ya fomala dza duvha liñwe na liñwe a dzi rekhodiwi lwa fomala nga nda ha musi arali mudededzi a tshi toda u ita nga u ralo. Vhadededzi vha nga di takalela u vha na rekhodo dzavho dza mushumo u si wa u sumbedzaho uri mugudi muñwe na muñwe u khou bvelela hani kha zwikili na u pfesesa. Mvelelo dza mishumo ya u linga i si ya fomala dza duvha liñwe na liñwe a dzi shumiswi/dzhielwi ntha kha ndivho dza u phasisa na kha u wana thanziela.

4.3 U LINGA HA FOMALA

Mishumo yothe ya u linga ine ya ita mbekanyamushumo ya fomala ya u linga ya nwaha i dzhiwa sa u Linga ha Fomala. Mishumo ya u linga ha fomala i korekiwa na u rekhodiwa lwa fomala nga mudededzi ndivho i ya uri mugudi a bvele phanda. Mishumo yothe ya u Linga ha Fomala i tea u modarethiwa ndivho i ya u itelavhuṭanzi ha uri mushumo u kha maimo o teaho na uri zwitandadi zwo teaho zwi khou tevhelwa.

U linga ha fomala hu thusa vhadededzi kha u thathuvha ha sistemiki u itela u vhona uri vhagudi vha khou bvela hani phanda kha gireidi na thero yeneyo. Tsumbo dza u linga ha fomala dzi katela thesite, milingo, mishumo ya u tou itwa, phurojekiti, mukumedzo wa oraḷa, u ita nga u sumbedza (tsumbo,sa u dovha u anetshela tshitori, u vhambedza), u edzisela (u tamba qirama/filimu), maanea, u dzhenelela kha mishumo ya oraḷa (i ngaho sa mufhindulano, khaseledzo, nyambedzano), mishumo ya u nwala (i ngaho sa u dadza bammbiri ḷa u shumela, u nwala pharagirafu kana dziṅwe tshaka dza zwibveledzwa), nz.

Ndivho ya u dizaina Mbekanyamushumo ya u Linga (MYP) ndi u itela u shumea, u tendisea, u luga na u lingana ha u linga nga u nea tsumbandila i re khagala kha lushaka lwa nyito na phesenthe dzo avhelwaho tshikili tshiṅwe na tshiṅwe ngomu kha luambo. I dovha ya shuma u sedza kha u linga, zwi amba ndila ine mishumo ya tea u sedzwa ngayo.

Kha u linga ha fomala, hu shumiswa memorandamu, ruburiki, mutevhe wa u sedzulusa, na zwikalo zwa phimo khathihi na zwiṅwe zwishumiswa zwo teaho u itela u sedza, u linga na u rekhoda vhuimo ha u pfesesa na zwikali zwa vhagudi. Kha hu nangiwe tshishumiswa tsha u linga tsho teaho tsha lushaka lwa mushumo wo tewaho. Tsumbo, ruburiki i khwine kha memorandamu kha u linga maanea a vhusiki. Memorandamu wo tea kha thesite ya mupeleto kana kha mushumo wa tholokanyondivho ya u vhala.

4.3.1 Thodea dza u linga ha Fomala dza Luambo lwa Hayani

Mbekanyamushumo ya fomala ya u Linga ya Gireidi dza 4-6 i na mishumo ya sumbe (7) ine ya ita 75% ya maraga dza u phasisa na mulingo muthihi wa mafheloni u itaho 25% ya u fhedzisa.

Thodea dza u linga ha fomala dza Luambo lwa Hayani ndi dzi tevhelaho:

- Mishumo mivhili ya u linga ya fomala i tea u vha yo fhedzwa mafheloni a iṅwe na iṅwe ya themo tharu dza u thoma, muthihi wa mishumo u tea u vha mulingo wa vhukati ha nwaha NA muthihi kha themo ya vhuṇa. Tshivhalo tsho fhelela tsha mishumo ya fomala tshi tea u vha sumbe (7). Iyi mishumo ya u linga ya sumbe i vhumba 75% ya maragaguṭe dza Luambo lwa Hayani kha Gireidi 4, 5, na 6. Maraga idzi dza u linga ha fomala dzi katela mulingo wa vhukati ha nwaha.
- Mushumo wa u linga wa fomala wa u thoma wa themo iṅwe na iṅwe u tea u itiwa vhukati ha themo. Mushumo wa u linga wa fomala wa vhuvhili wa themo iṅwe na iṅwe u itwa u ya henefha mafheloni a themo.
- Hu do vha na mulingo mafheloni a nwaha une wa do ita 25% ya maraga.
- Mushumo wa u linga muṅwe na muṅwe u tea u itwa nga nyito dzi lingaho U thetshesela na U amba, U vhala na U ṭalela, U nwala na U nekedza, na Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo, nahone zwi tea u itwa maḍuvha o vhalaho. Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo zwi tea u lingwa zwi kha nyimele.

- Mishumo ya u linga ya fomaḷa i tea u linga zwikili zwa luambo zwo vhalaho u itela uri zwipiḡa zwa ndeme zwa zwikil zwi konou u lingwa kha themo na kha ṛwaha. Hu tea u vhonwa uri zwipiḡa izwi zwo ranga u lingwa lu si lwa fomaḷa na muvhigo wa hone wa ṛewa vhagudi musi hu sa athu lingwa lwa fomaḷa.
- U linga hoṭhe kha Vhuimo ha Vhukati ndi ha ngomu tshikoloni.

4.3.2 Zwivhumbeo zwa mishumo nga themo

Zwivhumbeo zwa u linga zwo shumiswaho zwi tea u yelana na vhuimo ha murole na mveledziso ya vhagudi. Nḡila ine mishumo iyi ya dizainiwa ngayo i tea u katela magudiswa a thero nahone ya katela na mishumo yo fhambanaho yo dizainiwaho u swikelela ndivhotiwa dza thero. I tea u ḡisendeka kha nḡivho na zwikili zwo itwaho kha yeneyo themo. Kha hu shumiswe pulane dza themo kha gireidi iṛwe na iṛwe u nanga lushaka lwa mushumo na tshigwada tsha zwikili zwi ṭodeaho kha tshipiḡa tshiṛwe na tshiṛwe tsha mishumo ya u linga ha fomaḷa. Tsumbo, arali wa setha tshibveledzwa tsha vhusiki kha Gireidi ya 4, Themo ya 1 nahone wa ṭoda uri vhagudi vha ṛwale tshirendo, u nga lavhelela fhedzi 'vha tshi ṛwala mafhungo a vhulapfu vhu no eḡana ane a raima', vhunga zwi tshi ḡo vha zwi zwone zwe wa funza. Arali wa setha tshibveledzwa tsha mafhungo kha themo ya u thoma, vha ḡo tea u ṛwala vha tshi shumisa fureme yo teaho. Zwi ḡi nga na kha U thetshesela na U amba, u nga si humbele vhagudi nyambedzano pfufhi kha Gireidi ya 4, Themo ya 1, vhunga izwi zwi tshi funzwa fhedzi nga murahu.

U linga ha fomaḷa hu tea u dzhieḷa nṭha vhuimo ho angalalaho ha kuhumbulele na kupfesesele kwa vhagudi sa zwo sumbedzwaho afho fhasi. Tshaka dza mbudziso dzo fhambanaho dzi ngaho sa mbudziso dza phindulo dza u tou nanga, mbudziso dzi konḡaho dzi ṭodaḡo phindulo nthihi, mbudziso dza mbambedzo na dzi livhaho dzi tea u shumiswa.

Thebuḽu ya maimo a kuhumbulele na kupfeselele kwa u linga

Maimo a kuhumbulele	Nyito	Phesenthedzhi ya mushumo
Mbudziso dzi re khagala (Vhuimo ha 1)	Mbudziso dzi no amba nga mafhungo o tou vhwaho e khagala afho ngomu mafhungoni. • Bulani zwithu/vhathu/elemennde ... • Bulani mbuno/vhungane/ndivho/mihumbulo • Sumbedzani vhungane/vhathu/zwitisi... • Itani mutevhe wa mbuno/vhungane/madzina • Ṭalutshedzani fhethu/vhathu/muanea ... • Ambani hafhu nga zwo iteaho/ ephiso/tshenzhemo	Vhuimo ha 1 na 2: 40%
U dzudzanyulula (Vhuimo ha 2)	Mbudziso dzine dza ṭoda u saukanya, u dzeula na u vhekanywa ha mafhungo. • U nweledza mbuno khulwane/mihumbulo/vhuḽi na vuvhi • U kuvhanganya elemennde dzi no fana/zwitisi • U amba zwi no fana/phambano ... • U ṇea ṭhandavhudzo ya...	
U humbulela (Vhuimo ha 3)	Mbudziso dzine dza ṭoda mugudi a tshi shumisa tshenzhemo yawe kha mafhungo a so ngo tou ambeswa ngaho kha maṇwalwo. • U ṭalutshedza muhumbulo muhulwane ... • U vhambedza mihumbulo/vhuvha/nyito ... Ndi ifhio ndivho/vhuvha/ṭhuṭhuwedzo/vhungane ha muṇwali (kana muanewa) ... • Ṭalutshedzani zwitisi/mvelelo dza... • Ndi ifhio nzumbululo ya nyito/zwo ambiwaho/vhuvha (nz.) nga ha muṭalutshedzi/muṇwali/muanewa • ḽimethafore/lifanyisi/tshivhumbeo zwi kwama hani kupfeselele kwaṇu ... • Ndi zwifhio, zwine na humbula uri zwi ḽo vha mvelelo (nz.) zwa nyito/nyimele ...	Vhuimo ha 3: 40%
U ṭhathuvha (Vhuimo ha 4)	Mbudziso hedzi dzi amba nga khaṭhulo ho sedzwa ndeme. Dzi dzhenisa khaṭhulo nga ha vhungoho, fulufhedzea, mbuno na kuvhonele, vhundeme, kupfalele na kuhumbulele na mafhungo, sa u ṭodea na u ṭanganedzea ha tsheo na nyito u ya nga ha ndeme ya kutshilele. • Ni humbula uri zwe zwa bvelela ndi zwa ndeme/ngoho/zwi a konadzea ...? • U ṭaṭa ha muṇwali ndi ha ndeme/u pfala/a vhu hanedzei... • Ambani/ni ṇee mihumbulo lwa u sasaladza nga ha nyito/ndivho/tshiitisi/vhuvha/mahumbulwa/masiandaitwa ... • Ni a tendelana na muhumbulo/tshitatamennde/ndavheleso/ṭhaluso • Nga kuvhonele kwaṇu, muṇwali/muṭalutshedzi/muanewa u kha ngoho a tshi humbulela/imelela uri (ni tikedze phindulo yaṇu/ni ṇee vhungane ha phindulo yaṇu) • Naa vhuvha/kutshilele/nyito ya muanewa ndi hone kana hu a ṭanganedzea kha inwi? Ni ṇee thikhedzo kha phindulo yaṇu. • Nyito/vhuvha/zwitisi zwa muanewa zwi sumbedza mini nga ha ene muṇe musu ho	Maimo 4 na 5: 20%

Maimo a kuhumbulele	Nyito	Phesenthedzhi ya mushumo
U takalela (Vhuimo 5)	Sedzwa matshilele a t̃anganedzeaho? - Ambani nga u sasaladza/ni ̃nee mahumbulwa nga ha ndeme ya khaṭhulo kha maṅwalwo Mbudziso idzi dzo livhiswa kha u sedza u kwamea ha ndeme na ha muhumbulo wa vhagudi nga tshiṅwalwa. Dzi livha kha kufhindulele ku no nyanyula kwa zwi re ngomu, u ḡibaḡekanya na vhaanewa na zwiwo na u mangala kushumisele kwa luambo nga muṅwali (sa u nanga maipfi na imadzhari). - Ambani nga ha vhudzivha ha muṅwali malugana na tshitaela/ marangaphanḡa/magumo/zwifanyiso zwa muhumbulo/ mamethafore/u shumiswa ha thekeniki dza vhurendi/thikho dza vhurendi... - Ni a pfela vhuṭungu muanewa? Ndi nyito/tsheo ye na vha ni tshi ḡo vha no i dzhia arali no vha ni kha nzulele i no fana na iyo? - Ambani ni ̃nee maipfi nga kushumisele kwa luambo nga muṅwali - Ambani nga ha kushumisele kwa tshitaila/mathomo/mafhelelo/ imadzhari/ḡimethafore/kushumisela kwa thekiniki ya vhurendi/ zwishumiswa zwa maṅwalwa nga muṅwali ...	

4.4 MBEKANYAMUSHUMO YA U LINGA

Mbekanyamushumo ya u Linga yo dizainiwa u itela u phaḑaladza mishumo ya u linga ya fomaḑa kha thero dzoṑhe tshikoloni u buḑekanya na themo yoṑhe. Mbekanyamushumo ya u Linga (ML) i tea u itwa nga tshikolo i tshi sumbedza datumu ine mushumo wa ḑo itwa ngayo.

Thodea dza thero

Thodea dza u ita mushumo dzi ḡewa nga phesenthe. Hune mbekanyamushumo ya sumbedza 20 phesenthe ya tshikili tsha luambo, zwi amba uri kha u avhelwa ha maraga ha u fhedzisela ha tshenetsho tshikili tsha luambo hu tea u vha 20 phesenthe ya maraga dzoṑhe, tenda hu si vhe maraga dza 20. Zwikolo a zwo ngo kalelwa nomboro ya maraga dzo avhelwaho kha tshikili tsha luambo, tenda tshileme tsha tshikili tsha luambo tshiṡwe na tshiṡwe tsha sedzwa kha mushumo muṡwe na muṡwe zwi tshi ya nga phesenthe yo avhelwaho kha mbekanyamushumo ya u linga. Tsumbo, kha Gireidi ya 4, thesite i kwamaho ṡivhoya luambo i nga sethwa ya vha maraga dza 50 kana u fhira, tenda tshileme tsha u fhedzisela tshi si fhire tshileme tsho sumbedzwaho kha mbekanyamushumo ya u linga.

Kha U ṡwala zwipiḑa zwa maitele a u pulana kana maitele oṑhe a tea u lingwa lu siho fhasi ha luthihi nga themo. Vhulapfu ha zwibveledzwa zwa u ṡwala sa zwo sumbedzwaho kha Khethekanyo ya 3.3, hu tea u tevhedzwa nga ṡila dzoṑhe.

Milingo

Zwi teaho u lingiwa nga mulingo zwi fanela u bva kha mushumo wo itiwaho nga tshifhinga tshi rangelaho mulingo, nahone zwi tea u vha zwikili zwo tou nanguludzwawaho na nyito dzine dza ḑo thusa mugudi u sumbedza uri o ḑilugisela u livhana na mushumo uyo kha tshifhinga/ṡwaha u tevhelaho. Milingo u ḑo katela zwi tevhelaho:

- Tholokanyongivho ya u vhala, hu tshi katelwa mushumo wa ḑivhaipfi
- U ṡwalwa ha tshibveledzwa tshipfufhi tsha vhusiki, hu tshi katelwa kushumisele na fomethe/tshivhumbeo zwone zwa girama, ndongazwiga na mupeleṑo
- U ṡwalwa ha tshibveledzwa tshipfufhi tsha vhudavhidzani (mafhungo/midia/
- matshilisano), hu tshi katelwa kushumisele kwone kwa fomethe, girama, ndongazwiga na mupeleṑo, nahone zwo teaho
- Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo zwi tea u sumbedza ṡivho na u pfesesa girama, ndongazwiga na mupeleṑo
- Zwikili zwa U thetshelesa na U amba a zwi nga lingwi sa tshipiḑa tsha mulingo samusi izwi zwi tshi nga lingwa zwavhuḑi nga murahu ha tshifhinga tshilapfu. Honeha hu lavhelelwa uri maraga dza samethivi, dzi bvaho kha u linga ho fomaḑa ho itwaho ha U thetshelesa na U amba, dzi ḑo avhelwa sa maraga dza mulingo.

Thebuḓu dzi tevhelaho dzi nea ṭhōḑea dza u linga ha fomaja ha Nyambo dza Hayani:

Thebuḓu ya Mbekanyamushumo ya u Linga

THEMO YA 1					
Gireidi ya 4		Gireidi ya 5		Gireidi ya 6	
Mushumo wa 1	%	Mushumo wa 1	%	Mushumo wa 1	%
Tshibveledzwa tsha nganetshelo/ mbuletshedzo		Tshibveledzwa tsha nganetshelo/ mbuletshedzo		Tshibveledzwa tsha nganetshelo/ mbuletshedzo	
U thetsheslesa na u amba nga ha muṭa/ khonani/zwifuwo zwo ḑowedzwaho vhathu/ mutambo u funeswaho/zwithu zwine zwa khou itea nga tshifhinga tshenetsho	25	U thetsheslesa na u amba nga ha muṭa/ khonani/zwifuwo zwo ḑowedzwaho vhathu/ mutambo u funeswaho/zwithu zwine zwa khou itea nga tshifhinga tshenetsho-	20	U thetsheslesa na u amba nga ha muṭa/ khonani/zwifuwo zwo ḑowedzwaho vhathu/ mutambo u funeswaho/zwithu zwine zwa khou itea nga tshifhinga tshenetsho	20
Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele	15	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele	15	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele	15
U vhalela nṭha	20	U vhalela nṭha	20	U vhalela nṭha	15
U vhuisa mihumbulo kha zwiṭori/ tshibveledzwa tsho vhalwaho nga mugudi e eṭhe	15	U sedzulusa kha zwiṭori/tshibveledzwa tsho vhalwaho nga mugudi e eṭhe	15	U sedzulusa kha zwiṭori/tshibveledzwa tsho vhalwaho nga mugudi e eṭhe	20
U ṛwala pharagirafu nga ha muṭa/khonani/ zwifuwo zwo ḑowedzwaho vhathu/ mutambo u funeswaho/zwithu zwine zwa khou itea nga tshifhinga tshenetsho	25	U ṛwala nga ha muṭa/ khonani/zwifuwo zwo ḑowedzwaho vhathu/ mutambo u funeswaho/ zwithu zwine zwa khou itea nga tshifhinga tshenetsho	30	U ṛwala nga ha muṭa/ khonani/zwifuwo zwo ḑowedzwaho vhathu/ mutambo u funeswaho/zwithu zwine zwa khou itea nga tshifhinga tshenetsho	30
Ṭhanganyelo	100	Ṭhanganyelo	100	Ṭhanganyelo	100
Mushumo wa 2		Mushumo wa 2		Mushumo wa 2	
Lṭheretsha (vhurendi)		Lṭheretsha (vhurendi)		Lṭheretsha (vhurendi)	
U thetsheslesa na u amba nga ha vhurendi	20	U thetsheslesa na u amba nga ha vhurendi	20	U thetsheslesa na u amba nga ha vhurendi	20
Tholokanyondivho	30	Tholokanyondivho (tshirendo)	30	Tholokanyondivho (tshirendo)	30
Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele	20	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele	20	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele	20
U ṛwala tshirendo	30	U ṛwala tshirendo	30	U ṛwala tshirendo	30
Ṭhanganyelo	100	Ṭhanganyelo	100	Ṭhanganyelo	100

THEMO YA 2					
Gireidi ya 4		Gireidi ya 5		Gireidi ya 6	
Mushumo wa 1	%	Mushumo wa 1	%	Mushumo wa 1	%
Tshibveledzwa tsha mafhungo		Tshibveledzwa tsha mafhungo		Tshibveledzwa tsha mafhungo	
Tholokanyondivho ya u tou thetsheshelesha (U thetsheshelesha na u fhindula kha zwibveledzwa zwa ndaela)	25	U thetsheshelesha na u fhindula kha zwibveledzwa zwa ndaela	20	U thetsheshelesha na u fhindula kha zwibveledzwa zwa ndaela	20
Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele	15	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele	15	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele	15
U vhalela nḥa	20	U vhalela nḥa	20	U vhalela nḥa	15
U vhuisa mihumbulo kha zwiṭori/ tshibveledzwa tsho vhalwaho nga mugudi e eṭhe	15	U vhuisa mihumbulo kha zwiṭori/ tshibveledzwa tsho vhalwaho nga mugudi e eṭhe	15	U vhuisa mihumbulo kha zwiṭori/ tshibveledzwa tsho vhalwaho nga mugudi e eṭhe	20
U ḥwala tshibveledzwa tsha ndaela	25	U ḥwala tshibveledzwa tsha ndaela	30	U ḥwala tshibveledzwa tsha ndaela	30
Ṱhanganyelo	100	Ṱhanganyelo	100	Ṱhanganyelo	100
Mushumo wa 2 (thesite/mulingo wa Fulwi)	%	Mushumo wa 2 (thesite/mulingo wa Fulwi)	%	Mushumo wa 2 (thesite/mulingo wa Fulwi)	%
Bambiri ḷa 1 : Oraḷa: U vhalela nḥa, U thetsheshelesha na U amba	30	Bambiri ḷa 1 : Oraḷa: U vhalela nḥa, U thetsheshelesha na U amba	30	Bambiri ḷa 1 : Oraḷa: U vhalela nḥa, U thetsheshelesha na U amba	30
Bambiri ḷa 2: (awara 2) Tholokanyondivho ya kupfeselese: (25) Luambo kha nyimele (15) U ḥwala- maanea (20) na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani	10	Bambiri ḷa 2: (awara 2) Tholokanyondivho ya kupfeselese: (25) Luambo kha nyimele (15) U ḥwala- maanea (20) na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani	10	Bambiri ḷa 2 (awara 1): U ḥwala – maanea (20) na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani (10)	
				Bambiri ḷa 3:(awara 1) Tholokanyondivho ya u vhala: (25) Luambo kha nyimele (15)	
Ṱhanganyelo	100	Ṱhanganyelo	100	Ṱhanganyelo	100

THEMO YA 3					
Gireidi ya 4		Gireidi ya 5		Gireidi ya 6	
Mushumo wa 1	%	Mushumo wa 1	%	Mushumo wa 1	%
Zwibveledzwa zwa nganetshelo		Zwibveledzwa zwa nganetshelo		Zwibveledzwa zwa nganetshelo	
Tholokanyonḑivho ya u tou thetsheshelesa (U thetsheshelesa na u amba nga ha zwiṭori zwiṭfufhi)-	25	Tholokanyonḑivho ya u tou thetsheshelesa (U thetsheshelesa na u amba nga ha zwiṭori zwiṭfufhi)	20	Tholokanyonḑivho ya u tou thetsheshelesa (U thetsheshelesa na u amba nga ha zwiṭori zwiṭfufhi)	20
Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele	15	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele	15	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele	15
U vhalela nṭha	20	U vhalela nṭha	20	U vhalela nṭha	15
U sedzulusa kha zwiṭori/tshibveledzwa tsho vhalwaho nga mugudi e eṭhe	15	U sedzulusa kha zwiṭori/tshibveledzwa tsho vhalwaho nga mugudi e eṭhe	15	U sedzulusa kha zwiṭori/tshibveledzwa tsho vhalwaho nga mugudi e eṭhe	20
U ṛwala tshiṭori tshipufufhi tsha ene muṇe	25	U ṛwala tshiṭori tshipufufhi tsha ene muṇe	30	U ṛwala tshiṭori tshipufufhi tsha ene muṇe	30
Ṭhanganyelo	100	Ṭhanganyelo	100	Ṭhanganyelo	100
Mushumo wa 2	%	Mushumo wa 2	%	Mushumo wa 2	%
Mufhindulano/ḡirama		Mufhindulano/ḡirama		Mufhindulano/ḡirama	
U thetsheshelesa na u amba	20	U thetsheshelesa na u amba	20	U thetsheshelesa na u amba	20
Nyedziselo ya fhethu ho ḑowealeaho		Nyedziselo ya fhethu ho ḑowealeaho		Nyedziselo ya fhethu ho ḑowealeaho	
Tholokanyonḑivho	30	Tholokanyonḑivho	30	Tholokanyonḑivho	30
Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele	20	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele	20	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele	20
U ṛwala mufhindulano	30	U ṛwala tsedzuluso ya bugu	30	U ṛwala ṭitambwa ṭi pfufhi	30
Ṭhanganyelo	100	Ṭhanganyelo	100	Ṭhanganyelo	100

THEMO YA 4					
Gireidi ya 4		Gireidi ya 5		Gireidi ya 6	
Mushumo wa 1	%	Mushumo wa 1	%	Mushumo wa 1	%
Tshibveledzwa tsha mafhungo a re na zwithu zwa u tou vhona		Tshibveledzwa tsha mafhungo a re na zwithu zwa u tou vhona		Tshibveledzwa tsha mafhungo a re na zwithu zwa u tou vhona	
Tholokanyondivho ya u tou thetsheslesa (U thetsheslesa na u amba nga ha tshipitshi)	25	Tholokanyondivho ya u tou thetsheslesa (U thetsheslesa na u amba nga ha tshibveledzwa)	20	Tholokanyondivho ya u tou thetsheslesa (U thetsheslesa na u amba nga ha tshibveledzwa)	20
Zwivhumbeo na milayo zwa luambo zwo dzhiiwaho kha khungedzelo	15	Zwivhumbeo na milayo zwa luambo zwo dzhiiwaho kha tshibveledzwa	15	Zwivhumbeo na milayo zwa luambo zwo dzhiiwaho kha tshibveledzwa	15
U vhalela n̄tha	20	U vhalela n̄tha	20	U vhalela n̄tha	15
U vhuisa mihumbulo kha tshibveledzwa tsho vhalwaho nga mugudi e eṭhe	15	U vhuisa mihumbulo kha tshibveledzwa tsho vhalwaho nga mugudi e eṭhe	15	U vhuisa mihumbulo kha tshibveledzwa tsho vhalwaho nga mugudi e eṭhe	20
U ṅwala khungudzelo	25	U ṅwala muvhigo	30	U ṅwala muvhigo	30
Ṱhanganyelo	100	Ṱhanganyelo	100	Ṱhanganyelo	100
Mushumo wa 2 (Mulingo wa mafheloni a ṅwaha)	%	Mushumo wa 2 (Mulingo wa mafheloni a ṅwaha)	%	Mushumo wa 2 (Mulingo wa mafheloni a ṅwaha)	%
Bambiri ṁa 1: Oraḽa: U vhalela, u thetsheslesa na u amba	30	Bambiri ṁa 1: Oraḽa: U vhalela, u thetsheslesa na u amba	30	Bambiri ṁa 1: Oraḽa: U vhalela, u thetsheslesa na u amba	30
Bambiri ṁa 2: (awara 2) Tholokanyondivho ya kupfesesesele: (25) Luambo kha nyimele (15) U ṅwala- maanea (20) na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani (10)		Bambiri ṁa 2: (awara 2) Tholokanyondivho ya kupfesesesele: (25) Luambo kha nyimele (15) U ṅwala- maanea (20) na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani (10)		Bambiri ṁa 2: U ṅwala: (awara 1) Zwibveledzwa - Zwibveledzwa zwa vhusiki na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani	20 10
				Bambiri ṁa 3: (awara 1) Tholokanyondivho ya u vhala: (25) Luambo kha nyimele(15)	
Ṱhanganyelo	100	Ṱhanganyelo	100	Ṱhanganyelo	100

U Linga ha Tshifhinga tshothe ha Tshikoloni na Milingo Gireidi ya 4-5

Mbekanyamushumo ya u Linga				
LTT nga Themo				
LTT 75%	Themo ya 1: Mishumo 2	Themo ya 2: Mushumo + Mulingo1 wa vhukati ha riwaha u na: Mabambiri 2: Bambiri la 1: Ora la: U vhala, U thetshelesa na U amba Bambiri la 2: (awara 2) Bambiri lo tanganelaho (Mbudziso dza u linga u pfesesa, luambo na u riwala – maanea na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani)	Themo ya 3: Mishumo 2	Themo ya 4: Mushumo 1
MILINGO 25%				1 Mulingo1 wa mafheloni a riwaha u na: 2 Mabambiri 2 : Bambiri la 1: Ora la: U vhala, U thetshelesa na U amba Bambiri la 2: (awara 2) Bambiri lo tanganelaho (Mbudziso dza u linga u pfesesa, luambo na u riwala - zwibveledzwa – maanea na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani)

U Linga ha Tshifhinga tshoṭhe ha Tshikoloni na Milingo Gireidi ya 6

Mbekanyamushumo ya u Linga				
LTT nga Themo				
LTT 75%	Themo ya 1: Mishumo 2	Themo ya 2: Mushumo 1 + 1 Mulingo1 wa vhukati ha ṅwaha u na: Mabambiri 3: Bambiri ḽa 1: Oraḽa: U vhala, U thetshelesa na U amba Bambiri ḽa 2: (Awara 1) U ṅwala - Maanea na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani Bambiri ḽa 3 – (Awara 1): Tholokanyondivho na luambo	Themo ya 3: Mishumo 2	Themo ya 4: Mushumo 1
				Mulingo wa 1 wa mafheloni a ṅwaha u na: Mabambiri 3: Bambiri ḽa 1: Oraḽa: U vhala, U thetshelesa na U amba Bambiri ḽa 2 – (Awara 1): U ṅwala – Maanea na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani Bambiri ḽa 3 – (Awara 1): Tholokanyondivho na luambo
MILINGO 25%				

TSHIVHUMBEO TSHA MABAMMBIRI A MILINGO YA GIREDI DZA 4-6

GIREDI DZA 4-5

Fomethe yo anganyelwaho ya mulingo wa vhukati ha ṛwaha na mafheloni a ṛwaha wa mabammbiri a Nyambo dza Hayani kha Gireidi 4-5 yo ima nga ṇḁila i tevhelaho:

BAMMBIRI	ṬHALUSO	% : GIR 4
1	Oraḁa: U vhala, U thetshesesa na U amba	30
2 (Awara 2)	Tholokanyondivho ya u vhala	25
	Luambo kha nyimele	15
	U ṛwala – maanea na	20
	zwibveledzwa zwa vhudavhidzani	10
ṬHANGANYELO YA MULINGO		100

GIREDI YA 6

BAMMBIRI	ṬHALUSO	% : GIR 6
1	Oraḁa: U vhala, U thetshesesa na U amba	30
2 (Awara 1)	U ṛwala – maanea na	20
	zwibveledzwa zwa vhudavhidzani	10
3 (Awara 1)	Tholokanyondivho ya u vhala	25
	Luambo kha nyimele	15
ṬHANGANYELO YA MULINGO		100

Fomethe/tshivhumbeo yo anganyelwaho bammbiri ḽiḽwe na ḽiḽwe ḽa milingo ya Gireidi 4-5

BAMMBIRI	KHETHEKANYO	PHESENTHEDZHI	
1	Oraḽa: u vhala/u thetshelesa/u amba	Gir 4	Gir 5
	A : U vhalela ḽṽṽha	15	15
	B: U thetshelesa na U amba: Tshipitshi tsho lugiselwaho/Tshipitshi tshi so ngo lugiselwaho/ khaseledzo/inthaviyu/dibeithi/u tamba ḽirama/ nyedziselo/nyambedzano/tholokanyondivho ya u thetshelesa/u amba u tshi humbula wa hau o lovhaho/u edzisela zwiito zwa muḽwe, sa u amba ha Vho-Mandela	15	15
	ṽṽHANGANYELO YA BAMMBIRI ḽA 1	30	30
2 (Awara 2)	Luambo kha nyimele	Gir 4	Gir 5
	A : Kupfesesese (Zwibveledzwa zwo fhambanaho zwi nga shumiswa hu tshi katelwa na zwa u tou vhona na zwa girafiki)	25	25
	B : Luambo • Zwivhumbeo zwa luambo (maipfi na mafhungo) zwi tea u lingwa kha nyimele hu tshi shumiswa zwibveledzwa zwo fhambanaho • U dzhiela nzhele vhukuma kushumisele kwa luambo lwa kuanbele	15	15
	U ḽwala	Gir 4	Gir 5
	A: Maanea 1 Gireidi 4-6: nganetshelo/mbuletshedzo (Kha hu dzhielwe nzhele uri tshivhalo tsha maipfi na tsha pharagirafu kha gireidi dzo fhambanaho tsho sumbedzwa)	20	20
	B: Tshibveledzwa tshithihi tsha vhudavhidzani Marifhi a fomaḽa na a si a fomaḽa a yaho kha guranḽḽa/marifhi a fomaḽa a khumbelo, mbilahelo, u pfela vhuṽungu, thambo, ndivhuho, u ffululedza na marifhi a tshiofisi/Marifhi a khonani/Atikili dza magazini na dzikhoḽumu/Memorandamu/Minetse (maambiwa a muṽangano na adzhenda, Atikili ya guranḽḽa na dzikhoḽumu/Nganeavhutshilo/Mivhigo (ya fomaḽa na i si ya fomaḽa) Tsedzuluso/zwipitshi zwo tou ḽwalwaho zwa fomaḽa na zwi si zwa fomaḽa/ḽiḽwalo ḽa vhuṽe/Burotshara/Inthaviyu dzo tou ḽwalwaho/ Mifhindulano	10	10
	ṽṽHANGANYELO YA BAMMBIRI ḽA 2	70	70
	ṽṽHANGANYELOGUṽE	100	100

Fomethe/tshivhumbeo yo anganyelwaho bammbiri ḽḽwe na ḽḽwe ḽa mulingo wa Gireidi 6

BAMMBIRI	KHETHEKANYO	PHESENTHEIDZHI
1	Oraḽa: U vhala/U thetshelesa/U amba	
	A : U vhalela nṯha	15
	B: U thetshelesa na U amba: Tshipitshi tsho lugiselwaho/Tshipitshi tshi so ngo lugiselwaho/ U haseledza/inthaviyu/dibeithi/u tamba ḽirama/ nyedziselo/ nyambedzano/tholokanyondivho ya u thetshelesa/ u amba u tshi humbula wa hau o lovhaho/u edzisela zwiito zwa muḽwe, sa u amba ha Vho-Mandela	15
	ṰHANGANYELO YA BAMMBIRI ḽA 1	30
2 (Awara 1)	Luambo kha nyimele	
	A : Kupfesesele (Mutevhe wa zwibveledzwa zwo fhambanaho u nga shumiswa hu tshi katelwa na zwibveledzwa zwa u tou vhona na zwa girafiki)	25
	B : Luambo • Zwivhumbeo zwa luambo (maipfi na mafhungo) zwi tea u lingwa kha nyimele hu tshi shumiswa zwibveledzwa zwo fhambanaho • U dzhiela nzhele kushumisele kwa luambo lwa kuambeke	15
	ṰHANGANYELO YA BAMMBIRI ḽA 2	35
3 Awara 1	U ḽwala	
	A : Maanea 1 Gireidi dza 4-6: nganetshelo/mbuletshedzo (Kha hu dzhielwe nzhele uri tshivhalo tsha maipfi na pharagirafu kha gireidi dzo fhambanaho tsho sumbedzwa kha 3.3.2 kha dokhumennde iyi)	20
	B: Tshibveledzwa tshithihi – tshibveledzwa tshilapfu tsha vhudavhidzani Marifhi a fomaḽa na a si a fomaḽa kha vhoramafhungo/ Marifhi a fomaḽa a khumbelo, u humbela, mbilaelo, vhuṯungu, thambo, ndivhuho, u fhluledza na marifhi a tshiofisi/Marifhi a khonani/Atikili dza magazini na dzikholumu/ Memorandamu/Minetse (maambiwa a muṯanganoni na adzhenda, Atikili ya gurannḽa na dzikholumu/Nganeavhutshilo/Mivhigo (ya fomaḽa na i si ya fomaḽa) Tsedzuluso/Zwipitshi zwo tou ḽwalwaho zwa fomaḽa na zwi si zwa fomaḽa/ḽḽwalo ḽa vhuṯe/ Burotshara/Inthaviyu dzo tou ḽwalwaho/Mifhindulano. (Kha hu dzhielwe nzhele uri tshivhalo tsha maipfi na pharagirafu kha gireidi dzo fhambanaho tsho sumbedzwa kha 3.3.2 kha dokhumennde iyi)	15
	ṰHANGANYELO YA BAMMBIRI ḽA 2	35
	ṰHANGANYELOGUṰE	100

4.5 U REKHODA NA U VHIGA

U rekhoda ndi maitele ane mudededzi a ṅwala vhuimo ha vhukoni ha mugudi kha mushumo wo tiwaho wa u linga. Hu sumbedza vhukoni ha mugudi kha u swikelela ṅdivho sa zwe zwa randelwa kha Kharikhuḷamu na Tshitatamennde tsha Pholisi tsha U linga. Rekhodo ya vhukoni ha mugudi i tea u ṅea vhuṭanzi ha nyaluwo ya u pfesesa ya mugudi kha gireidi na u lugela u aluwa kana u pfukela kha gireidi i tevhelaho. Rekhodo ya vhukoni ha mugudi i tea u shumiswa u khwaṭhisedza mvelaphanda yo itwaho nga mudededzi na mugudi kha maitele a u funza na u guda.

U vhiga ndi maitele a u amba vhukoni ha mugudi kha vhagudi, vhabebi, zwickolo na vhaṅwe vhaḑaramikovhe. Vhukoni ha mugudi vhu nga vhiḡwa nga ṅḡila nṅzhi dzo ḑhambanaho. Izwi zwi katela garaṭa dza mivhigo, miṭangano ya vhabebi, maḑuvha a u dalela zwickolo, khoniferentsi dza vhabebi na vhadededzi, u founela, marifhi, bammbiri ḡa mafhungo a kiḡasi kana tshikolo, nz. Vhadededzi vha gireidi dzoṭhe vha vhiga nga phesenthedzhi u ya nga thero. Vhuimo ha sumbe ha vhukoni ho ṭaluswa kha thero iṅwe na iṅwe i re kha mutevhe wa Gireidi dza T-12. Vhuimo ha vhuswikeli na bennde dza phesenthedzhi dza vhukoni ha hone zwo sumbedzwa kha thebuḷu i re afho fhasi.

KHOUDU NA PHESENTHEDZHI DZA U REKHODA NA U VHIGA

KHOUDU YA U KALA	ṬHALUSO YA VHUKONI	PHESENTHEDZHI
7	Vhuswikeli ha ṅaledzi	80 – 100
6	Vhuswikeli ha ṅṑhesa	70 – 79
5	Vhuswikeli ha ṅṑha	60 – 69
4	Vhuswikeli vhu fushaho	50 – 59
3	Vhuswikeli ho linganelaho	40 – 49
2	Vhuswikeli ho linganelahonyana	30 – 39
1	U sa swikelela	0 – 29

Dzhielani nzhele: Tshikalo tsha vhuimo ha sumbe tshi tea u vha na zwiṭalusi zwi pfalaho zwi ṅeaho zwidododmbedzwa zwa mafhungo kha vhuimo vhuṅwe na vhuṅwe.

Vhadededzi vha ḡo rekhoda maraga dzone u ya nga mishumo kha bambiri ḡa u rekhodela; vha vhiga phesentheidzhi u ya nga thero kha garaṭa ya u vhiga ya mugudi.

4.6 U MODAREITHA MISHUMO YA U LINGA FAIR

U modareitha zwi kwama maitele a u vhona uri mishumo ya u linga ndi ya ndinganelo, ya vhukuma nahone ndi i fhulufhedzeaho. U modareitha zwi tea u itwa kha vhuimo ha tshikoloni, tshiṭirikini, vunduni na kha vhuimo ha lushaka. Maitele a u modareitha o ṭanganelaho nahone o teaho a fanela u shumiswa u itela u langa khwaḡithi ya mushumo kha thero dzoṭhe. Izwi zwi tea u itwa lu siho fhasi ha luthihi nga themo.

U modareitha hu tea u sumbedza uri u linga hoṭhe ndi ha ndinganelo, ha vhukuma, hu fhulufhedzeaho nahone hu fushaho. Hu vha ha vhukuma zwiḡa musi mushumo wo itwaho u tshi kala u swikelelwa ha zwikili zwe zwa funzwa zwi tshi tshimbilelana na zwikili zwo sumbedzwaho kha dokhumennde ya TPKL. Mushumo u tea u linga vhuimo ho swikelelwaho ha zwikili zwo khetheaho. Musi hu tshi sethiwa mbudziso dza u linga u kupfesesa, sa tsumbo, zwi amba uri vhukoni ha mugudi ha u sengulusa na u dzeula mafhungo o ṅewaho kha tshibveledzwa vhu tea u bviselwa khagala, hu si u vhudzisa mbudziso nga ha ṅdivho yo tou angaredzaho mafhungo a yelanaho na tshibveledzwa lini.

Vhamodareithi kha vhuimo ha tshikoloni vha tea u ṅea mahumbulwa a ndeme o ḡisendekwaho kha ṭhodea dzi re afho ṅṑha u itela uri mushumo wa u linga tshikoloni u khwaṭhiswe. Modaresheni a i tei u tou vha ya u sedzulusa

uri nomboro ya mishumo ya vhagudi yo swikelelwa fhedzi, kana uri memorandamu wo shumiswa zwavhudi. Kha Nyambo zwi amba uri modaretha u do nea mahumbulwa/ khomenthe avhudi, zwi tshi di kwamavho na vhuimo ha kuvhudzisele musi hu tshi hu tshi lingwa kupfeselese; ndowelo ya u dzulela u nwala maanea na manwe manwalwa a vhusiki, khwalithi yoneyone ya zwishumiswa zwa u linga, na zwickhala zwa mveledziso zwi nekedzwaho, na u dikumedzela ha mudededzi kha u shumana na bugu dza u shumela dza vhagudi khathihi na vhuṭanzi ha kushumele kwa vhagudi. Maitele a modaresheeni a tea u vhona uri zwikalo zwa phimo zwo newaho a zwi shanduki kha kilasi dzothe kha gireidi, nahone kha gireidi dzothe kha vhuimo. Tsumbo, tshikalo tsha u pima tsha 3 tsho newaho nga muṭwe mudededzi tshi tea u imela vhuimo vhu fanaho ha zwikili na ndivho sa zwe zwa neiswa zwone nga muṭwe mudededzi. Ndi zwa ndemeha kha thoho dza mihasho u dzulela u ita modaresheeni wa tshikoloni tshifhinga tshothe.

4.7 NYANGAREDZO

Liṭwalwa ili li tea u vhalwa na:

4.7.1 *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R – 12;*

4.7.2 *National Protocol for Assessment Grades R – 12.*

GUŁOZARI

a tangedzaho mafhungo --- ndi muvhali, muthetshesesi kana mutaleli wa zwibveledzwa

akhironimi ---- pfufhifhadzo i buleaho, sa, tshikevha (tshikhriste, kereke, vhagudi). Kha nyambo dza Afurika a hu na tsumbo nnzhi dza akhironimi. Dzo dalesa kha English. Tsumbo, SADTU, COPE, AIDS, nz. Hu dzhielwe nzhele uri ANC na HIV a si tsumbo dza akhironimi sa izwi a sa bulei sa ipfi. Leđere liñwe na liñwe li bulwa lo diimisa nga lothe

alitheresheni - --- U ita ndovhololo ya themba dzi fanaho, kanzhi dza mathomoni

anałodzhi — u wana zwi fanaho kha zwithu zwo dowealeho u vhone zwi sa fani

animesheni - ndi thekiniki ine ha shumiswa zwifanyiso zwo imaho zwi neaho muhumbulo wa u ri zwi khou tshimbila

cliché (kilitshi) ---- fhungo kana muhumbulo we wa shumiseswa nga ndila yo kalulaho lune wa xedza thalutshedzo (sa lushaka lwa musengavhadzimu (*rainbow nation*))

figara dza muambo ---- maipfi kana mafurase a shumiswaho nga ndila yo dzumbamaho u itela u pfumisa luambo sa lifanisi, liedzamuthu, limethafore

foniki - vhushaka ha mibvumo na kupelele. Foniki i shumiswa kha u vhalo na u n'wala.

fonimi ---- ndi mibvumo yo fhambanaho ya luambo (“tala” na “pala” ndi fonimi dza tshivenda)

fonto --- muelo kana lushaka lwa maipfi o shumiswaho hu tshi thaiphiwa

u tamba (foregrounding) — ipfi ili li tshi shumiswa kha luambo lwa d'vha liñwe na liñwe li tshi amba u vhewa ha mubvumbedzwa

homonimi ---- ipfi li fanaho mubvumo na tshivhumbeo na liñwe hone li tshi amba zwi sa faniho na lo (tsumbo, o “fula” linngo na li to lawe li khou “fula”)

khanganyiso (ambiguity) --- thalutshedzo mbili dzi d'iswaho nga kushumisele kwa ipfi

kharikhatsha ---- u ola mubvumbedzwa nga u tou n'wala kana u tou edzisela ngeno nyito yazwo yo kalula

khepisheni ---- thoho ya athikili, tshifanyiso na tshinepe, n.z

khuđano --- khakhathi i re hone vhukati ha vhaanewa kana vhukati ha vhatu na vhulombo ho vha livhaho

kuhumbulele kwa vhusiki ---- maitele a u humbula nga ha mihumbulo kana nyimele nga ndila ya vhusiki na ndila i so ngo dowealeho hu na muhumbulo wa u tođou zwi pfesesa khwine na u didzhenisa khazwo nga ndila ntsa nahone ya u khwaṭhisa

kuimele ---- ndila ine muthu a ima ngayo kana u dihwala ngayo musi a tshi amba

liedzamuthu/lifanyamuthu --- afha ndi hune zwiito zwa muthu zwa fanyiswa na zwa tshithu tshi sa tshili

lifanyisi --- u vhambedza zwithu nga u shumisa maipfi ane a fanyisa tshithu na tshiñwe, o hula sa ndou.

limethafore ---- ndi musi hu tshi shumiswa tshiñwe tshithu u amba nga ha tshiñwe tshine tsha vha na zwi fanaho natsho

limudi — ipfi li shumiswaho kha u sumbedza zwine mubvumbedzwa a vha zwone kana nyanyuwo kha zwibveledzwa zwa vhudavhidzani zwa u n'wala. Li sumbedza zwine mubvumbedzwa a dipfisa zwone kana tshiimo tsha muhumbulo wawe. Limudi li dovha la amba fhethuvhupo hu bveledzwaho nga thusedzi dza u vhona, mubvumo, vidio na zwiñwe-vho

linakisedzi ---- u amba zwithu zwine zwa nga vhaisa nga ndila ya u zwi nakisa

linanedzi --- u pima zwithu nga ndila yo fhiraho mpimo

linwalo la girafiki/zwifanyiso (graphic text) – linwalo line mafhungo a nekédzwa nga u tou vhona (sa kha diagiramu, girafu, nz)

lishandi ---- ndi ipfi line la shanda zwo ambiwaho nga maipfi a u thoma. Nga inwe ndila maipfi kana mutaladzi wa vhuvhili, u shanda zwo ambwaho nga mutaladzi wa u thoma

litanganyi --- ipfi li shumiswaho u tanganya matavhi a mafhungo kha mutaladzi

luambo lu nyanyulaho ---- luambo lu karusaho zwipfi zwihulwane

luambo lwa hayani (kha hu sedzwe na luambo lwa u engedza) - luambo lune vhagudi vha lu guda nga u lu shumisa hayani kana kha tshitshavha. Nyambo dzi fhiraho luthihi dzi nga kha di shumiswa nga ndila hei, zwi amba uri vhagudi vha nga kha di vha na nyambo dza hayani dzi fhiraho luthihi.

luambo lwa u engedza ---- luambo lu gudiwaho lu tshi engedza lwa hayani

luambo lwa u fhuredzela ---- ndi luambo lune kanzhi lwa shumiswa kha u fhuredzela

luambo-tavhi ----- ndi luambo lu shumiswaho nga vhathu vha muvhundu muthihi. Lu fhambana na lune lwa wela kha tshigwada tshithihi nalwo nga maipfi, tshivhumbeo na kubulele

lushaka lwa tshishumiswa tsha litheretsha --- lushaka lune tshibveledzwa tsha vhudavhidzani tsha litheretsha tsha wela khalwo

luvhengela mbiluni---u sa kona u kondelela kana u dzula wo nea khatshulo kha muthu, tshigwada, muhumbulo kana tshiitisi. U sa kondelela kana u tavhanya u fhelelela mbilu muthu zwi tshi bva kha uri wo di dzula wo mu fara nga mbilu

maaravhi --- maipfi ane a shumiswa kha u aravha kana u didzhenisa kha zwithu

mafhambanyi ---- maipfi a re na thalutshedzo dzi hanedzanaho

maimo a u linga ---- ndi luambo, ndivho, zwikili na vhuḍi zwine mugudi a tea u zwi sumbedza mafheloni a gireidi.

maipfi mavhumbwa ---- maipfi o vhumbwaho a tshi bva kha mañwe kana kha midzi

maipfi o dowealeho (sight words) – maipfi ane muvhali a a divha nga u tou vhona.

tshibveledzwa a u pfukisela --- lushaka lwa zwi n'waliwaho zwi fanaho na marifhi, minetse, ripoto, garaṭa, maambiwa)

mathakheni ----- tshipiḍa tshi takadzesaho kana tsha ndeme tsha nganetshelo tshi anzelaho u ḍa magumoni.

mathakhe-shandwa ---- musu zwo lavhumbula ho zwa nthesa zwa ndeme kana zwi takadzaho zwi so ngo tsha swikhumbula kana zwi shushaho zwa puloto ya zwibveledzwa zwo dzhenhumbula nga zwa madakalo kana mafhungo o bvaho kha mutogo wa puloto kana zwiwo zwi si na mushumo.

mapa wa muhumbulo---- ndi girafu i imelaho thero kana thoho ine maipfi na mihumbulo mihulwane zwa vha zwo dzudzanywa nga ndila ya girafu

milayo ---- maitele o tendelwaho kana milayo ine ya shumiswa kha luambo

miswaswo (anecdotes) --- u anetshelwa ha zwiwo zwipfufhi hu na ndivho ya u mvumvusa kana u bvisela khagala mubvumbedzwa.

moudu/ndila—ndi ngona, maitele ane ngawo mulaedza wa nga pfukiselwa ngayo kha vhathu. Hu na moudu yo fhambanaho ya vhudavhidzani, moudu wa u nwala, u amba, u vhona (u katela nyolo). Mafhungo a nga shandukiswa u bva kha moudu uno u ya kha ula, sa u shandukisa mulaedza u bva kha nyolo u ya kha phara

muhooyo ---- ndi tshitatamennde kana nyimele ine khayoy muhumbulo muhulwane wa vha wo fhambana na zwine zwa khou todogo ambiwa

muhooyo wa dirama ---- afha ndi musu vhaaleli vha tshi divha zwizhi nga ha mubvumbedzwa, zwi tshi katela na zwine zwa do bvelela khae ngeno ene mune a sa zwi divhi

munwalo wa u pomba (cursive writing) – u nwala hu sa thukhuwi hune malegere a nwalwa tshanda tshi so ngo takulwa

mutaladzi wa u thoma nganetshelo ---- ndi u anetshela kana tshitori kana zwiimeleli zwa zwiwo. Zwiwo zwi a imhumbula uri hu vhe na u tumana vhukati hazwo

mutevhetsindo ---- mibvumo i re na vhushaka hone i na thalutshedzo dzi sa fani kha vhurendi)

ndivho ya mibvumo (phonological awareness) – vhukoni ha u talusa mibvumo ya luambo sa yo fhambanaho na thalutshedzo

ndunzhe-ndunzhe ---- mihumbulo mihulwane i re na vhushaka yo tumekanaho. Phara i vha na ndunzhe-ndunzhe musu mitaladzi yotho yo tumekana nga ndila i tevhekanaho nahone i tshi sumbedza vhuthihi.

nganetshelo ---- u anetshelwa ha zwiwo nga ndila i tevhekanaho hu tshi khou shumiswa maitele a u tou amba kana u nwala

nyedziselo ya zwiitwana (caricature) ----musu mubvumbedzwa a tshi edzisela zwiito zwa muwe nga ndila yo kalulaho a na muhumbulo wa u seisa vhathu kana u mvumvusa

nyimele --- tshibveledzwa tshi shumiswa kana u tanganedziwa tshi kha nyimele yeneyo

nyolo --- zwibveledzwa zwa vhutsila ha u ola

onomatopia—u shumiswa ha maipfi nga ndila ine a bvisela mibvumo ya zwithu khagala

oxymoron – ndi u tanganelana ha mishumo yo imelaho zwo fhambanaho zwo itwa nga khole u ri hu bvelele zwi todwaho. Kanzhi zwi itiswa nga u shumisa lidadzisi li tshi khou talula dzina li ambaho zwo fhambanaho

pfanywa ---- ipfi line la vha na thalutshedzo i fanaho kana i todaho u fana na ya liwe tsumbo, vheula - palula .

pfufhifhadzo - tshitatamennde tsha muhumbulo tsha u khaulekha ipfi

phambana ---- u sedza ndila ine zwithu zwa fambana ngayo

phani ---- u tamba nga maipfi ane a fana kana u elana kha mibvumo

pharanomi ---- maipfi kha luambo ane a vha na vhushaka nge a vha a tshi bva kha mudzi muthihi

pholisemi ---- maipfi a fanaho tshivhumbeo a fambana thalutshedzo ngeno a tshi sumbedza vhushaka

puloto ---- ndi pulane ya zwibveledzwa nga maanda kha dirama kana nganea.

puloto thukhu ---- ndi nyito i thusanaho na nyito i bvelelaho kha puloto khulwane ya dirama kana nganea.

raimi (rhyme) – maipfi kana mutaladzi kha tshirendo i no fhela nga mibvumo i no fana hu tshi dzheniswa na pfalandothe (*tsumbo*, ine. dzine. vhane)

raimi (rime) – tshipiḁa tsha silabulu u bva kha pfalandothe ya u thoma u ya phanda (*tsumbo*, m-**apa**), tshine tsha konou raima.

raimi/pfanapheledzo ---- maipfi kana mitaladzi kha vhurendi zwi fhelaho nga mibvumo mithihi zwi tshi katela na pfala-ndothe.

sinthekisi ---- ndila ine maipfi a vhekanywa ngayo musi a tshi vhumba zwivhumbeo zwi hulwane zwa girama

thanganedzo nga vhothe ---- mulayo une wa ita uri pfunzo i swikelelwe nga vhothe khathihi na vhaholefali

thanganyiso (blends, blending) – tshipiḁa tsha foniki hune vhagudi vha guda u tanganyisa maledere mavhili kana mararu u bveledza mubvumo (*tsumbo*, 'fr' kha 'Afrika')

u rangelapfalandothe (onset) – tshipiḁa tsha silabulu tsho rangelaho pfalandothe ya u thoma (*tsumbo*, m –apa)

theo (appropriacy)- -- arali luambo lwo tea lu vha lu tshi pfi lwo tea zwi tshi elana na vhupo vhune lwa khou shumiswa khaho

thero ---- muhumbulo muhulwane kha mushumo wa zwibveledzwa

thoni/khalo ---- thoni i bvisela nyanyuwo zwibveledzwani

Thumanyo --- u thumanywa ha mafhungo kana dziphara hu tshi khou shumiswa zwi tanganyi zwi fanaho na matanganyi, masala na U ita ndovhololo.

tshifanyiso tsha muhumbulo ----- maipfi ane musi o shumiswa a ḁisa tshiḁwe tshifanyiso mihumbuloni yashu

tshiga ---- ndi tshithu tshine tsha imela tshiḁwe kha zwibveledzwa tsumbo, luvholela lu imela zwi vhavhaho.

tshigodo ---- thalutshedzo dzo dzumbamaho kune kwa bula zwo fambanaho na zwine zwa khou pfiwa hu u itela u pfisa muḁwe vhuḁungu kana u ita muḁwe tshiḁahela.

u dzhia sia (u sedza sia lithihi) ---- ndowelo ya u funa tshithu tshithihi zwi itisaho u ri muthu a sa ḁee khaḁhulo yo teaho

u linga (*assessment*) – u wana mafhungo nga ha kushumele kwa mugudiswa nga ndila ya fomaḽa kana i si ya fomaḽa

u linga ha muteo (*baseline assessment*) – u linga ha mathomoni ha u ṭodou ḡivha zwine vhagudiswa vha zwi ḡivha

u linga ha u bvela phanda(*continuous assessment*) – u linga zwine zwa vha tshipiḡa tsha u funza na u bveledza vhagudi nga vhukwamani vhu sa gumi

u ṛwala na tshigwada (*guided writing*) – u ṛwala hune ha vha hone nga murahu ha musi mudededzi o thoma a ṛea pfunzo nga ha zwipiḡa zwa kuṛwalele sa, tshivhumbeo, kushumisele kwa zwiga zwa u vhala, girama kana kuṛwalele.

u simuwa ha vhuṛwali (*emergent literacy/ growing literacy knowledge*) – zwi amba uri vhagudi vha vha na ndivho ya maipfi o ganḡiswaho. Vhagudi vha vhona khandiso vha konou ḡivha ndivho yadzo, vha guda nga ha bugu na zwiṭori nga u vhalwa nga vhaaluwa na vhagudi vhahulwane. Vha lingedza u ṛwala madzina avho nga u shumisa mihumbulo yavho sa vha konaho u vhala bugu, zwa vha ita uri vha takuwe siani ḽa vhuṛwali.

u vhala na vhagudi (*shared reading*) – nyito ine mudededzi a vhala na vhagudi kiḽasini. Mudededzi u vhala na kiḽasi yoṭhe. Hu nga shumiswa ḽiṛwalo ḽihulwane kana bugu khulu u itela uri mugudi muṛwe na muṛwe a kone u vhona zwine zwa khou vhaliwa.

u vhala na tshigwada (*guided reading*) – u vhala ha mudededzi na tshigwada tshine tsha vha tsho vhumbwa zwo sedza vhukoni. Mudededzi u dededza vhagudi vha tshigwada itsho sa murangaphanda.

u vhambedza --- u linga hu u ṭodou vhona uri zwithu zwi fana ngafhi

vhuḡivhi ha nyambo nnzhi vhu engedzwaho ---musi muthu a tshi guda luambo (kana nyambo) a tshi khou engedza lwawe lwa hayani. Holu luambo a lu khou dzhia vhudzulo ha luambo lwawe lwa hayani, hone lu tou gudwa nalwo. Kha mbekanyamushumo ya pfunzo yo engedza vhugudi ha nyambo mbili; luambo lwa u thoma lu dzula lwo ralo na u tikedziwa, hone luambo lwa u guda ngalwo lu funzwa nalwo. Musi luambo lwa u funza lu tshi vho ṭodou dzhia vhuimo ha luambo lwa u thoma lwa mugudi zwi vhidzwa upfi thuso ya vhuḡivhi ha nyambo mbili

vhuḡi (*aesthetic*)- --- zwi kwamaho lunako kana u takalela lunako

vhuḡivhi-nyengedzo ha nyambo nnzhi (*additive multilingualism*) - u guda dziṛwe nyambo nga nṯha ha luambo lwa hayani

zwibveledzwa zwa vhudavhidzani zwi tshilaho --- zwibveledzwa zwine zwa shumiswa kha ḽifhasi ḽa vhukuma, sa magazini na dzigurandḡa.

zwiko zwa mafhungo zwinzhi---Ṭhanganelo ya moudu nnzhi dzine dza nga katela zwibveledzwa zwa vhudavhidzani zwo ṛwalwaho, thusedzi dza u vhona, mubvumo, vidio na zwiṛwe-vho.

zwiko----hu wanalaho mafhungo kana zwithu

